

verze 20. 2. 2020 – po zapracování oponentních posudků

TYPOLOGIE HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY ČESKÉ REPUBLIKY

Metodika s osvědčením Ministerstva kultury (N_{metS})

Marek Ehrlich

Karel Kuča

Věra Kučová

Božena Pacáková

Marie Pavlátová

Alena Salašová

Markéta Šantrůčková

Ivan Vorel

Martin Weber

Národní památkový ústav

Edice odborné a metodické publikace

Praha 2019

Typologie historické kulturní krajiny České republiky

Metodika s osvědčením Ministerstva kultury č.

Autorský kolektiv:

Ing. Marek Ehrlich, Ing. arch. Věra Kučová, Ing. Božena Pacáková, Ing. Marie Pavlátová – Národní památkový ústav

Ing. arch. Karel Kuča, Doc. Ing. arch. Ivan Vorel, CSc. – České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební

Doc. Dr. Ing. Alena Salašová – Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta

RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D., Ing. Martin Weber – Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i.

Spolupráce:

Ing. Olga Ehrlichová, Ing. Barbora Fiřtová, Ing. Alena Halamíčková, Ing. Eva Jonešová, Bc. Vladimíra Králová, Doc. Ing. arch. Jiří Kupka, Ph.D., Ing. arch. Čestmír Luhan, Mgr. Ondřej Malina, Ph.D., Ing. Daniel Matějka, Ph.D., Ing. Lucie Medková, Ph.D., Ing. Jozef Sedláček, Ph.D., Ing. Lenka Trpáková, Ing. Tomáš Veith, Ing. Věra Veselovská, Ing. arch. Simona Vondráčková, Ing. Eva Žallmannová, Ph.D.

Poděkování:

Mgr. Martin Gaži, prof. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D., Mgr. Michaela Ryšková

Tato metodika vznikla v rámci výzkumného projektu *Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky* (kód projektu DG16P02M034), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury České republiky. Mezioborový projekt je koordinován Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i. (příjemce podpory) a v roli dalších příjemců podpory jsou Národní památkový ústav, Fakulta stavební Českého vysokého učení technického v Praze a Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně. Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice vydává metodiku v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek pro danou oblast ochrany, dokumentace a evidence kulturních památek, památkových území a dalších kulturně-historických hodnot na základě svých kompetencí podle §32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Lektorovali:

Ing. Zdeněk Novák, Ministerstvo kultury

Prof. PhDr. Eva Semotánová, DrSc., Historický ústav Akademie věd České republiky

Vydavatel Národní památkový ústav, Edice odborné a metodické publikace, Praha 2019.

1. Úvod	7
2. Vstupní údaje	8
2.1 Cíl metodiky	8
2.2 Vlastní popis metodiky	9
2.3 Novost postupů.....	9
2.4 Srovnání se zahraničím.....	12
2.5 Uplatnění metodiky a informace, pro koho je určena	14
3. Právní rámec a oborový kontext.....	17
3.1 Mezinárodní úmluvy k ochraně území s historickými hodnotami	17
3.2 Možnosti ochrany historické kulturní krajiny podle památkového zákona	18
3.3 Ochrana kulturních hodnot krajiny v rámci legislativy jiných resortů	20
3.4 Návaznost metodiky na dosavadní oborové materiály	21
4. Metodická východiska typologie historické kulturní krajiny	23
4.1 Význam pojmu historická kulturní krajina.....	23
4.2 Způsob ovlivnění krajiny činností člověka jako primární východisko typologie historické kulturní krajiny	24
4.3 Znaky historické kulturní krajiny jako nositelé významných kulturních hodnot.....	25
4.4 Významné kulturní hodnoty v kontextu historické kulturní krajiny	26
5. Typologie historické kulturní krajiny.....	28
KATEGORIE I: KOMPONOVANÉ KRAJINY	29
Skupina typů 1–3: Komponované krajiny.....	29
Typ 1: Geometricky komponovaná krajina.....	30
Typ 2: Idealizovaná „přírodní“ krajina	30
Typ 3: Krajina kombinované kompozice.....	31
Typ 4: Krajina lázní.....	31

Typ 5: Krajina poutních míst.....	32
KATEGORIE II: ORGANICKY VYVINUTÉ KRAJINY	34
Typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina.....	35
<i>Skupina typů 7–9: Krajiny určené specifickým typem osídlení a/nebo formou organizace zemědělské půdy...</i>	<i>35</i>
Typ 7: Krajina se specifickou strukturou osídlení	35
Typ 8: Krajina strukturálně výrazných plužin.....	36
Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů	36
<i>Skupina typů 10–12: Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou</i>	<i>37</i>
Typ 10: Krajina vinic	37
Typ 11: Krajina chmelnic	38
Typ 12: Krajina ovocných sadů	39
<i>Skupina typů 13–15: Krajiny určené dominantní formou hospodářského využití.....</i>	<i>40</i>
Typ 13: Krajina rybníků	40
Typ 14: Krajina pastvin a luk.....	40
Typ 15: Krajina obor a lesů	41
Typ 16: Krajina hradišť.....	42
Typ 17: Krajina města	42
Typ 18: Krajina přehradních nádrží	44
<i>Skupina typů 19–20: Turistická a tramská krajina.....</i>	<i>44</i>
Typ 19: Turistická krajina.....	44
Typ 20: Krajina tramských osad.....	45
<i>Skupina typů 21–25: Industriální krajiny</i>	<i>46</i>
Typ 21: Krajina hlubinné těžby	46
Typ 22: Krajina povrchové těžby	47
Typ 23: Krajina kamenolomů.....	48
Typ 24: Industriální krajina bez přímé vazby na těžbu	49
Typ 25: Lineární industriální krajina	49
<i>Skupina typů 26–27: Militární krajiny.....</i>	<i>50</i>
Typ 26: Krajina pohraničních opevnění	50
Typ 27 Krajina vojenských prostorů	50
KATEGORIE III: ASOCIATIVNÍ KRAJINY	52
Typ 28: Krajina mýtů a legend	52
<i>Skupina typů 29–33: Memoriální krajiny.....</i>	<i>53</i>
Typ 29: Krajina bojišť.....	53
Typ 30: Krajina vysídlených území.....	53
Typ 31: Krajina vyhlazených sídel	54
Typ 32: Krajina táborů utrpení a smrti	55

Typ 33: Krajina jiných významných historických událostí.....	55
Typ 34: Krajina se vztahem k významné osobnosti	56
6. Aplikace typologie historické kulturní krajiny	57
<i>6.1 Nástroje k aplikaci typologie historické kulturní krajiny.....</i>	<i>57</i>
6.1.1 Jednotka historické kulturní krajiny	57
6.1.2 Celek historické kulturní krajiny	58
<i>6.2 Postup vyhodnocení konkrétního území historické kulturní krajiny</i>	<i>59</i>
6.2.1 Vyhledávání a prvotní prověření zájmového území historické kulturní krajiny	59
6.2.2 Studium pramenů a podkladů, vyhotovení pracovní mapy	60
6.2.3 Podrobný terénní průzkum a dokumentace	61
6.2.4 Vymezení jednotek historické kulturní krajiny	61
6.2.5 Vymezení celku historické kulturní krajiny a podchycení ostatních znaků historické kulturní krajiny	63
6.2.6 Kartografické zpracování v prostředí geografických informačních systémů.....	64
<i>6.3 Uplatnění výsledků aplikace typologie historické kulturní krajiny</i>	<i>65</i>
6.3.1 Uplatnění výsledků aplikace typologie při návrhu památkové ochrany	65
6.3.2 Uplatnění výsledků aplikace typologie v územně plánovacích podkladech.....	66
6.3.3 Uplatnění výsledků aplikace typologie v ochraně a péči o stávající památkově chráněná území	68
6.3.4 Uplatnění výsledků aplikace typologie pro vědecké poznání	68
7. Závěr	69
8. Použitá literatura.....	70
9. Seznam publikací předcházejících metodiku	76
 Příloha: Příklad hodnocení území podle aplikace typologie historické kulturní krajiny	

1. Úvod

Kulturní krajina, utvářená po staletí člověkem, představuje významnou součást našeho, evropského i světového kulturního dědictví. Charakter kulturní krajiny se formoval v průběhu času působením člověka na přírodní prostředí. Kulturní krajina je proto vnímána jako dědičný kapitál, který podle *Evropské úmluvy o krajině*¹ přispívá k upevňování evropské identity.

V souvislosti s rozsáhlou výrobně obchodní i obytnou suburbanizací, zprůmyslněním zemědělství a v některých zemích i s rozvojem technických plodin pro biopaliva nebo různých obnovitelných zdrojů energie, které se plošně prosazují především na úkor zemědělské půdy, se v současné době ve většině států Evropy poměrně dynamicky mění využití krajiny a tím i její vzhled. Pragmatické ekonomické hledisko a malý důraz nebo nedostatek porozumění pro význam dochovaných historických krajinných struktur vede ke změně celkového charakteru krajiny. K nevratným změnám přitom dochází i u některých cenných či unikátních krajinných celků nebo jejich částí. Signatářské státy *Evropské úmluvy o krajině*, k nimž patří i Česká republika, proto vyvíjejí iniciativy směřující k uchování přírodních i kulturních hodnot krajiny včetně harmonických vztahů urbánních a krajinných struktur. V souladu s *Evropskou úmluvou o krajině* a dalšími dokumenty usilují o identifikaci a ochranu hodnot krajiny na svém území pomocí nástrojů vycházejících z jejich národních specifik.

V podmínkách České republiky je dosavadním výsledkem tohoto úsilí řada obsáhlých a cenných prací, jejichž typologie převážně vychází z vlastností přírodní složky, geomorfologie, případně aktuálního využití krajiny. Pro docílení odborné vyváženosti a všestrannosti v identifikaci a posuzování krajinných hodnot je metodika *Typologie historické kulturní krajiny České republiky* zaměřena na určování typů na základě kulturně historické hodnoty území, čímž rozvíjí v dosud chybějícím detailu národní nástroje přispívající k naplňování *Evropské úmluvy o krajině*.

¹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 13/2005 Sb. m. s. o sjednání *Evropské úmluvy o krajině*; opravené znění českého překladu viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 12/2017 Sb. m. s.

2. Vstupní údaje

2.1 Cíl metodiky

Cílem metodiky je vytvoření národní typologie historické kulturní krajiny jako rozpracování tří základních kategorií kulturní krajiny, definovaných v závěrech ze 16. zasedání Výboru pro světové dědictví v Santa Fé v roce 1992 – krajin komponovaných, organicky vyvinutých a asociativních. Metodika proto definuje soustavu typů historické kulturní krajiny, existujících v podmínkách České republiky. Identifikaci typu krajiny usnadní charakteristika každého z typů, výčet jeho znaků a uvedení příkladů území s krajinou tohoto typu.

Důležitým cílem metodiky je rovněž upřesnění praktické aplikace typologie, spočívající v návodu k prostorovému vymezení krajinného celku s významnými kulturními hodnotami, který představuje potenciál ochrany území ve veřejném zájmu. Součástí aplikace je návod pro zviditelnění celků historické kulturní krajiny v rámci sledovaných jevů územně analytických podkladů.

Prostřednictvím aplikace typologie získají jak odborná organizace památkové péče (Národní památkový ústav), tak výkonné orgány státní památkové péče odborně fundovaný materiál, který je nezbytným podkladem pro případné prohlášení ochrany vybraných území podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „památkový zákon“), především formou památkových zón krajinného typu. Tím metodika přispěje k naplňování *Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025)*,² která jako jeden z cílů výslovně deklaruje další prohlášení krajinných památkových zón, zaměřených zejména na typy, které jsou dosud mezi chráněnými územími zastoupeny nedostatečně.

Metodika může díky typologii napomoci i ke sjednocování dosud nedostatečně popsanych definic, vázících se k tzv. kulturní a historické charakteristice krajinného rázu ve smyslu pojmosloví zákona o ochraně přírody a krajiny.³

Možnosti identifikace a popisu typů historické kulturní krajiny definované v této metodice sledují i širší edukační cíl: prezentovat a interpretovat historickou kulturní krajinu jako specifické kulturní dědictví v celé bohatosti jejích forem široké veřejnosti.

Společenský cíl metodiky spočívá v doplnění souboru oborových informací pro zatím nedostatečně rozvíjenou ochranu tohoto důležitého segmentu kulturního dědictví, jehož význam je v současné době zdůrazňován. Nezbytnost kvalitnějšího nakládání s krajinou a ohledu k jejím hodnotám dlouhodobě zaznívá v řadě oborů. Právě památková péče se svou zkušeností práce s historickými prameny je připravena ozřejmit, v čem kulturní hodnoty krajiny spočívají a jakým způsobem je možné předcházet jejich poškozování z neznalosti a v optimálním případě i koncepčně směřovat k jejich ochraně a obnově. Konkretizace znaků a hodnot kulturní krajiny může odbourat nedůvěru veřejnosti,

² Usnesení Vlády ČR ze dne 15. dubna 2015 č. 266 k návrhu Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025).

³ Viz §12 odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

zejména vlastníků dotčených nemovitostí, k působení oboru památkové péče při ochraně historické kulturní krajiny.

2.2 Vlastní popis metodiky

Metodika je zaměřena na oborovou standardizaci postupu poznání a typologického zařazení částí krajiny s významnými kulturními hodnotami na základě identifikace a objektivního posouzení typických znaků. Srozumitelné vyjádření kulturněhistorické hodnoty krajiny je základním předpokladem pro stanovení potenciálu ochrany území ve veřejném zájmu.

Prezentovaná typologie historické kulturní krajiny představuje otevřený systém pro vymezování, třídění a hodnocení historických kulturních krajín na národní úrovni. Je koncipovaná jako standardní materiál, který v maximální míře využívá zavedeného pojmosloví památkové péče, navazuje na dosavadní metodické materiály k tematice kulturní krajiny a památek zahradního umění, ale i urbanistického a architektonického dědictví, připravené v posledních letech. Hloubka informací je volena tak, aby byla metodika jednoduchá a srozumitelná co nejširšímu okruhu uživatelů a její aplikace nevyžadovala detailní proškolení.

Předkládaná typologie historické kulturní krajiny rozvíjí tři základní kategorie kulturní krajiny stanovené Výborem pro světové dědictví UNESCO v rámci národní soustavy typů, která reflektuje reálné podmínky České republiky. V rámci typologie je zpracováno 34 typů historické kulturní krajiny, u každého z nich je uvedena charakteristika, výčet specifických znaků a příklady krajín daného typu. Pro lepší orientaci v rámci přehledu typologie jsou některé typy sdruženy do tematicky příbuzných skupin typů.

Součástí metodiky je vysvětlení postupu aplikace typologie formou vyhodnocení konkrétního území historické kulturní krajiny, včetně zásad prostorového vymezení krajinného celku s významnými kulturními hodnotami. Jednoznačné vymezení typu je v rozsáhlém měřítku krajiny často velmi nesnadné, a proto je v metodice upřesněno, jak sledovat rozložení znaků historické kulturní krajiny a jejich koncentraci v rámci identifikovaných jednotek. Vymezení jednotek postihuje nejrůznější vlivy, které se podílely na formování posuzované krajiny. Uplatnění výsledků aplikace typologie historické kulturní krajiny zahrnuje využití při návrhu památkové ochrany, v ochraně a péči o stávající památkově chráněná území a pro doplnění územně analytických podkladů.

Zkušenosti z praxe potvrzují, že významným nástrojem pro srozumitelné vysvětlení hodnot je jejich grafické znázornění, jehož prostřednictvím lze zároveň specifikovat i možnou diferenciaci ochrany území. Metodika je předpokladem pro rozvíjení standardů zobrazení krajinných celků v prostředí geografického informačního systému, který je kompatibilní s metodami práce mnoha spolupracujících oborů a který je také jedním z pilířů Integrovaného informačního systému památkové péče, spravovaného Národním památkovým ústavem.

2.3 Novost postupů

Novost postupů spočívá v tom, že metodika posuzuje kulturní hodnoty krajiny ze zorného úhlu nositelů její typologické specifčnosti, tj. hmotných i nehmotných znaků, jimiž se tyto hodnoty

projevují. Nově vytvořená soustava typů historické kulturní krajiny je originálním příspěvkem autorů výzkumu k poznání historické kulturní krajiny na národní úrovni. Aplikace typologie umožní identifikaci a vymezení hodnotných celků historické kulturní krajiny ve prospěch uchování cenných území.

Snahy o hlubší klasifikaci krajinné sféry se začaly objevovat již v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století.⁴ Přestože v nich aspekty oboru památkové péče nebyly dostatečně konkrétně reflektovány, šlo na svoji dobu o významné počiny. Důležitý posun znamenaly práce zaměřené na klasifikaci krajiny z hlediska jejího krajinného rázu, v nichž jsou kromě morfologických a klimatických daností reflektována i specifika kulturní krajiny a jejích estetických a duchovních hodnot.⁵ Tyto práce však neměly za cíl definovat na základě hlubšího historického a funkčního rozboru sledovaných jevů podstatu předmětu památkového zájmu v území.

Typologie krajiny České republiky je v odborné literatuře dosud převážně interpretována na základě vlastností přírodní složky, případně v kombinaci s aktuálním využitím krajiny. Popisy krajiny jsou většinou založeny na vizuálním posouzení aktuálního obrazu krajiny, případně na ekologickém výzkumu krajiny. Informace o kulturních hodnotách krajiny jsou zde většinou zaměřeny na historii nebo dílčí jednotlivosti a hlubší pozornost bývá věnována pouze významnějším dochovaným stavebním objektům.

Uspokojivě vyjádřit kulturní hodnoty historické kulturní krajiny se bohužel nepodařilo ani poměrně velmi rozsáhlým a jinak úctyhodným pracím.⁶ Dosavadní typologie krajiny, včetně problematiky krajinného rázu, totiž v zásadě vycházejí z geomorfologie a využití území („land use“). Má to jistě svoji logiku, neboť celkový charakter členité horské krajiny je zcela odlišný od ploché roviny, také ráz roviny s převahou zemědělské půdy se liší od roviny pokryté převážně lesy, ale pro podchycení typologie historické kulturní krajiny nejsou takto pojaté typologie postačující.

Dosud zřejmě nejznámější je typizace krajiny podle velmi hrubého členění tzv. Evropské typizace krajin, rozvíjené v členských státech Evropského společenství a dopracovaná v rámci tzv. Dobříšské zprávy na konci 20. století⁷, s ambicí formulovat typizaci evropských krajin od Atlantiku po Ural. Materiál vymezil celkem 8 obecných a velmi širokých kategorií, jimž dále odpovídá 30 tzv. krajinných „megatypů“. Práce transponující tuto typizaci do našeho prostředí k tomu uvádějí, že na území České republiky zasahují prakticky pouze dva z těchto 30 krajinných megatypů, jimiž jsou „polootevřená zemědělská krajina“ (semibocage) a „krajina středoevropských scelených, otevřených polí“ (central collective openfields). Takto obecné členění nemohlo vyhovovat, a proto se v dalších odborných pracích typizace krajiny zaměřovala na základní typy využití území. Jde například o následující rámcové typy: zemědělské krajiny, lesozemědělské krajiny, lesní krajiny, rybníční krajiny, urbanizované krajiny, krajiny horských holí, krajiny bez vymezeného pokryvu⁸.

⁴ QUITT 1971; BALATKA – CZUDEK – DEMEK – SLÁDEK 1973; BALATKA 1975; HADAČ 1982.

⁵ MURANSKÝ 1977; NAUMAN 1977; LÖW – MÍCHAL 2003; VOREL – KUPKA 2011.

⁶ LIPSKÝ 1997; KOLEJKA 1992; KOLEJKA – LIPSKÝ 1999; LÖW – CULEK – NOVÁK 2005; LÖW – CULEK – NOVÁK – HARTL 2006; LÖW – NOVÁK 2008; RUMPORTL 2009.

⁷ Europe's Environment Agency – The Dobris Assessment, 1995; NĚMEC – POJER 2007, LÖW – MÍCHAL 2003.

⁸ LÖW – MÍCHAL 2003.

Potřebám památkové péče, konkrétně praktickému výkonu ochrany historické kulturní krajiny, bohužel neposkytují oporu ani pozdější rozsáhlé a jinak úctyhodné práce, jež dále rozvíjejí metody posuzování krajinného rázu, které hlouběji sledují intenzitu využití území, půdní typy, ekologickou stabilitu území apod.⁹

Koncem 80. let 20. století vytvořili Olga Bašeová a Aleš Vošahlík¹⁰ rámcovou klasifikaci historických kulturních krajín tvořenou následujícími typy:

- oblasti kultivované krajiny s charakteristickou sídelní strukturou (například Soběslavská blata),
- krajinné kompozice a systémy vázané na architektonické soubory (například Lednicko-valtický areál),
- hospodářské feudální celky v zemědělské krajině (například Veltrusy, Kačina-Nové Dvory),
- kultivační a technické zásahy člověka do krajiny (například hornická krajina Ostravska, Rožmberská rybníční soustava),
- kulturně historicky významná území (například bojiště u Chlumce a Přestanova, bojiště u Slavkova).

Z dnešního hlediska lze konstatovat, že tento návrh vytvořil určitý rámec či základ, ale nepokryl všechny formy historické kulturní krajiny. Inspirace touto klasifikací je zřetelná i v souboru našich nejstarších krajinných památkových zón z devadesátých let 20. století.

Na typologii kulturních krajín je zaměřen rovněž výzkum oboru historické geografie, kde jsou kromě geografických aspektů výrazně reflektovány i historické souvislosti, vývoj a proměny krajín českých zemí.¹¹

Metodika je nová a jedinečná svým přístupem k typologii historické kulturní krajiny z hlediska způsobu ovlivnění krajiny činností člověka nebo vzájemným působením člověka a přírody. Prvotním hlediskem posuzování kulturní krajiny jsou všechny kulturněhistoricky významné znaky (atributy), hmotné i nehmotné, které jsou nositeli typologických specifik krajiny a její různě se projevující kulturní hodnoty. Z objektivních důvodů metodika pracuje také s řadou pojmů z výše uvedených, jinak pojatých typologií všude, kde je to věcně relevantní. Vkládá je ale do systému založeného na znalosti historických, kulturních a hospodářských specifik českých zemí.

Potřeba zapojení památkové péče do hodnocení historické kulturní krajiny, směřujícího k její typologii, vcelku jednoznačně vyplynula z poslání památkové péče, standardně pracující s pragmaticky podloženými úvahami o možnostech státem garantované ochrany kulturního dědictví. Postupné doplňování památkového fondu je založeno na výběru optimálních reprezentantů konkrétních typů různých segmentů kulturního dědictví, objektivně podloženém přesnou formulací památkových hodnot.

⁹ LIPSKÝ 1997; KOLEJKA 1992; KOLEJKA – LIPSKÝ 1999; LÖW – CULEK – NOVÁK 2005; LÖW – CULEK – NOVÁK – HARTL 2006; LÖW – NOVÁK 2008; RUMPORTL 2009.

¹⁰ Nepublikovaný rukopis citovaný v NOVÁK 2017.

¹¹ SEMOTANOVÁ – CHROMÝ – KUČERA 2018, s. 169–185.

Metodika tak nemá ambici celoplošně roztrždit kulturní krajinu naší země, ale umožňuje, aby v rámci celého státu mohla být identifikována území představující hodnotné příklady jednotlivých typů historické kulturní krajiny. Tato skutečnost dokládá novost postupu zásadního významu.

Metodika je příspěvkem k naplňování cílů dvou resortních materiálů v segmentu kulturní krajiny, a to *Státní kulturní politiky*¹² a *Politiky architektury a stavební kultury*.¹³ Oba materiály apelují na zvýšení pozornosti vůči krajině, zejména vůči jejím nezastavěným částem. Státní kulturní politika se navíc zavazuje pokračovat v programu ochrany historické kulturní krajiny pomocí institutu krajinných památkových zón. Pro objektivizaci hodnocení historické kulturní krajiny z hlediska jejích zvláštností, vzácnosti nebo naopak typičnosti však dosud není k dispozici přehledný odborný materiál, který by byl inspirací a oporou pro výkonné orgány památkové péče při přípravě a vyhlášení dalších chráněných území. Předložená typologie a postup vymezení hodnotově vyhraněných území jsou primárně určeny právě k takovému využití. Kromě toho je jejich cílem začlenění aplikačních výstupů vytvořených na základě této metodiky do souboru územně analytických podkladů. Obě tyto formy aplikace jsou nezbytným předpokladem pro zachování, ochranu, zvýšenou odbornou péči a obnovu krajinných celků s významnými kulturními hodnotami.

Nový přístup k určení typů kulturní krajiny může být impulsem pro další územní památkovou ochranu vybraných částí kulturní krajiny, které dosud nebyly nástroji památkové péče nebo územního plánování dostatečně pokryty. Metodika je zcela nová právě v tom, že rozvíjí dosavadní oborové principy nahlížení na kulturně historické hodnoty krajiny, dosud soustředěné zejména na krajinné zázemí významnějších architektonických dominant a v několika případech akcentující memoriální aspekty krajiny, vázané na konkrétní události. Předložená typologie rozšiřuje náhled na kulturněhistorické hodnoty krajiny v plném funkčním spektru a obrací pozornost na dosud méně akcentované, ale právě proto i velmi zranitelné znaky kulturní krajiny České republiky, které spoluvytvářejí její identitu, a je proto potřebné na ně upozornit.

Aplikace metodiky může novým způsobem zvýšit předvídatelnost a transparentnost působení oboru památkové péče v již existujících krajinných památkových zónách. Aplikace typologie s vymezením jednotek a celků historické kulturní krajiny napomůže ke zpřesnění popisu hodnot s odkazem na charakteristické znaky území. Výsledná preciznější argumentace pracovníků Národního památkového ústavu a orgánů památkové péče v průběhu správních řízení je předpokladem ke zvýšení účinnosti ochrany a péče o území s významnými kulturními hodnotami.

2.4 Srovnání se zahraničím

Kulturní krajina je mezinárodně široce uznávanou součástí kulturního dědictví. Ke sjednocení názorů na hodnoty kulturní krajiny zásadně přispěla řada upřesnění v rámci mezinárodní spolupráce, završené mnoha odbornými výstupy vzniklými při mezinárodních expertních jednáních. Velmi významné závěry vyplynuly ze 16. zasedání Výboru pro světové dědictví, v nichž byly definovány výše zmíněné tři základní kategorie kulturní krajiny, a to komponovaná, organicky vyvinutá a asociativní

¹² Usnesení vlády ČR ze dne 15. dubna 2015 č. 266 k návrhu Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025).

¹³ Usnesení vlády ČR ze dne 14. ledna 2015 č. 22 k Politice architektury a stavební kultury České republiky.

s tím, že kategorie organicky vyvinuté krajiny byla dále rozčleněna do dvou podkategorií, a to organicky vyvinuté krajiny reliktní a organicky vyvinuté krajiny kontinuální.

Podle *Evropské úmluvy o krajině* má každá krajina svou hodnotu a každý signatářský stát je proto vyzván, aby zpracoval typologii a způsob hodnocení pro své specifické krajiny. Úmluva však nebyla doplněna implementačním dokumentem, který by postup určení typů metodicky stanovil. Názory na typologické rozdělení krajiny podle jejího základního charakteru i podrobnost rozpracování se proto v jednotlivých státech liší. Ve většině států lze ale zaznamenat třídění krajin do typů odvíjených od základní geomorfologie, a to v kombinaci s pokryvem a/nebo s využitím území. Kulturní aspekty krajinných typů jsou reflektovány do jisté míry jako druhotné. Takový přístup je obdobný k charakteristikám krajinného rázu na území České republiky.

Velkou tradici v popisu hodnot krajiny mají jednotlivé země Velké Británie. Dlouhodobý proces postupné specifikace jednotlivých částí země vyústil do databázových systémů, které obsahují jednotlivé znaky a umožňují i jejich cílený výběr a srovnávání.¹⁴

Pro potřeby typologie kulturní krajiny jsou podnětné například přístupy zvolené v Itálii a ve Španělsku.¹⁵ Za účelem uchování kulturně hodnotných regionů zřídily obě uvedené země tzv. krajinné observatoře,¹⁶ jimž svěřily též celkový krajinný výzkum a monitoring. Ve španělském Katalánsku lze pak zaznamenat třídění krajiny do sedmi skupin, zahrnujících 135 krajinných celků. Názvy těchto celků jsou většinou převzaty nebo odvozeny z určitého místního pojmenování, kde je základem pojmenování krajinného celku název ústřední historické památky nebo obce, což odpovídá i dosavadnímu přístupu v České republice. Jejich typologickou svébytnost upřesňují katalogy obsahující definice historických, estetických, ekologických, sociálních, duchovních a symbolických hodnot. Takový přístup však negarantuje typologii, neboť je založen na deskripci (popisu) jevů jednotlivých území.¹⁷

Z hlediska dalších teoretických i praktických přístupů k ochraně kulturních hodnot krajiny jsou inspirativní zkušenosti z Polska a dalších zemí. Velmi podnětné jsou i programy realizované v některých německých spolkových zemích. Konkrétně jde o *Zemský program rozvoje Bavorska 2003*, který nejenom konstatuje nutnost zachování specifik historické kulturní krajiny, ale prosazuje její ukotvení v závazných územních plánech. Dále jde o *Projekt historická kulturní krajina v regionu Horní Franky-západ*,¹⁸ realizovaný v letech 2002–2003 formou společného projektu Bavorského spolkového

¹⁴ <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110314102738/http://www.naturalengland.org.uk/ourwork/landscape/englands/character/assessment/default.aspx>.

¹⁵ Evropská krajinná observatoř se sídlem v italské Padule sdružuje subjekty z Itálie, Francie a Španělska, které se spojily v zájmu společného naplňování článku 6 Evropské úmluvy o krajině, tj. při zvyšování povědomí, vzdělání a informovanosti o krajině v Latinském oblouku na severním pobřeží Středozemního moře – viz <https://www.osservatoriopaesaggio.eu>.

¹⁶ Krajinná observatoř Katalánska (Observatori del Paisatge de Catalunya) – viz <http://www.catpaisatge.net>.

¹⁷ Uchopení typologie nejen ve zmíněném Katalánsku, Itálii, Polsku a v řadě dalších zemí je věnován např. článek KYSELKA 2013.

¹⁸ BÜTNER 2004.

úřadu pro životní prostředí a Bavorského spolkového úřadu pro památkovou péči. Pozoruhodné je rovněž typologické členění území, využívané v Sasku.¹⁹

Typologie krajiny Slovenska kombinuje rovněž přírodní a kulturní aspekty.²⁰ Kromě obecného metodického postupu je k dispozici například velmi detailní rozdělení typů,²¹ kombinující opět morfologii a k ní se vážící druh zemědělské činnosti (resp. jde o návrh roztřídění krajiny podle historického využití území). V závěru materiálu pak sám autor konstatuje, že členění v různých pracích nutně odráží subjektivní náhledy.

Předložená metodika je založena na identifikaci a vyhodnocení širokého spektra kulturních hodnot, vytvořených v krajině lidskou činností různého charakteru, v různém stupni a rozsahu dochování. Takové pojetí typologie historické kulturní krajiny nebylo v procesu přípravy odborné rešerše v zahraničí zjištěno.

Metodika reaguje i na mezinárodní proud, který v posledních letech hledá typologické ukotvení a adekvátní formy ochrany pro industriální krajiny, jejichž specifika do značné míry vylučují aplikaci dosavadních přístupů k uchování dědictví minulosti. Průmysl mnohde zasáhl do krajiny natolik negativně, že celé rozsáhlé oblasti byly již rekultivovány a eliminace těchto jevů je předmětem jiných veřejných zájmů a právních předpisů.²²

Metodika nemá ambici porovnávat všechny paralely v zahraničí, neboť to by vyžadovalo samostatný výzkumný projekt. Komplexní rešerše typologie v zahraničních příkladech by šla daleko nad rámec analytické části této metodiky a nebyla by pro naplnění cílů nezbytná. Typologická část metodiky také nezahrnuje typy krajin, které se na území České republiky nevyskytují (například pobřežní krajiny, vysokohorské pastevní oblasti, krajiny s produkcí plodin, jež u nás nemají historickou tradici, jako třeba rýžová pole apod.).

2.5 Uplatnění metodiky a informace, pro koho je určena

Metodika je určena zejména pracovištěm Národního památkového ústavu pro posílení účinné péče o kulturněhistorické hodnoty historické kulturní krajiny. V případě již prohlášených krajinných památkových zón napomůže definováním typů ke zpřesnění popisu hodnot s odkazem na charakteristické znaky a tím i k preciznější argumentaci pracovníků Národního památkového ústavu a orgánů památkové péče v průběhu správních řízení. Metodika *Typologie historické kulturní krajiny České republiky* je komplementární s *Metodikou standardizovaného záznamu krajinné památkové zóny*.²³

¹⁹ WALZ – UEBERFUHR – SCHAUER – HALKE 2012.

²⁰ OŤAHEL – HRNČIAROVÁ – KOZOVÁ 2008.

²¹ MIDRIAK 2013.

²² MEYER, 2006, DOUET 2013.

²³ KUČOVÁ – DOSTÁLEK – EHRLICH – KUČA – PACÁKOVÁ 2014.

Metodika může být využita pro formulování a zdůvodnění potřebného zabezpečení kulturních hodnot při zpracování plánu ochrany krajinné památkové zóny podle § 6a památkového zákona. Právě v případě poměrně rozsáhlých krajinných památkových zón (ve srovnání s památkovými zónami sídelního typu) je nezbytné věnovat pozornost vystižení předmětu památkové ochrany tak, aby kulturní hodnoty území byly účinně chráněny, ale zároveň aby nedocházelo k neúčelnému administrativnímu zatížení samosprávy, vlastníků nemovitostí a uživatelů území. Využití pojmosloví metodiky napomůže ke zvýšení předvídatelnosti a transparentnosti památkové péče při ochraně historické kulturní krajiny. Právě absence definování předmětu památkového zájmu totiž v minulosti bývala stěžejním problémem při projednání záměru na ochranu území formou krajinné památkové zóny s dotčenými aktéry. Specifikace ochrany na základě konkrétních znaků, vymezených v plánu ochrany, a omezení povinnosti závazných stanovisek na ostatní nemovitosti a druhy prací může jejich obavy eliminovat.

Do doby zpracování plánu ochrany může být identifikace kulturněhistorických hodnot podle aplikace typologie historické kulturní krajiny zařazena mezi odborné podklady, využitelné ve správních řízeních vedených orgánem památkové péče.²⁴ Účelnost odborných podkladů je v praxi prokázána, soubor hodnocení prohlášených i navržených krajinných památkových zón z let 1996–2002 má k dispozici Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích,²⁵ který je s úspěchem využívá při výkonu odborné agendy.

Podrobný rozbor se zohledněním všech vývojových etap a dochovaných znaků historické kulturní krajiny lze v praxi oboru památkové péče využít pro odborně podložený a maximálně objektivní návrh rozsahu uvažované krajinné památkové zóny, protože v České republice je pro tento typ památkových území stále vysoký potenciál.

Průzkumy a vyhodnocení jednotlivých území, zpracované v souladu s touto typologií, mohou být využity v územním plánování zahrnutím do sledovaných jevů územně analytických podkladů, poskytovaných Národním památkovým ústavem, a tím zásadně přispět k jejich zviditelnění. Zpracovatelé územně plánovací dokumentace tak získají zejména důležité vodítko pro koncepci uspořádání krajiny v nezastavěném území, kde v současnosti zpravidla nejsou dostatečně dostupné informace o jeho kulturních hodnotách. Zásadní je prostorové vymezení celků historické kulturní krajiny, které je žádoucí začlenit do jevu 11 – *urbanistické a krajinné hodnoty*. Znaky kulturní krajiny představované stavbami, jejich soubory a místy v krajině, lze prezentovat v rámci jevu 13a – *architektonicky nebo urbanisticky cenné stavby nebo soubory staveb, historicky významné stavby, místa nebo soubory staveb*. Významné stavební dominanty lze uplatnit v rámci jevu 11a – *struktura a výška zástavby*.

Výsledky, které vzniknou praktickou aplikací typologie historické kulturní krajiny, lze také využít jako důležité vodítko pro koncepci uspořádání krajiny v územních plánech jednotlivých obcí. Lze je rovněž

²⁴ Viz například § 3 odst. a) vyhlášky č. 208/1996 Sb. nebo § 3 odst. a) vyhlášky č. 157/2002 Sb.

²⁵ Dokumentace jsou dostupné ve specializované spisovně plánové dokumentace NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, zahrnují např. tato území: Svrčková, Milada – Krause, Josef: *Hlubocko – regulační krajinářský plán*, 1996; Vorel, Ivan: *Krajinná památková zóna Čimelice – Rakovice, vyhodnocení území z hlediska krajinářských hodnot s návrhem regulačních opatření*, 1997; Storm, Vojtěch: *Římovsko, krajinná památková zóna, historicko-krajinářský průzkum*, 1998; Vorel, Ivan – Hendrych Jan – Vorlová, Jana: *Krajinná památková zóna Novohradsko, plán limitů, regulativů a zásad péče o krajinu*, 2000; Svrčková, Milada – Krause, Josef: *Krajinná památková zóna Orlicko, průzkum a návrh regulačních opatření*, 2003.

využít jako podklad pro zpracování územní studie, např. územní studie pro správní území určité obce nebo územní studie krajiny v rozsahu správního území obce s rozšířenou působností. Na podkladě metodiky lze vytvořit dokumentaci využitelnou k zaregistrování do databáze územně plánovacích podkladů, které slouží jako podklad k pořizování politiky územního rozvoje, územně plánovací dokumentace, jejich změn i jako východisko pro rozhodování v území. To představuje možnost okamžitého přenesení výsledků výzkumné a odborné činnosti do procesu územního plánování, s cílem dosáhnout obecně prospěšného souladu veřejných a soukromých zájmů na rozvoji území.

Poznání a interpretace kulturních hodnot krajiny v souladu se zpracovanou typologií se může uplatnit též v gesci oboru ochrany přírody a krajiny při výstižnějším popisu krajinného rázu²⁶ v tzv. kulturních charakteristikách území, které obvykle bývají méně detailní oproti popisům přírodních hodnot.

Dalšími uživateli metodiky a zejména výsledků její aplikace mohou být zpracovatelé pozemkových úprav, při jejichž navrhování dosud zůstává vztah k historii a kulturním hodnotám řešeného území stranou pozornosti. Řadu typů historické kulturní krajiny a jejich znaků lze pokládat za inspiraci pro lesní hospodářské plány, a to zejména v případech, kdy součástí území jsou různé reliktní, dosud málo popsané jevy, mnohdy velmi cenné z kulturněhistorického i přírodovědného hlediska.

V neposlední řadě je možné odborný obsah metodiky využít v nejrůznějších oblastech vzdělávání, a to na úrovni příslušných středních i vysokých škol a v dalších oblastech edukace. Významným přínosem pro výchovu a vzdělání budoucích uživatelů historické kulturní krajiny je využití poznatků v rámci výchovně vzdělávacích projektů základních škol, které mají možnost působit na budoucí generaci místních obyvatel a rozšiřovat povědomí o kulturněhistorických hodnotách konkrétního území.²⁷

Vysvětlení různorodosti a zajímavosti kulturních hodnot krajiny může významně přispět k prohloubení spolupráce s neziskovou sférou, například ve zpřesnění identifikace, popisu a ochrany znaků, jež jsou nositelem hodnot krajiny, ve které působí konkrétní spolky a sdružení. Tímto způsobem lze posílit veřejné povědomí o hodnotách historické kulturní krajiny a významně napomoci participativnímu zapojení veřejnosti do ochrany a péče o historickou kulturní krajinu, plně v souladu s myšlenkami *Evropské úmluvy o krajině*.²⁸

²⁶ § 12 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

²⁷ Součástí samostatné věcné etapy téhož výzkumného úkolu NAKI DG16P02M034 je praktické využití metodiky v celoročním výchovně vzdělávacím projektu na druhém stupni základní školy. Výsledky budou prezentovány v roce 2020 uspořádáním odborné výstavy a vydáním kritického katalogu.

²⁸ Viz Článek 5, odst. c) *Evropské úmluvy o krajině*.

3. Právní rámec a oborový kontext

3.1 Mezinárodní úmluvy k ochraně území s historickými hodnotami

Česká republika postupně přistoupila k některým mezinárodním úmluvám, které jsou z hlediska historické kulturní krajiny významné a staly se součástí našeho právního řádu. Podle tzv. Euronovely Ústavy²⁹ mají přednost před vnitrostátní právní úpravou. K nejdůležitějším patří:

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví,³⁰ podepsaná v Paříži 16. listopadu 1972 na 17. zasedání Generální konference UNESCO. Pro Českou republiku je Úmluva platná na základě právního nástupnictví (sukcese), neboť k Úmluvě dne 15. listopadu 1990 přistoupila Česká a slovenská federativní republika, závaznou se pro ni stala 15. února 1991. Jedinečnost dokumentu spočívá v propojení principů ochrany kulturního i přírodního dědictví. Podle článku 1 jsou za kulturní dědictví považovány kromě jednotlivých památek a souborů budov také „lokality“ (v originále „sites“), zahrnující mimo jiné kombinovaná díla přírody a člověka s výjimečnou světovou hodnotou z dějinného nebo estetického hlediska.

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy,³¹ která byla přijata 3. října 1985 v Granadě Radou Evropy a signatáři Úmluvy. Jménem České republiky byla Úmluva podepsána 24. června 1998 ve Štrasburku, v platnost pak vstoupila dne 1. srpna 2000. Jedním z východisek Úmluvy je konstatování, že: „...architektonické dědictví je nenahraditelným výrazem bohatství a různorodosti kulturního dědictví Evropy, nedocenitelným svědectvím naší minulosti a společným dědictvím všech Evropanů.“ Obdobně jako v předešlé *Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví* jsou i zde v článku 1 do architektonického dědictví zahrnuty kromě jednotlivých památek a architektonických souborů také „místa“ (v originále „sites“), kterými se rozumí kombinovaná díla přírody a člověka, jimiž jsou oblasti částečně zastavěné, dostatečně charakteristické a homogenní, pozoruhodné svým historickým, archeologickým, uměleckým, vědeckým, společenským nebo technickým významem.

Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy,³² která byla přijata 16. ledna 1992 ve Vallettě, jménem České republiky byla podepsána ve Štrasburku 17. prosince 1998 a pro Českou republiku vstoupila v platnost 23. září 2000. Ve vztahu k historické kulturní krajině je tato úmluva významná tím, že za součást archeologického dědictví se považují: „veškeré pozůstatky a objekty a jakékoliv jiné stopy po lidstvu z minulých období“ a dále, že „do archeologického dědictví se zahrnují stavby,

²⁹ Ústavní zákon č. 395/2001 Sb.

³⁰ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 159/1991 Sb., o sjednání *Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví*.

³¹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 73/2000 Sb. m. s., o přijetí *Úmluvy o ochraně architektonického dědictví Evropy* – viz článek 1, odstavec 3 Úmluvy.

³² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 99/2000 Sb. m. s., o přijetí *Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidované)*.

konstrukce, skupiny budov, zastavěná území, movité objekty, památky dalšího druhu a také jejich související prostředí nacházející se jak na souši, tak pod vodou.“³³

*Evropská úmluva o krajině*³⁴ byla podepsána členskými státy Rady Evropy 20. října 2000 ve Florencii. Za Českou republiku byl tento dokument signován 28. listopadu 2002 ve Štrasburku, s nabytím platnosti v České republice od 1. října 2004. Úmluva byla členskými státy podepsána „...za účelem zabezpečení a realizace ideálů a zásad, které jsou jejich společným dědictvím.“ Evropská úmluva obsahuje v preambuli konstatování zásadního významu: „Krajina hraje významnou úlohu z hlediska veřejného zájmu v oblasti kultury, ekologie, životního prostředí a v sociální oblasti a představuje zdroj příznivý pro hospodářskou činnost ...“

Předkládaná metodika rozvíjí kategorie kulturní krajiny stanovené Výborem pro světové dědictví UNESCO do typů v rámci národní typologie, která reflektuje reálné podmínky České republiky. Uvedené tři kategorie představují nejvyšší úroveň typologie historické kulturní krajiny. Podrobně viz kapitolu 5. *Typologie historické kulturní krajiny*.

3.2 Možnosti ochrany historické kulturní krajiny podle památkového zákona

Památková ochrana historické kulturní krajiny může být podle památkového zákona a jeho prováděcí vyhlášky³⁵ realizována různými formami:

Krajinná památková zóna (KPZ) se jeví jako optimální forma ochrany. Vyplývá to již z § 6, odst. 1 památkového zákona: „Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty, může Ministerstvo kultury po projednání s krajským úřadem prohlásit opatřením obecné povahy za památkovou zónu a určit podmínky její ochrany.“

Prohlášení krajinné památkové zóny je opodstatněné tam, kde krajinný celek vykazuje významné kulturní hodnoty. V aplikační rovině jde o uplatnění § 14 odst. 2 památkového zákona, který říká, že: „Vlastník (správce, uživatel) nemovitosti, která není kulturní památkou, ale je v památkové rezervaci, v památkové zóně nebo v ochranném pásmu nemovité kulturní památky, nemovité národní kulturní památky, památkové rezervace, nebo památkové zóny (§ 17), je povinen k zamýšlené stavbě, prodejnmu stánku, konstrukci a zařízení pro slavnostní výzdobu a osvětlení budov, jejichž umístění nepřesáhne 30 po sobě jdoucích dnů, změně stavby, terénním úpravám, umístění nebo odstranění zařízení, odstranění stavby, úpravě dřevin nebo udržovacím pracím na této nemovitosti si předem vyžádat závazné stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností, není-li tato jeho povinnost podle tohoto zákona nebo na základě tohoto zákona vyloučena (§ 6a, § 17).“ Jde o poměrně citelné ovlivnění povinností vlastníků a mělo by proto být aplikováno pouze v opodstatněných případech. Plošnou aplikaci § 14 odst. 2 může omezit pouze vydání plánu ochrany podle § 6a.

³³ Článek 1 *Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy*.

³⁴ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 13/2005 Sb. m. s. o sjednání *Evropské úmluvy o krajině*; opravené znění českého překladu viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 12/2017 Sb. m. s.

³⁵ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Vyhláška č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon o státní památkové péči.

Prohlášení památkové zóny je právním základem uplatnění veřejného zájmu na zajištění kulturně historických hodnot krajiny. Je logické, že na kulturní památky existující na území památkové zóny nemá fakt jejího prohlášení žádný vliv, neboť byly a jsou chráněny na základě jiných ustanovení památkového zákona. Zákon zároveň opravňuje orgány památkové péče uplatňovat své stanovisko, pokud se pro území s památkovou zónou připravuje územně plánovací dokumentace.

Jako možnou formu památkové ochrany historické kulturní krajiny nelze vyloučit ani *památkovou rezervaci*. Památkový zákon k tomu ale neposkytuje dostatečnou oporu, protože podle § 5 odst. 1: „Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, popřípadě archeologických nálezů, může vláda České republiky nařízením prohlásit jako celek za památkovou rezervaci a stanovit podmínky pro zabezpečení její ochrany. Tyto podmínky se mohou v potřebném rozsahu vztahovat i na nemovitosti na území památkové rezervace, které nejsou kulturními památkami.“ Využití památkové rezervace k ochraně kulturní krajiny proto přichází v úvahu jen tam, kde jsou jednotlivé znaky historické kulturní krajiny chráněny jako kulturní památky (a zastoupeny v natolik dostatečném počtu, aby určovaly charakter daného prostředí) nebo jde o archeologické lokality. Krajinný rozměr lze přiznat přinejmenším některých archeologickým památkovým rezervacím a dále „lázeňským“ památkovým rezervacím (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně). Historická jádra těchto lázeňských měst skutečně určuje soubor nemovitých kulturních památek a další jsou zastoupeny i v přilehlé, plošně velmi rozsáhlé a pro lázeňské účely zformované krajině.

Památkovou ochranu historické kulturní krajiny může v některých případech zajistit také institut *národní kulturní památky* nebo *kulturní památky*. Za národní kulturní památky se prohlašují kulturní památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa. Podle § 4 zákona o státní památkové péči je prohlašuje vláda České republiky nařízením, v němž se také stanovují podmínky jejich ochrany.

Kulturní památky prohlašuje Ministerstvo kultury České republiky. Jde o nemovité a movité věci, popřípadě jejich soubory, „které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické“ nebo „mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.“³⁶ Řadu národních kulturních památek i kulturních památek tvoří areály významného krajinného rozměru. Kromě toho jsou jako kulturní památky chráněny i některé jednotlivé znaky v historické kulturní krajině (například rybník, alej).

Další možností památkové ochrany historické kulturní krajiny je *ochranné pásmo*, které může být vyhlášeno pro nemovitou národní kulturní památku, kulturní památku nebo soubor kulturních památek, též pro památkovou rezervaci nebo památkovou zónu. Ochranné pásmo není chráněným územím, ale určitá, z hlediska krajiny velmi podstatná omezení se zde mohou uplatňovat. O povinnostech vlastníků nemovitostí v ochranném pásmu se zmiňuje též § 14 odst. 2, ale podstatný je zde § 17 odst. 1: „Vyžaduje-li to ochrana nemovité kulturní památky nebo jejího prostředí, vydá obecní úřad obce s rozšířenou působností po vyjádření odborné organizace státní památkové péče územní rozhodnutí o ochranném pásmu a určí, u kterých nemovitostí v ochranném pásmu, nejsou-li

³⁶ § 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

kulturní památkou, nebo u jakých druhů prací na nich, včetně úpravy dřevin, je vyloučena povinnost vyžádat si předem závazné stanovisko podle § 14 odst. 2; tato povinnost je vyloučena vždy, jde-li o stavbu, změnu stavby, udržovací práce, umístění nebo odstranění zařízení, jejichž provedením se nezasahuje žádným způsobem do vnějšího vzhledu této nemovitosti. Obecní úřad obce s rozšířenou působností může v ochranném pásmu omezit nebo zakázat určitou činnost nebo učinit jiná vhodná opatření na základě závazného stanoviska dotčeného orgánu.“ Podstatné je, že povinnost závazného stanoviska zde není plošná, ale cílená jen na takové zásahy, které by narušily hodnotu toho, co je podle památkového zákona chráněno.

Typickým příkladem je rozsáhlé ochranné pásmo národní kulturní památky Říp. Zahrnuje běžnou organicky vyvinutou kulturní krajinu, která vesměs nevykazuje výrazné kulturní hodnoty a samu o sobě ji netřeba památkově chránit. Institut ochranného pásma zde postačuje, protože jeho cílem je zajistit nenarušené uplatnění hory Říp v dálkových pohledech. Nezatěžuje však vlastníky nemovitostí v jednotlivých vesnicích při opravách či přestavbách jejich nemovitostí, pokud nejde o zásahy, které by se v obrazu krajiny uplatňovaly negativně (přílišná výška či hmota, rušivá barevnost). Institut ochranného pásma (kulturní/národní kulturní památky) proto může dobře naplnit potřebu ochrany takových krajin, jejichž hodnota spočívá právě v pohledovém uplatnění jejich dominant (typicky poutních míst). Určitá nevýhoda ochranných pásem spočívá v tom, že jejich prohlášení je administrativně stejně náročné jako prohlášení památkové zóny, neboť se rovněž provádí opatřeními obecné povahy.

3.3 Ochrana kulturních hodnot krajiny v rámci legislativy jiných resortů

Do počátku 90. let 20. století byly obory památkové péče i ochrany přírody spojeny v rámci resortu kultury. Jejich působnost se odehrávala ve společných odborných organizacích, opírala se však o vlastní legislativní prostředky. Památková péče se do roku 1987 řídila zákonem č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Pro ochranu přírody platil o dva roky starší zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Nabytím platnosti zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, se působnost resortu ochrany přírody rozšířila a je v ní pamatováno i na kulturní hodnoty území a krajinný ráz.

Vymezování krajinných celků vykazujících významné kulturní hodnoty je třeba provádět vždy se znalostí, zda se na dané území vztahují ochranné podmínky plynoucí ze zákona č. 114/1992 Sb., ať již plynou z obecné ochrany přírody (část druhá zákona) nebo se týkají zvláště chráněných území (část třetí zákona). V úvahu je třeba brát i to, že na ochranu některých typů historické kulturní krajiny (např. opuštěné kamenolomy) nemusí mít památková péče dostatečně účinné prostředky, zatímco zákon o ochraně přírody a krajiny je schopen jejich ochranu dostatečně zajistit.

Překryv krajinných památkových zón a dalších forem ochrany podle památkového zákona se zvláště chráněnými územími a dalšími ochrannými podmínkami plynoucími ze zákona o ochraně přírody a krajiny může sice někdy představovat potenciální riziko střetu protichůdných zájmů obou oborů, ale obecně dává šanci těžit ze vzájemné synergie. U částí krajiny s kulturně historickými hodnotami je památkový zákon účinnějším nástrojem pro jejich ochranu, což se týká i jevu územně analytických podkladů obcí č. 11 „urbanistické a krajinné hodnoty.“ Je proto žádoucí, aby obor památkové péče možnosti účinné ochrany hodnot daného území jasně deklaroval.

Obor ochrany přírody a krajiny ostatně informuje, že jeho zákonné možnosti ochrany kulturních hodnot krajiny jsou i v chráněných krajinných oblastech omezené, přestože v § 25 odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb. jsou tyto hodnoty výslovně uvedeny: „Rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení, lze vyhlásit za chráněné krajinné oblasti.“ Jak vyplynulo z mezioborových jednání mezi zástupci Národního památkového ústavu a Agentury ochrany přírody a krajiny, správy chráněných krajinných oblastí by často uvítaly, kdyby se ochrana kulturních hodnot dělala i se zapojením památkového zákona.

Významným, ale z hlediska kulturních hodnot krajiny zatím nedůsledně uplatňovaným nástrojem plynoucím ze zákona č. 114/1992 Sb., je institut krajinného rázu, který dává příležitost vystihnout ráz historické kulturní krajiny na základě souhrnu znaků, vlastností a hodnot vytvářejících její charakter, který v přírodním rámci vznikl lidskou činností a v dějinných souvislostech. Prostřednictvím posuzování dopadů stavebních záměrů na krajinný ráz lze také docílit synergií nejen s památkovým zákonem, ale také se stavebním zákonem č. 183/2006 Sb.

Základní předpoklady pro mezioborové propojení památkové ochrany historické kulturní krajiny s nástroji územního plánování vytváří zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu. V § 19, odst. 4 se uvádí, že: „Územní plánování ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti.“ Prováděcí vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, novelizovaná jako vyhláška č. 13/2018 Sb., upravila mimo jiné i přílohu č. 1 – výčet sledovaných jevů územně analytických podkladů. Mezi ně byly konečně výslovně zařazeny i krajinné hodnoty, a to jako součást jevu č. 11 „urbanistické a krajinné hodnoty“ (viz kapitolu 6.3.2 *Uplatnění výsledků aplikace typologie v územně plánovacích podkladech*). Při respektování obecných úkolů a cílů územního plánování by měly být poznatky oboru památkové péče jednoznačně reflektovány, neboť § 19, odst. 1, písm. (o) jako jeden z úkolů územního plánování stanovuje: „uplatňovat poznatky zejména z oborů architektury, urbanismu, územního plánování a ekologie a památkové péče.“

3.4 Návaznost metodiky na dosavadní oborové materiály

Metodika programově navazuje na výstupy projektu *Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón*, registrovaného v databázi projektů výzkumu a vývoje pod identifikačním kódem DF 12P01OVV001, který probíhal v letech 2012–2015 v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI). Jedná se především o dva výstupy z uvedeného projektu, a to certifikovanou *Metodiku tvorby standardizovaného záznamu krajinné památkové zóny*³⁷ a o *Metodiku plánů ochrany krajinných památkových zón*.³⁸

³⁷ KUČOVÁ – DOSTÁLEK – EHRLICH – KUČA – PACÁKOVÁ 2014.

³⁸ KUČA – VOREL – KUPKA – ŠVECOVÁ – KUČOVÁ 2015. Metodika sice zatím zůstala bez certifikace, ale obsahuje řadu obecně platných pasáží, které vysvětlují přístupy k hodnocení kulturní krajiny a identifikaci potřeb při výkonu státní správy

Metodika doplňuje a rozšiřuje Metodiku tvorby standardizovaného záznamu krajinné památkové zóny zejména při formulaci stěžejní rubriky, kterou je „Předmět památkového zájmu“ (uváděn jako bod č. 21). Typologická specifikace a přesné vyjádření předmětu památkového zájmu je totiž důležitým východiskem pro identifikaci a typologické zařazení konkrétních znaků. V návaznosti na oba výše uvedené výstupy předcházejícího projektu je třeba zdůraznit i širší kontext návaznosti metodiky, a to na *Památkový katalog* Národního památkového ústavu, který byl vytvořen tak, aby široké veřejnosti zjednodušil přístup a využívání základních nástrojů státní památkové péče, jimiž jsou Ústřední seznam kulturních památek (dále jen ÚSKP) a Integrovaný informační systém památkové péče (dále jen IISPP). Tím, že metodika typologie směřuje ke zpřesnění popisu i grafického vyjádření kulturních hodnot památkově chráněných území, umožní zkvalitnění oborových informací v těchto již existujících aplikacích.

Metodika je komplementární s certifikovanou *Metodikou identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*³⁹ a *Metodikou klasifikace staveb podle památkové hodnoty*.⁴⁰ V kategorii komponovaných krajín metodika navazuje a rozvíjí *Metodiku péče o umělecky ztvárněnou kulturní krajinu*⁴¹ a také *Metodiku identifikace komponovaných krajín*,⁴² která je v části věnované práci s prameny a vyhledávání znaků krajiny precizně propracovaná, což lze využít i pro krajiny nekomponované.

Metodika důsledně pracuje se zavedenými pojmy v oboru památkové péče, některé nové definuje. Personální provázanost autorů s dalšími metodickými pracemi Národního památkového ústavu a spolupracujících subjektů projektu dává předpoklady pojmoslovné kontinuity a zejména metodického přístupu k identifikaci a popisu kulturních hodnot tak, aby aplikace představené metodiky mohla být v praxi ověřována, dále rozvíjena a zejména využívána pro přípravu konkrétních chráněných území.

nebo projektové činnosti směřující k obnově méně zřetelných nebo dokonce zaniklých hodnot, a proto i na ni tato práce navazuje.

³⁹ KUČA – KUČOVÁ 2015a.

⁴⁰ KUČA – KUČOVÁ 2015b.

⁴¹ NOVÁK 2017.

⁴² KULIŠŤÁKOVÁ 2014.

4. Metodická východiska typologie historické kulturní krajiny

4.1 Význam pojmu historická kulturní krajina

Evropská úmluva o krajině směřuje k celostnímu chápání krajiny s cílem dosáhnout prostřednictvím krajinných politik optimálních „cílových kvalit krajiny“. Úmluva definuje, že krajina znamená „část území, tak jak je vnímána lidmi, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů.“⁴³ Schválený dokument se vztahuje na celé území smluvních stran: „Týká se jak krajin, které mohou být považovány za pozoruhodné, tak krajin běžných a narušených.“⁴⁴

V různých částech Evropy je rozdílné zastoupení přírodních a kulturních krajin. *Přírodní krajina*, tedy krajina bez záměrného ovlivnění činností člověka, se u nás nachází pouze okrajově, vzácně je zastoupena např. pralesy, rašeliništi apod. *Kulturní krajina* je krajina ovlivněná a proměněná činností člověka. Zahrnuje všechny druhy lidské činnosti i vzájemného působení člověka a přírody. V našich podmínkách jde téměř o celé území státu.

Prováděcí směrnice Centra světového dědictví sice sleduje především hledisko výběru nových statků pro Seznam světového dědictví, v ní obsažená definice kulturní krajiny má však i širší obecnou platnost.⁴⁵ Kulturní krajiny „jsou ilustrací vývoje lidské společnosti a osídlení v průběhu času, pod vlivem přírodních omezení a/nebo příležitostí, které přináší jejich přirozené prostředí, a následných sociálních, ekonomických a kulturních sil, vnějších i vnitřních. ... Termín „kulturní krajina“ zahrnuje rozmanitost projevů interakce mezi člověkem a jeho přírodním prostředím. Kulturní krajiny často odrážejí specifické metody udržitelného využívání území, s přihlédnutím k charakteristikám a limitům přírodního prostředí, ve kterém se odehrávají, a specifickému duchovnímu vztahu k přírodě. Ochrana kulturní krajiny může přispět k moderním způsobům udržitelného využívání krajiny a může zachovat nebo zvýšit přírodní hodnoty v krajině. Pokračování tradičních forem využití území podporuje biologickou rozmanitost v mnoha regionech světa. Ochrana tradičních kulturních krajin je proto užitečná pro zachování biologické rozmanitosti.“

Převážná část území našeho státu je v širším slova smyslu historickou kulturní krajinou, odrážející různou měrou stopy historického vývoje. Památková péče však standardně pracuje s pragmatickými úvahami o možnostech státem garantované ochrany dochovaného kulturního dědictví a s tímto cílem je postupné budování chráněného památkového fondu založeno na výběrovosti. V tomto kontextu je pozornost metodiky soustředěna na ty části historické kulturní krajiny, které vykazují významné kulturní hodnoty. Nositeli těchto hodnot jsou znaky historické kulturní krajiny, které dokumentují činnost a tvůrčí schopnosti lidí v nejrůznějších oborech nebo se vztahují k dějinným událostem, významným osobnostem, mytologii, náboženství či tradici.

⁴³ Viz Článek 1, písmeno (a) *Evropské úmluvy o krajině*.

⁴⁴ Viz Článek 2 *Evropské úmluvy o krajině*.

⁴⁵ Prováděcí směrnice Úmluvy o ochraně světového dědictví, Paříž 2008, příloha 3, články 6–9.

Vymezení historické kulturní krajiny z hlediska časového je někdy rámcově spojováno s předělem kladeným zhruba do poloviny 20. století, po němž se podoba mnohých částí krajiny podstatně změnila. Od padesátých let 20. století došlo v důsledku kolektivizace k enormnímu scelení zemědělské půdy, téměř celoplošnému zániku historického členění plužin a v důsledku toho k zásadní proměně uspořádání zemědělské krajiny.⁴⁶ Strukturu a obraz krajiny měnily i další procesy, které ve stejné době zintenzivnily a měly za následek likvidaci sídel a velkou transformaci krajinného reliéfu. Patřila k nim zejména povrchová těžba hnědého uhlí a dalších surovin, budování těžkého průmyslu, urbanizace formou velkých sídlišť, budování velkých vodních nádrží, likvidace osídlení v nových vojenských prostorech a pohraničním pásmu.

Uvedené časové vymezení historické kulturní krajiny je orientační a časový předěl kladený do poloviny 20. století nelze chápat univerzálně. Platí to zejména u těch druhů lidské činnosti, které i po tomto datu dále rozvíjely její dosavadní formy (budování rybníků standardní velikosti, obnovování dávno zaniklých rybníků i celých soustav, jako jsou například Záhlinické rybníky u Hulína z let 1954–1964, též rozšiřování chmelnic aj.). Platí to dokonce i pro některé nové formy zemědělské výroby, jejichž cílem bylo udržení primární produkce (například terasovité vinice na jižní Moravě), pokud nebyly doprovázeny stavbou hmotově neúměrných zpracovatelských areálů. U některých typů historické kulturní krajiny, zejména těch asociativních, by omezení polovinou 20. století bylo vysloveně kontraproduktivní, neboť některé asociace se rozvíjely právě až ve 2. polovině 20. století a váží se na události poválečné či dokonce z období totality (krajiny vysídlených území, krajiny táborů utrpení a smrti). Také krajiny se vztahem k významné osobnosti se mohou vztahovat na autory tvořící i v období po polovině 20. století.

Dále je nutné vzít v úvahu, že budoucí generace mohou některé jevy, pocházející z pozdější doby, tj. po polovině 20. století a ze začátku 21. století, vnímat jako doklady dobového využívání. Může se to týkat například krajiny pod Krušnými horami, plošně odtěžené povrchovými doly, která byla a je po ukončení těžby nově formována rekultivacemi spojenými i s cíleným vznikem velkých jezer. Tyto zásahy do krajiny mohou být v budoucnu chápány nejen jako zajímavý předmět výzkumu, ale i jako hodnota.

4.2 Způsob ovlivnění krajiny činností člověka jako primární východisko typologie historické kulturní krajiny

Historické kulturní krajiny v pojetí památkového zákona, tedy *krajinné celky vykazující významné kulturní hodnoty*,⁴⁷ se často navzájem výrazně liší. Účelem typologie historické kulturní krajiny je jejich rozřídění podle jednoznačně definovaných hledisek.

V typologii historické kulturní krajiny musí být primárně zohledňovány kulturní hodnoty, tedy způsob ovlivnění krajiny činností člověka nebo vzájemným působením člověka a přírody. Limity využití území pro různé druhy lidského působení pochopitelně s přírodními poměry přímo souvisely a souvisí. Krajiny vinic, chmelnic nebo ovocných sadů se nachází pouze v půdně a klimaticky příhodných podmínkách. Těžební krajina nemůže vzniknout tam, kde chybí ložiska suroviny, o jejíž těžbu je

⁴⁶ např. SÁDLO – POKORNÝ – HÁJEK – DRESLEROVÁ – CÍLEK 2005, SEMOTANOVÁ 2014.

⁴⁷ § 6 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

zájem. A naopak: těžební krajina vzniká všude tam, kde ložiska takové suroviny jsou, a to bez ohledu na geomorfologii. Proto najdeme neobyčejně rozsáhlou těžební krajinu jak v horské krajině Krušných hor, tak v ploché Ostravské pánvi.

Předmět zájmu o historickou kulturní krajinu není omezen pouze na zemědělskou či industriální činnost, ale i na nehmotné projevy, kterými člověk krajinu ve výsledku ovlivňuje. Jedná se například o krajinu, v níž se odehrála významná bitva, a v níž v důsledku toho vznikly památky memoriálního charakteru. Takové události se odehrály jak v horských průsmycích, tak v rovinách.

Je tedy zřejmé, že pro typologii historické kulturní krajiny je primárním způsob ovlivnění krajiny činností člověka.

Geomorfologický rámec se může uplatnit například v podrobnější nebo specializované rovině typologického třídění (např. bojiště v horách, bojiště v rovině), která vzhledem k variabilitě dalších hledisek třídění již není předmětem této metodiky.

4.3 Znaký historické kulturní krajiny jako nositelé významných kulturních hodnot

Každý typ historické kulturní krajiny je definován *znaky historické kulturní krajiny*, které jsou na daný typ vázány a které jsou v této metodice podrobně specifikovány v kapitole 5. *Typologie historické kulturní krajiny*. Výskyt a dostatečná koncentrace hodnotných znaků, charakteristických pro určitý typ, je základním předpokladem pro vymezení hodnotných částí historické kulturní krajiny a jejich zařazení do konkrétního typu. Zatímco některé znaky jsou vázány výhradně na jediný typ (například chmelnice jako typický znak krajiny chmelnic), mohou být některé znaky vlastní více typům historické kulturní krajiny (například aleje). Rybník je přirozeně významným typickým znakem krajiny rybníků, ale může být i důležitou součástí geometricky komponované krajiny či idealizované „přírodní“ krajiny. Jiný rybník může být zcela klíčovou součástí krajiny určitého bojiště, protože sehrál rozhodující roli v celkovém průběhu bitvy (například bojiště u Sudoměře či u Slavkova).

Znaký historické kulturní krajiny jsou nositeli jejích významných kulturních hodnot. Krajina určitého typu je díky koncentraci charakteristických znaků a jejich uplatnění vizuálně a/nebo významově srozumitelná, oproti okolnímu území specifická. Podstatné jsou rovněž prostorové souvislosti znaků a jejich vzájemné vztahy.

Identifikace znaků je zdánlivě triviální problém. Některé z nich jsou skutečně snadno identifikovatelné nahlédnutím do mapových podkladů, nebo jsou dobře patrné při základním terénním průzkumu. Platí to například o rybnících jako znacích krajiny rybníků. Ani to však nelze chápat paušálně, protože například hrozí záměna rybníků s vodními plochami vzniklými těžbou štěrkopísku. Při hledání znaků reliktní rybníční krajiny se nelze obejít bez starých map a porovnání se situací na podrobných současných mapách i přímo v terénu. Jen tak lze totiž odhalit hráze zaniklých rybníků jako znaků reliktní rybníční krajiny. Speciální metody poznání a znalost práce s prameny je nutná také například při identifikaci reliktní krajiny hlubinné těžby, zvláště té předindustriální.

Při evidenci znaků je třeba brát v úvahu nejen znaky věrohodně doložené přítomností historických objektů a archivními podklady, ale také ty, které navazují na charakteristické využití daného typu – například nově vzniklý rybník logicky navazující na rybníční soustavu, nově založené chmelnice nebo

ovocné sady v historicky odpovídajících polohách nebo založené v návaznosti na tradiční využití dané krajiny. Pozornost je třeba věnovat i reliktním znakům, například identifikace dochované krajiny historické hlubinné těžby může být založena převážně nebo výhradně na reliktních znacích.

Identifikaci znaků esteticky kultivované krajiny se podrobně věnuje *Metodika identifikace komponovaných krajin*.⁴⁸ Pro poznání asociativních krajin založených na přítomnosti nehmotných znaků (např. krajina se vztahem k významné osobnosti) je důležité zejména studium literatury, písemných pramenů a obrazové dokumentace. V případě nehmotných kulturních asociací je vystižení znaku složitější v tom smyslu, že se do značné míry opírá o jevy vztahové s přímou vazbou zejména na příběh, událost nebo osobnost (například dějiště události, inspirace k vytvoření díla, pobyt osobnosti v daném místě).

4.4 Významné kulturní hodnoty v kontextu historické kulturní krajiny

Metodika se zabývá především částmi historické kulturní krajiny, které lze považovat za hodnotné z kulturněhistorického hlediska, tedy z pohledu památkové péče. Památkový zákon⁴⁹ uvádí: „**Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty**, může Ministerstvo kultury po projednání s krajským úřadem prohlásit opatřením obecné povahy za památkovou zónu a určit podmínky její ochrany“. Toto konstatování velmi dobře vystihuje smysl a důvod památkové ochrany (a památkové péče obecně), aniž by z ní předem vylučovalo hodnoty relativně mladé.

Krajinné celky, které vykazují významné kulturní hodnoty, jsou také nejvhodnějšími reprezentanty příslušného typu historické kulturní krajiny.⁵⁰ Důležité je zde slovo „významné“. Určité kulturní hodnoty totiž u nás obsahuje téměř každá krajina, ale obor památkové péče nemá legislativní nástroje pro její plošnou ochranu.⁵¹ Proto je podstatná možnost využití národní typologie historické kulturní krajiny jako prostředku ke kvalifikované identifikaci území s významnými kulturními hodnotami a k následnému určení možného potenciálu ochrany území ve veřejném zájmu. Postupný, obvykle mnohvrstevnatý vývoj krajiny se projevuje překrýváním nebo vzájemným prolínáním starších a nových vrstev. Objektivní poznání významných kulturních hodnot krajiny s využitím této metodiky umožní srozumitelné vyjádření těchto hodnot.

Zatímco u staveb jsou významné kulturní hodnoty obecně srozumitelné, u krajiny je situace komplikovanější. Významné kulturní hodnoty krajiny chmelnic spočívají v tom, že jde o území dlouhodobě využívané k produkci chmele. Nemělo by však smysl zkoumat kulturní hodnotu jednotlivé chmelnice, protože její konstrukční část prochází periodickou obměnou, navíc dnešní typ konstrukcí se liší od dřevěných tyčí, užívaných ještě v relativně nedávné minulosti. Pro posuzování

⁴⁸ KULIŠŤÁKOVÁ 2014.

⁴⁹ § 6 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

⁵⁰ Na tomto místě je nutno poznamenat, že na konkrétním území se mohou vyskytovat/překrývat i dva či více takových typů, což je blíže popsáno v kapitole 6. *Aplikace typologie historické kulturní krajiny*.

⁵¹ Na rozdíl od oboru ochrany přírody a krajiny, jehož legislativa rozlišuje „obecnou ochranu“ týkající se celého území státu (ochrana krajinného rázu podle § 12 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny) a „zvláštní ochranu“, týkající se jednotlivých kategorií zvláště chráněných území (část třetí uvedeného zákona).

významné kulturní hodnoty historické kulturní krajiny je v případě chmelnic rozhodující hledisko kvantity, tedy nadprůměrné koncentrace znaků příslušného typu na sledovaném území. Pokud se na určitém území taková koncentrace chmelnic nachází, pak to samo o sobě stačí. Doplnující informací budou údaje o stáří jednotlivých chmelnic (ve smyslu stáří tohoto způsobu využití území na dané parcele) a pokud by se prokázalo, že například polovina z nich vznikla nově až po polovině 20. století na místě dosavadních polí, není důvod přisuzovat takovému území menší hodnotu. U jiných typů krajiny lze vedle toho uplatnit i hledisko kvalitativní, resp. hledisko historického stáří, které lze buď doložit (rybníční soustavy), nebo důvodně předpokládat (stabilita středověkých lánových plužin).

Kvantitativní hledisko v sobě obsahuje rovněž aspekty vnitřní a vnější integrity, tedy vizuální celistvosti samotného souboru znaků i území, ve kterém se znaky projevují. Podstatný je také aspekt autenticity výrazu historické kulturní krajiny, který spolu s uvedenými hledisky patří k základům památkové péče jako oboru. Krajinový celek vykazující významné kulturní hodnoty musí být dochován v podstatném rozsahu bez zásadního nevratného poškození při zvážení fyzické dochovanosti souboru znaků a jejich autenticity.

Pojem „dochování“ se přitom vztahuje i na reliktní znaky. Krajina historické hlubinné těžby (např. v Krušnohoří či v Kutné Hoře) je dochovaná, byť pouze v reliktní podobě. Historická rybníční soustava je dochovaná, i když v rybnících již není voda a nechovají se v nich ryby – pokud hráze zůstaly zachovány. Autenticita reliktní krajiny může být díky absenci mladších zásahů paradoxně dokonce vyšší než u krajiny kontinuálně existující. Určitou složitost pochopení problému dochovanosti a autenticity lze přiblížit na příkladu rybníku středověkého stáří, jehož hráz se protrhla při nedávné povodni a byla nově postavena moderními technologickými postupy. Rybník jako celek, tedy jeho plocha a působení v krajině, je nadále (od středověku) úplně stejný. Jediné, co se změnilo, je stáří a památková hodnota jeho hráze. V budoucnu však i taková hráz bude jednak dokladem chvályhodné snahy nedopustit zánik tak cenného znaku historické kulturní krajiny, jaký tento rybník představuje, jednak může být oceňována jako technické řešení, jehož kvality v současnosti ještě nedokážeme plně zhodnotit.

5. Typologie historické kulturní krajiny

Předkládaná typologie historické kulturní krajiny rozvíjí *kategorie kulturní krajiny stanovené Výborem pro světové dědictví UNESCO* do typů v rámci národní typologie historické kulturní krajiny, která reflektuje reálné podmínky České republiky. Uvedené kategorie kulturní krajiny⁵², tedy krajina komponovaná, organicky vyvinutá a asociativní, představují nejvyšší úroveň typologie historické kulturní krajiny.⁵³

Typ historické kulturní krajiny představuje krajiny využívané obdobným způsobem nebo utvářené podle stejného hlediska, rozlišitelné na základě své výrazné a svébytné, vizuálně odlišné formy. Specifika velmi rozmanitého prostředí České republiky, historický vývoj krajiny a různá míra jejího dochování se v počátečních fázích přípravy metodiky odrazily v poměrně velkém množství typů krajin, jimž byla věnována pozornost. Od počáteční snahy o co nejpřesnější rozřazení dospěl kolektiv autorů k maximální generalizaci a usiloval o to, aby typy krajin co možná nejsrozumitelněji vyjadřovaly, co reprezentují a čím se navzájem liší. Metodika usiluje na základě výše popsaných metodických východisek o podchycení všech rozdílných rysů historické kulturní krajiny, které se na území České republiky vyskytují a jsou natolik výrazné, že si zaslouží typologické vymezení. Hierarchie typů je navržena tak, aby jednotlivé typy byly vzájemně jednoznačně rozlišitelné.

Pro lepší přehlednost v rámci přehledu typologie jsou některé typy sdruženy do tematicky příbuzných skupin typů. Například *typ 10: Krajina vinic*, *typ 11: Krajina chmelnic* a *typ 12: Krajina ovocných sadů* se shodují obdobnou strukturou plošně významných trvalých kultur, a proto jsou prezentovány ve společné skupině typů: *Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou*.

Metodika předkládá a charakterizuje národní soustavu typů historické kulturní krajiny, které jsou natolik specifické a výrazné, že je lze v kulturní krajině vymezit na základě koncentrace charakteristických znaků. Typologie představuje otevřený systém pro třídění, vymezování a hodnocení význačných historických kulturních krajin na národní úrovni, což umožňuje budoucí doplnění dosud nedocenených nebo nerozpoznaných typů. V následujícím přehledu je u každého typu uvedena jeho charakteristika, výčet znaků a příklady krajin.

⁵² Členění vypracovala skupina odborníků na kulturní krajiny (La Petite Pierre, France, 24–26. listopadu 1992) – viz dokument WHC-92/CONF.202/10/Add. Výbor pro světové dědictví znění textu o kulturních krajinách následně na svém 16. zasedání (Santa Fe, 1992) schválil a zahrnul do Operační směrnice (viz dokument WHC-92/CONF. 002/12).

⁵³ S popsanými kategoriemi podle Výboru pro světové dědictví pracuje NOVÁK 2017, který zvolil zastřešující přístup a odvozuje z nich dvě základní kategorie: kategorie A zahrnuje komponovanou a organicky vyvinutou krajinu, kategorie B asociativní krajinu.

KATEGORIE I: KOMPONOVANÉ KRAJINY

Definice Výboru pro světové dědictví UNESCO uvádí:

Nejsnáze identifikovatelná je jasně definovaná krajina navržená a vytvořená záměrně člověkem. Zahrnuje zahrady a parkové krajiny realizované z estetických důvodů, které jsou často (ale ne vždy) spojeny se sakrálními nebo jinými monumentálními budovami a soubory.⁵⁴

Nejdůležitější částí definice je sousloví „krajina realizovaná z estetických důvodů“, zatímco sousloví „krajina navržená a vytvořená záměrně člověkem“ by mohlo být vztaženo i na některé krajiny realizované z jiných než estetických důvodů. U nás se pro tuto kategorii vžilo označení „komponovaná kulturní krajina“, popřípadě „umělecky ztvárněná kulturní krajina“.

Jde o kategorii, která vždy byla v popředí zájmu jak památkové péče, tak výzkumných pracovišť. Nepřekvapí proto, že jí byla věnována i největší metodická pozornost. Metodika identifikace komponovaných krajín⁵⁵ uvádí, že *V základním slova smyslu je výraz komponovat významově spojen s promyšleným skládáním krajinnotvorných prvků v krajině do nového obrazu. Podstatná je logika tvorby krajinné kompozice, jež nevychází primárně z utilitárních funkcí prostoru.* Metodika péče o umělecky ztvárněnou kulturní krajinu⁵⁶ zdůrazňuje, že komponovaná krajina musí být vnímána v reálném prostoru, protože kompozice není dvojrozměrná, ale trojrozměrná – a ve skutečnosti čtyřrozměrná. Čtvrtým rozměrem je čas a ten je v každé kompozici důležitý. Existují kompozice, které z mapy nelze identifikovat. Metodika zdůrazňuje, že je zásadní rozdíl mezi geometrickou kompozicí umělecky ztvárněné krajiny a „pouhou“ geometrickou organizací hospodářské či lovecké krajiny, která není primárně motivována estetickými důvody a mezi umělecky ztvárněné krajiny nepatří, byť jí estetické působení nelze upřít. Totéž lze říci například o krajině kolem geometricky organizovaných pevnostních měst (důvody řešení byly čistě vojenské). Komponovanou krajinu nepředstavují ani „ideální“ města, pokud jejich kompozice nepronikla i do okolní krajiny.

Metodika identifikace komponovaných krajín minimálně v části věnované identifikaci na starých mapách naopak mezi geometrickou kompozicí a organizací nerozlišuje. Mezi komponované dále řadí i krajiny poutních míst.

Komponovaná krajina vždy vznikla v území organicky vyvinuté krajiny, tu ale obvykle přetvořila/převrstvila do takové míry, že její znaky nemusejí být téměř patrné (nebo skutečně zanikly). Komplikovanější je tzv. ferme ornée (např. Veltrusy), kde jsou části organicky vyvinuté krajiny vkomponovány do komponované krajiny, nebo byla komponovaná krajina doplněna o části, které vypadají jako organicky vyvinuté, ale vznikly nově, jako součást celé kompozice.

Skupina typů 1–3: Komponované krajiny

Krajina vázaná zpravidla na aristokratické sídlo, utvářená především z estetických důvodů a z dalších potřeb (například reprezentace majitele, duchovní obsah). Krajina je záměrně aranžovaná, vyznačuje se instalací a zvýrazněním významných bodů a vztahů, zdůraznění správních, kulturních a duchovních center, idealizací krajinné scény. V uspořádání prostoru je uplatňována symbolika, vyzdvížena tvořivost a prosperita majitele nebo jeho filosofický nebo náboženský názor. Rozsah krajinných úprav ohraničuje nebo naznačuje rozsah majetkové držby. V *Metodice identifikace komponovaných krajín*⁵⁷ jsou označeny jako profánní kompozice.

Typy této skupiny jsou vymezeny podle rozdílné formy kompozice.

⁵⁴ *The most easily identifiable is the clearly defined landscape designed and created intentionally by man. This embraces garden and parkland landscapes constructed for aesthetic reasons which are often (but not always) associated with religious or other monumental buildings and ensembles.*

⁵⁵ KULIŠŤÁKOVÁ 2014.

⁵⁶ NOVÁK 2017.

⁵⁷ KULIŠŤÁKOVÁ 2014.

Typ 1: Geometricky komponovaná krajina

- Charakteristika typu:

Krajina se vzájemnou vazbou tvarů, prostorů a hmot na podkladě geometrické osnovy, příznačné zejména pro období baroka a klasicismu. Geometricky komponovanou krajinu lze vždy identifikovat v mapě, ale skutečnost je komplikovanější, protože i kompozici této krajiny umožňuje plně ocenit až reálný (3D/4D) vjem nebo pochopení její skryté symboliky.

- Znaky typu:

- Organizace prostorového uspořádání geometrickou osnovou, jejíž základ tvoří jedna nebo více os, které se uplatňují samostatně nebo v sestavách tvořících kříž, hvězdici, trojprasek (patte d'oie), vějíř (polovina hvězdice), částečný vějíř (polovina hvězdice bez střední osy). V prostorovém uspořádání mají ve vzájemných vztazích zvláštní význam základní geometrické útvary tj. čtverec, obdélník, trojúhelník, kruh a elipsa, popřípadě útvary z nich odvozené prostorovým promítáním, jako je krychle, kvádr, jehlan, kužel, koule, válec aj.
- Vazba mezi celkem a jeho součástmi, i mezi součástmi vzájemně: osově sestavy nebo spojnice uzlových bodů, tvořící geometrické obrazce.
- Pohledové cíle a akcenty: rezidenční nebo letní sídlo nebo symbolicky významný objekt (např. loreta, kaple, kostel) často v pozici hlavního uzlového bodu nebo jednoho z hlavních uzlových bodů a také v roli krajinných dominant. Jako pohledové cíle a akcenty a často též v roli dominant, se dále uplatňují další umělé i přírodní objekty (letohrádek, gloriety, obelisk, věž, rozhledna, kříž, socha, skála, vrchol kopce).
- Přítomnost geometricky pojatých zahradních kompozic, s využitím ploch, cestní sítě, terénních úprav, kanálů, vodních ploch, výsadeb apod.
- Pohledové vazby předznamenány geometrickou osnovou.
- Přenos pohledových vazeb zpravidla fyzicky zdůrazněný (aleje, stromořadí, porostní rámy průhledů).
- Volné prostory různého charakteru tvoří prostředí pohledových vazeb a prostorových vztahů v závislosti na organizaci prostoru geometrickou osnovou.
- Symbolický kontext kompozice. Vybraná místa kompozice, proporce nebo tvar geometrické osnovy obsahují filosofickou nebo náboženskou symboliku.
- Prostorové uspořádání hranic a předělů se řídí vzájemnými poměry a uspořádáním horizontál, vertikál a diagonál, a to podle pravidel příslušného slohového období. Podporují vyznění vzájemných vazeb tvarů, prostorů a hmot na podkladě geometrické kompozice.

- Příklady krajin:

Jičínsko, Chroustovicko, Libějovicko-Lomecko.

Typ 2: Idealizovaná „přírodní“ krajina

- Charakteristika typu:

Část krajiny ztvárněná ve volném „přírodním“ pojetí, příznačném zejména pro období romantismu a krajinářského slohu. Idealizovaná „přírodní“ krajina je většinou identifikovatelná na mapě či ortofotomapě, neboť řadu jejích typických projevů v běžné krajině ve skutečnosti nenajdeme, ale podstata kompozice zde nespočívá v mapovém průmětu, ale v prostorové kompozici s využitím geomorfologie, ale i rozmístění a tvarové a barevné odlišnosti dřevin, což jsou znaky, které ve 2D zobrazení obvykle identifikovat či vyjádřit nelze.

- Znaky typu:

- Kompozice prostorového uspořádání volným „přírodním“ způsobem, tvořícím vzájemně spjatý celek. Kompoziční schéma vychází z uspořádání idealizované krajinné scény (přírodní, bukolické, jezerní, lesní, horské). Základním útvarem je křivka. Aranžování součástí v krajinné scéně zachovává přírodní výraz, záměrnost uspořádání je skrytá.

- Vazba mezi celkem a jeho součástmi, i mezi součástmi vzájemně je volná, krajinná scéna je často složena ze scénérií vytvořených na principu obrazů oddělených prostorovými předěly (porostní rámy, hmotová porostní uskupení dřevin), které scénérie rámuje a významně se podílí na jejich vyznění.
- Pohledové cíle a akcenty: rezidenční nebo letní sídlo je obvykle ústředním bodem hlavní scénérie, často též v roli dominanty, což se týká i dalších akcentů (letohrádek, glorií, obelisk, rozhledna, věž, kostel, kaple, kříž, socha, skála, vrchol kopce).
- Uplatnění sentimentálních krajinných scén, často se zastoupením charakteristických staveb (ruiny, rokle, poustevny, jeskyně apod.), podpora emočního působení krajinné scény (tajuplnost, strach, radost, překvapení apod.).
- Uplatnění vyhlídkových míst, vyhlídkových altánů, rozhleden a tras.
- Přenos pohledových vazeb je pouze vizuální, k přenosu může přispívat fyzické bodové nebo liniové kotvení (strom, skupina stromů, alej, stromořadí, porostní rám).
- Využívání různých architektonických slohů jako předloh či vzorů, nebo používání exotických dekorací a drobné architektury (čínské pagody a zvonkové mosty, mešity a minarety, turecké stany apod.).

- *Příklady krajin:*

Hradec nad Moravicí, Hlubocko, Konopištsko

Typ 3: Krajina kombinované kompozice

- *Charakteristika typu:*

Část krajiny, která je skladbou formací geometrických i idealizovaných „přírodních“ kompozic, tvořících vzájemně provázaný celek, ve kterém mohou být oba typy kompozic zastoupeny v různém rozsahu. Kompoziční schéma bylo takto utvářeno buď již v době založení, nebo postupně v průběhu svého vývoje (krajina byla například původně organizována pouze geometricky a později byla přemodelována přírodně-krajinářsky, ale s ponecháním některých prvků geometrické kompozice).

- *Znaky typu:*

- souhrn vzájemně provázaných znaků geometricky komponované i idealizované „přírodní“ krajiny (viz typy 1 a 2).

- *Příklady krajin:*

Lednicko-valtický areál, Kačina, Veltrusy.

Typ 4: Krajina lázní

- *Charakteristika typu:*

Lázeňská krajina je specifickou podobou idealizované „přírodní“ krajiny (a její urbanizovaná část i historické městské krajiny) – je výsledkem vývoje lázeňského města a formování jeho specifického vztahu k okolní krajině jako zdroje prosperity města i zázemí pro využití návštěvníky i klienty s dlouhodobými pobyty. Estetizace sídla i navazující krajiny vyplývá z primární funkce území (lázeňství, odpočinek) a z reprezentačních potřeb (lázně byly dlouhou dobu chápány jako „výkladní skříň“ architektury, krajinářské architektury a urbanismu). Na území České republiky je díky množství léčivých minerálních pramenů a dlouhodobě rozvíjeným mnohočetným specifickým funkcím související krajiny významným fenoménem. Jedná se o výsledek vrstvení kulturních a přírodních hodnot a specifických atributů lázeňského života v rámci města i navazující krajiny. Zahrnuje jak vlastní zastavěné části lázeňského města s charakteristickými lázeňskými stavbami včetně parků, tak okolní krajinu, přizpůsobenou pro promenádní i terapeutické využití a vybavenou drobnými stavbami a mobiliářem. Atraktivita lázeňského místa a potřeby zajištění volnočasových aktivit klientů byly využity pro budování dalších zařízení s léčbou přímo nesouvisejících, včetně sportovních.

Tři nejvýznamnější lázeňské krajiny – Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně – jsou od roku 2018 chráněny jako lázeňské památkové rezervace zahrnující kromě urbánní struktury celou přilehlou krajinu.

- *Znaky typu:*

- Lázeňské město (sídlo), které jako celek nebo jeho podstatná část slouží či sloužila primárně k lázeňskému využití nebo k léčebným či zábavním funkcím, které s tímto využitím souvisí.
- Stavby specifického lázeňského využití (kolonády, Kurhaus, pavilony nad prameny, fontány, kasino, lázeňské domy, sanatoria, sluneční lázně, obytné vily – pensiony).
- Stavby společenského či jiného charakteru, které by v jiných sídlech srovnatelné velikosti stěží našly uplatnění (divadlo, kostely a svatyně nekatolických církví, společenský dům).
- Upravené květinové partery a lázeňské parky či lesoparky v centrálních částech lázeňského města.
- Lesy či lesoparky navazující na město (sídlo) a umožňující aktivní využití volného času. Lázeňská krajina obvykle vznikla dotvořením existujícího zázemí města, ale zvláště v případě lázeňských měst v nížinných zemědělských oblastech byla uměle vytvořena (především výsadbou lesoparků).
- Výletní trasy, restaurace a kavárny v širším zázemí města, rozhledny, vyhlídky, altánky, pavilony a jiné stavby nad prameny, sochařská výzdoba, často memoriálního charakteru (památníky) ve vztahu k osobnostem, jež v lázních pobývaly, nebo jsou spojeny s jejich založením a/nebo budováním.
- Další zařízení rozšiřující volnočasové aktivity, obvykle sportoviště kolektivních her (tenisové kurty, závodíště, golfové hřiště, koupaliště).
- Reprezentační železniční nádraží (v případě lázeňského místa dostupného železnicí).

- *Příklady krajiny:*

Františkovy Lázně, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Lázně Jeseník, Poděbrady.

Typ 5: Krajina poutních míst

- *Charakteristika typu:*

Krajina spojená s prožíváním náboženské víry, a to formou poutí a obřadů. Poutní funkci mají různé typy sakrálních staveb (kostelů, kaplí). Jde jak o poutní místa (poutní kostely a kaple, kalvárie) vybudovaná jako cíl poutí ve volné krajině, tak o kostely ve městech či kostely klášterní, které získaly poutní funkci často druhotně a jako doplněk svých primárních funkcí. Krajina poutních míst je vázána především na poutní místa ve volné krajině. V krajině se odrážejí projevy kolektivně (společně) prožívané náboženské víry i individuální zbožnosti. Důležitá je jak celková skladba poutního místa (křížová cesta, poutní kostel, další kaple apod.), tak jeho pohledové uplatnění v krajině. Celá krajina je sakralizována pomocí drobných i větších objektů a místních názvů. Rovněž topografie a umístění objektů v krajině může odrážet topografii známých svatých míst nebo specifickou topografii národní/regionální/lokální legendy. V *Metodice identifikace komponovaných krajín*⁵⁸ jsou označeny jako sakrální kompozice.

Umělecké ztvárnění krajiny bylo zejména prostředkem dosažení duchovního prožitku. Někdy jde o kompozice geometrické, ale častěji nikoli a důraz je položen na scénář putování „jeruzalémskou“ krajinou s výraznými momenty překvapení, přičemž ideálem bylo napodobení topografie Svaté země, resp. vytvoření jejich alternativy (Římovsko). Morfologie krajiny byla dokonale využita k působivému pohledovému uplatnění sakrálních dominant.

Konkrétní krajina poutního místa je obvykle spojena i s legendami či skutečnými událostmi, které vedly ke vzniku poutního místa. Tato asociace a symbolika má rozměr jak lokální, tak univerzální (Svatá země). Krajiny poutních míst jsou současně komponované i asociativní. Asociace (jako nehmotná složka) zde byla realizována pomocí staveb a jejich kompozice (hmotná složka). Bez těchto staveb by neexistovala. Proto jsou krajiny poutních míst řazeny primárně do krajin komponovaných.

Kalwaria Zebrzydowska (Polsko) je památkou světového dědictví. V charakteristice její mimořádné světové hodnoty⁵⁹ se výslovně zmiňuje komponovaná kulturní krajina (designed cultural landscape) a na dalších místech

⁵⁸ KULIŠŤÁKOVÁ 2014.

⁵⁹ <https://whc.unesco.org/en/list/905/>

se zdůrazňují jak jejich hodnoty kompoziční a umělecké, tak spirituální a symbolické, tedy asociativní (aplikace zásad italských renesančních a francouzských barokních zahrad a parků, množství pohledových vazeb mezi jednotlivými prvky kompozice i do okolní krajiny, harmonická kombinace přírodních a kulturních prvků, mimořádný příklad krajinné kompozice velkého měřítka, která spojuje přírodní krásu s duchovním obsahem a principy barokní parkové kompozice, poutní park; kulturní krajina velkého spirituálního významu, symbolické místo modlitby, mimořádné dědictví piety a kultury, úzký vztah k Ježíši Kristu a Panně Marii, přírodní krajina využita jako prostředí pro symbolické znázornění (ve formě kaplí a cest) událostí Umučení Krista, vytvoření kopie Jeruzaléma z doby Ježíše Krista, pojmenování topografických prvků odkazující na krajinu Jeruzaléma). Obdobně je charakterizováno i devět Svatých hor v italském Piemontu a Lombardii⁶⁰.

- *Znaky typu:*

- Sakrální stavby nebo soubory staveb, včetně torzálních a zaniklých – významné, zejména poutní areály ve volné krajině jako specifický architektonický typ, popřípadě jiné kostely, kaple či kláštery, které plní poutní funkci, nebo se k nim se váže příběh nebo pověst spojené se vznikem poutního místa.
- Kostel nebo kaple zasvěcené Panně Marii (včetně loretánské kaple připomínající Svatou chýši jako obydlí Panny Marie), Andělu strážci, patronům České země a dalším světcům; přístup ke kostelu po růžencovém schodišti.
- Jeskyně, hora, skála, pramen studánka nebo další přírodní jev, k němuž se vážou příběhy nebo pověsti spojené se vznikem poutního místa (např. o záchraně, zázračném uzdravení).
- Specifické tvary reliéfu (např. symbolizující Golgotu, Cedron nebo Olivetskou horu).
- Poustevny a jeskyně.
- Terénní dispozice a úpravy přispívající k vyjádření posvátnosti a symboliky, ale též pohledového uplatnění poutního místa.
- Drobné objekty náboženské úcty v krajině – křížové a pašijové cesty, kapličky, kříže, boží muka, svaté obrázky, sochy svatých.
- Svaté schody připomínající Ježíše Krista na schodech v paláci Pontia Piláta v Jeruzalémě.
- Plochy a objekty (klášter, fara, škola, sociální zařízení aj., včetně zahradního příslušenství), patřící k poutnímu místu, rozvíjející jeho poslání a sloužící jako obytné i provozní zázemí.
- Významné sekulární objekty/stavby a místa spojené s životem a smrtí světců, významných církevních osobností, či sloužící jako doplňkové stavby ke stavbám náboženským.
- Poutní a jiné významné cesty a trasy – poutní cesty fixované v krajině či v paměti.
- Vyhlídkové místo – místa výhledů na sakrální stavby (jejich součástí mohou být též poklony), tedy fyzicky fixovaná místa na trase poutních cest s výhledem na poutní chrám.
- Krajinná kompozice sakrálních a souvisejících staveb.
- Pojmenování po biblických postavách a místech, po světcích či událostech s nimi souvisejících.

- *Příklady krajin:*

Králíky, Valdicko, Svatý kopeček u Mikulova, Svatý Jan pod Skalou, Římovsko.

⁶⁰ <https://whc.unesco.org/en/list/1068>

KATEGORIE II: ORGANICKY VYVINUTÉ KRAJINY

Definice Výboru pro světové dědictví UNESCO uvádí:

Druhou kategorií je organicky vyvinutá krajina. Je výsledkem působení sociálních, ekonomických, administrativních a/nebo náboženských potřeb a do současné formy se vyvinula ve vazbě na přírodní prostředí, nebo je reakcí na toto prostředí. Takové krajiny ve své formě a jednotlivých znacích odrážejí evoluční proces. Dělí se do dvou podkategorií:

*– **reliktní (nebo zkamenělá) krajina**, kde evoluční proces již v určitém období minulosti skončil, buď náhle, nebo postupně. Její významné charakteristické znaky jsou však stále viditelné v materiální podobě.*

*– **kontinuální, stále se vyvíjející krajina**, která si v dnešní společnosti udržuje aktivní sociální roli, těsně spojenou s tradičním způsobem života, ve které stále pokračuje evoluční proces. Zároveň poskytuje významné materiální důkazy o svém vývoji v průběhu času.⁶¹*

V kategorizaci podle Výboru pro světové dědictví se tyto dvě formy dochování sledují pouze u krajiny organicky vyvinuté. U každé konkrétní krajiny je nepochybně účelné zhodnotit, ke které formě patří. Některé nepochybně patří do reliktní/zkamenělé formy (hornická krajina Krušnohoří), jiné do formy kontinuálně se vyvíjející (krajiny vinic či chmelnic). Mnoho jich však reprezentuje obě formy současně – a navíc často rovnocenně. Příkladem může být rybníční soustava, kde se z poloviny rybníků dochovaly jen hráze (jde o znak reliktní krajiny rybníků, protože rybník nezanikl zcela) a chov ryb se provozuje pouze v části dochovaných rybníků. Jde tedy o krajinu částečně reliktní. Míra reliktnosti se mimoto může v budoucnu změnit (budou-li využity všechny rybníky a ty vypuštěné obnoveny). Definice reliktnosti navíc není zcela jednoznačná. Ukončení evolučního procesu (nové rybníky se již nezřizují, existující neruší) není totéž co zánik původní hospodářské funkce (rybníky existují, ale nechovají se v nich ryby). Ukončení vývoje může být mimoto i důsledkem památkové ochrany daného cenného území.

Z toho všeho vyplývá, že hledisko reliktnosti nemůže být do typologie vneseno jako další třídící hledisko, protože jeho aplikace by byla velmi problematická a nejednoznačná, a mimoto by to znamenalo, že se každý typ rozpadne do dalších tří variant (kontinuální, reliktní, kombinované).

Pojem *reliktnost/zkamenělost* nemůže být zaměňován s termínem *torzálnost*, který znamená „částečná dochovanost“. Doslova vzato by torzální byly snad všechny kulturní krajiny, protože by se stěží našly takové, kde by nezaniklo vůbec nic (žádný její znak). Z praktického hlediska má smysl o torzálnosti mluvit až v situaci, kdy zanikla podstatná část znaků, ale to, co přetrvalo, je nadále kulturně významné. Je navíc zřejmé, že torzálnost lze zaznamenat u všech kategorií kulturní krajiny, nejen u organicky vyvinuté.

Organicky vyvinuté krajiny v různé míře dochování a hodnotě pokrývají prakticky celé území státu a jsou vlastně primární formou historické kulturní krajiny. Pouze někde byly zčásti nebo zcela převrstveny krajinou komponovanou a jinde se vyskytují společně s „překryvnou vrstvou“ krajin asociativních.

Organicky vyvinuté krajiny mají z podstaty mnoho typů, které vyhovují definici a lze je rozdělit na *krajiny pro dlouhodobé využívání* (typy 6 až 20) a *krajiny nárazově exploatované* (typy 21 až 27). Zatímco první uvedené byly vytvořeny a dále se rozvíjely s perspektivou dlouhodobé existence, krajiny nárazově exploatované mají zcela odlišný charakter. Znamenají zásadní proměnu dosavadní funkce území, ať náhlou nebo postupnou, která je spojena i se zásadní proměnou struktury krajiny. V extrémních případech (vojenské prostory) to znamená likvidaci historické sídelní struktury na celém území, nebo (povrchová těžba) dokonce celé dosavadní morfologie krajiny. Délka takového využívání krajiny může být různá, ale z historické perspektivy jde o epizodu. Zanikne-li důvod exploatace (např. kvůli vyčerpání ložisek hnědého uhlí, kvůli zrušení vojenského prostoru),

⁶¹ *The second category is the organically evolved landscape. This results from an initial social, economic, administrative, and/or religious imperative and has developed its present form by association with and in response to its natural environment. Such landscapes reflect that process of evolution in their form and component features. They fall into two sub-categories:*

- *a relict (or fossil) landscape is one in which an evolutionary process came to an end at some time in the past, either abruptly or over a period. Its significant distinguishing features are, however, still visible in material form.*
- *a continuing landscape is one which retains an active social role in contemporary society closely associated with the traditional way of life, and in which the evolutionary process is still in progress. At the same time it exhibits significant material evidence of its evolution over time.*

dojde k další proměně takové krajiny, a to v důsledku rekultivace, přirozené sukcese nebo urbanizace. Zachování obrazu krajin, který měly v době intenzivní exploatace, tedy v zásadě není možné a většinou není ani žádoucí. V současnosti jsou z exploatovaných industriálních krajin předmětem zájmu památkové péče především historické montánní revíry, například v Krušnohoří.

Typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina

- Charakteristika typu:

Typy historické krajiny jsou vymezeny na základě koncentrace specifických znaků. Existují však krajiny, které vykazují významné kulturní hodnoty, ačkoli jsou typologicky nevyhraněné a nelze je zařadit do žádného z typu. Koncentrují se v nich jednak takové znaky obecné kulturní krajiny, které nejsou vázány na jednotlivé typy (například venkovské kostely či kaple, stavby drobné architektury a plastiky, drobné venkovské zámky aj.), jednak některé jednotlivé znaky ostatních typů (popřípadě i kategorií). Znaků žádného typu však nepřevažují, ani nejsou zastoupeny v dostatečné koncentraci. Hodnota je založena právě na koncentraci znaků jako takové. Na rozdíl od ostatních typů je to tedy krajina nespécifická, obecná, typologicky nevyhraněná, kterou nelze zařadit do žádného z níže uvedených typů organicky vyvinuté kulturní krajiny, která však vykazuje významné kulturní hodnoty. To je dáno tím, že koncentrace znaků a jejich hodnota jsou nadprůměrné a tím se takové území výrazně odlišuje od okolního území organicky vyvinuté krajiny.

- Znaky typu:

- vysoká koncentrace hodnotných znaků historické kulturní krajiny, jak znaků ostatních typů či kategorií, tak znaků obecné organicky vyvinuté krajiny, které nejsou znaky žádného z jejích typů

- Příklady krajin:

Petrovicko.

Skupina typů 7–9: Krajiny určené specifickým typem osídlení a/nebo formou organizace zemědělské půdy

Sídelní krajina využívaná primárně k zemědělské činnosti, v minulosti jak rustikální (vesničtí poddaní), tak dominikální držby (vlastníci patrimoniálních jednotek: panství a statků), pokrývá převážnou část území České republiky. Lze ji členit podle specifických typů (sídelních forem) venkovského osídlení (vesnice, samoty) a/nebo podle formy organizace zemědělské půdy (plužin) pro jednoleté kultury (zejména obilí). Jednoletá plodina sama o sobě (brambory, len, obilí) nemůže být předmětem typologie. Obraz krajiny sice během roku ovlivňuje, ale plodinu lze kdykoli nahradit jinou (podstata trojpolního systému). Nejsou tu žádné pevné konstrukce nezbytné pro jejich pěstování. Ty nejsou ani u pěstování chřestu (který vytrvalý je).

Zhruba do poloviny 20. století byla tradiční zemědělská krajina dochována na většině území České republiky. S rozvojem zemědělství a průmyslu od druhé poloviny 19. století, ale zejména po radikálních změnách zemědělského hospodaření v důsledku socialistické kolektivizace po roce 1948, se však historická forma organizace zemědělské půdy dochovala pouze na poměrně malých územích, a proto je nezbytné nahlížet na ni jako na významnou kulturní hodnotu. Také specifické formy venkovského osídlení byly v řadě oblastí setřeny, či dokonce zničeny buď plošnou likvidací osídlení (vojenské újezdy, pohraniční pásma, povrchová těžba, přehrady), nebo naopak expanzí suburbanizace. Zvláště v poslední době lze zaznamenat téměř masový zánik hospodářských dvorů v sídlech i volné krajině.

Typ 7: Krajina se specifickou strukturou osídlení

- Charakteristika typu:

Oblasti se specifickou, od okolí odlišnou strukturou osídlení, v rámci daného regionu víceméně jednotnou. Struktura venkovského osídlení je dána prostorovým uspořádáním soustavy venkovských sídel (rozložením vesnic v krajině vzhledem k terénu, vodotečím, historické cestní síti a ke způsobu zemědělského hospodaření), jejich vzájemnými vazbami a hierarchií. Dále je dána jak typem osídlení (velké vesnice, velmi malé vesnice, rozptýlené osídlení aj.), tak i jejich půdorysným typem (např. lánové lineární či radiální vsi, lokační vsi s velkými

pravidelnými návsemi, vsi moravských nížin s organicky tvarovanými návsemi aj.), popřípadě i dochovanými znaky regionálně specifického venkovského stavitelství. V těchto oblastech se obvykle nedochovalo strukturálně výrazné plužiny (proto sem patří i lánové vesnice s nedochovanou plužinou). Charakterizovaly je nejčastěji traťové plužiny či plužiny dělených úseků. Drobné členění plužin se nedochovalo, se vzácnými výjimkami, kdy scelení unikly plochy bezprostředně navazující na intravilán nebo naopak ležící při kraji extravilánu. Základní členění plužiny na jednotlivé tratě, ohraničené nejčastěji cestami či vodotečemi, alespoň zčásti přetrvalo.

- *Znaky typu:*

- Struktura osídlení – charakteristické, od okolních oblastí odlišné prostorové uspořádání a vzájemné vazby vesnic a jejich plužin v krajině v kontextu přírodních podmínek a historických společenských vlivů.
- Velikost a půdorysný typ vesnice.
- Míra koncentrace či naopak rozptýlenosti zástavby.
- Dochovaná vernakulární zástavba charakteristického regionálního typu.

- *Příklady krajiny:*

Budní hospodářství v Krkonoších, Vitorazsko.

Typ 8: Krajina strukturálně výrazných plužin

- *Charakteristika typu:*

Území (jeden či více katastrů), kde se dodnes dochovaly strukturálně výrazné plužiny (tj. prvky členění historické plužiny, dotvářející prostorovou strukturu krajiny a projevující se v obrazu krajiny), především plužiny lánové (lineární i radiální). Hranice parcel jsou zpravidla vymezeny mezemi, agrárními valy, kamennými snosy a keřovou či stromovou vegetací, proto přetrvaly fáze hospodářského útlumu i kolektivizaci venkova v 50. letech 20. století s následnou razantní intenzifikací. Váží se obvykle na určitý půdorysný typ vesnických sídel. Přetrvávají i v územích, kde vlastní vesnické osídlení zcela nebo převážně zaniklo, proto má význam sledovat i reliktní formu. Ta se uplatňuje i v kontinuálně osídlených územích, a to typicky v okrajových částech katastrů, ve kterých se po polovině 20. století obvykle značně zvýšila míra zalesnění.

U některých zaniklých středověkých vsí lze kromě strukturálně výrazných částí plužiny sledovat i její drobnější členění, byť není většinou běžně patrné (vyjeví se až na lidarovém snímku apod.). V oblastech, kde jsou takové jevy koncentrovanější, má proto smysl sledovat i reliktní krajinu tohoto typu.

- *Znaky typu:*

- Strukturálně výrazné linie členění plužin lineárního, radiálního či jiného typu, jak v otevřené, tak recentně zalesněné krajině. Mezní pásy jsou obvykle tvořeny kamennými snosy a doprovodnou keřovou či stromovou vegetací. Členění plužiny je dochováno na podstatné části daného katastrálního území (resp. jeho historicky obdělávané části) a obvykle i na více sousedících katastrálních územích.

- *Příklady krajiny:*

Holčovicko (lánová lineární plužina), Prachaticko (lánová radiální plužina).

- *Příklady reliktních krajiny:*

Drahanská vrchovina (vybraná kumulace zachovaných středověkých plužin zaniklých vsí).

Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů

- *Charakteristika typu:*

Krajina jako zázemí vrchnostenského sídla (zámku, kláštera), obvykle spojeného s hospodářskými dvory a dalšími stavbami sloužícími k hospodaření vrchnosti. Krajina je často členěna alejemi, zejména podél cest, častá je kombinace různých druhů rostlinné a živočišné výroby, chov koní. Charakteristickým znakem jsou velké scelené dominikální pozemky, které se do kolektivizace ostře odlišovaly od pozemkově rozdrobené rustikální zemědělské půdy. Tento typ historické kulturní krajiny je třeba primárně sledovat v rámci někdejších

patrimoniálních jednotek (panství, statků). Míra zastoupení a koncentrace dominikální půdy se liší. Dominikál obvykle představuje pouze část zemědělské půdy (plužiny) daného katastru. Hospodářské dvory tedy v rámci panství nejčastěji tvoří více či méně koncentrovanou množinu jednotlivých území, vyskytují se však i případy, kdy pozemková držba jednotlivých dvorů navazuje a vytváří tak rozsáhlejší území. Zvláště v těchto případech lze zaznamenat i snahu o geometrickou organizaci krajinné osnovy, byť není většinou motivována ideově, ale hospodářskými potřebami. Tento typ nezahrnuje komponovanou krajinu vázanou na reprezentační sídlo, která tvoří náplň typu 1 a vznikla primárně z estetických důvodů.

- *Znaky typu:*

- Vrchnostenské sídlo (hrad, zámek, klášter) s pozemkovou držbou.
- Hospodářské dvory, hřebčiny, hřebčince, ovčiny a další typy hospodářských staveb (vrchnostenské sýpky, zpracovatelské provozy).
- Zachovalé části kulturní krajiny prostorově odrážející dobovou lokalizaci, velikost a půdorysné uspořádání zejména bývalých dominikálních, ale i rustikálních a obecních pozemků na území katastrů.
- Scelená dominikální plužina a její vliv na krajinnou mozaiku a uspořádání gradientu hospodářského využívání krajiny.
- Systém cest, alejí, stromořadí, náhonů, protipovodňových a dalších melioračních a hospodářských opatření v krajině.
- Aleje vedoucí k hlavnímu vstupu dvora, případně rozdělující krajinu na organizační celky, nebo propojující více dvorů navzájem, nebo dvůr se zámeckým areálem.
- Specifické hospodářské areály – rybníky s doprovodnou, někdy i parkově řešenou vegetací a stavbami, v případě chovu koní např. výběhy pro koně nebo letní jízdrny, menší bažantnice či obory apod.

- *Příklady krajiny:*

Plasko, Pohořelicko.

Skupina typů 10–12: Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou

Zemědělská krajina s příhodnými podmínkami (především půdními a klimatickými) pro pěstování vytrvalých kultur (vinice, chmelnice, ovocné sady), včetně navazujících zpracovatelských provozů. Vytrvalé kultury se vyznačují specifickým dlouhodobým projevem v krajině (dřeviny nebo podpůrné konstrukce opakovaně rostoucích částí s plody), který v daném území natolik dominuje, že rozhodujícím způsobem ovlivňuje charakter krajiny. Za historickou kulturní krajinu tohoto druhu lze především považovat celky uchovávané v krajinné struktuře odraz tradičních forem specializovaného zemědělského využívání krajiny.

Typ 10: Krajina vinic

- *Charakteristika typu:*

Krajiny, ve kterých se rozvíjí vinohradnictví a vinařství, tedy pěstování vinné révy a výroba vína. Krajina vinic představuje část zemědělské krajiny, v níž významný plošný podíl tvoří vinice (na Moravě obvykle nazývané vinohrady) různé velikosti jakožto její charakteristický znak. Krajiny vinic obsahují viniční trati (souvisele celky pozemků s vinicemi). Z kulturně historického pohledu je významné respektování dobové lokality viničních pozemků na území katastru, velikost a vnitřní uspořádání viničních tratí a formování okolní krajiny. Vedle tradičních vinic s tratěmi obvykle orientovanými po spádnicí se ve 2. polovině 20. století zřizovaly i vinice na velkoplošných terasách, umožňujících mechanizované obhospodařování, které představují výrazné krajinné útvary, jež dnes již není důvod vnímat negativně, neboť vycházejí z funkční podstaty krajiny. Naopak z hlediska hodnocení charakteristických znaků historické kulturní krajiny může být problematické zařazení recentních velkoplošných scelených vinic monokulturního charakteru s absencí strukturálních předělů.

- *Znaky typu:*

- Vinice (vinohrad) jako specifický pozemek souvisle osázený vinnou révou. Vedle přírodních podmínek (především půdních a klimatických) jsou regionálně a dobově specifické pěstované odrůdy révy vinné a způsoby

její výsadby a vedení, stejně jako charakter případných terénních úprav (svahování, meze, zídky, terasy), způsobů ohrazení a strážního zabezpečení. Vinice zpravidla nevyžadují rozsáhlejší doprovodné stavební objekty, časté je spojení s malou chatou pro sezónní pobyt majitele s rekreační nebo i strážní funkcí.

- Specifické formy modelování terénu (úzké agrární terasy).
- Doprovodné strukturní a vegetační prvky (např. přítomnost skalek, stepních ploch, jednotlivých teplomilných ovocných stromů), kombinace viničních ploch s pěstováním dalších plodin, popřípadě drobných sadů apod.
- Místně specifická odrůdová skladba pěstované vinné révy. Matečnice a zařízení pro množení a šlechtění vinné révy.
- Viniční strážní domek – v některých oblastech již vzácně dochovaná drobná stavba. Recentní náhradou je utilitární konstrukce povahy rozhledny.
- Vinařská ulička – skupina specifických a regionálně typických staveb, buď přímo v rámci či bezprostředním sousedství obytné zástavby vesnice, nebo samostatně v krajině, vždy ve vazbě na jednotlivé vinice a s obslužnou komunikací před vstupy do objektů.
- Vinné sklípky – jednotlivé objekty nebo řady drobných objektů s různou mírou zapuštění do terénu, někde jen zděné čelní stěny se vstupními (často zdobenými) portálky – vstupy do lisoven, na něž navazují podzemní sklepy). Regionálně jsou jako sklípek označeny viniční stavby s lisovnou (búdy) se zastřešením předsazeným před vlastní sklepní prostor.
- Vinařské lisy v sídle, vinné sklepy (zejména vrchnostenské) a regionálně charakteristická vernakulární zástavba.
- Krajinné prvky, stavby a zařízení uchovávající a rozvíjející místní vinařské a folklorní tradice.
- Drobné sakrální objekty a plastiky (zejména s tematikou sv. Urbana a sv. Václava).

- *Příklady krajiny:*

Mělník a Velké Žernoseky, Mikulovsko (Pálava, Dunajovické kopce).

Typ 11: Krajina chmelnic

- *Charakteristika typu:*

Krajina charakteristická rozvojem chmelařství, tedy pěstováním a základním zpracováním (sušením) chmele. Krajina chmelnic tvoří část zemědělské krajiny s příhodnými podmínkami pro pěstování chmelové révy, v níž významný plošný podíl tvoří chmelnice různé velikosti, které představují určující znak typu.

- *Znaky typu:*

- Chmelnice jako specifické pole dlouhodobě osazené chmelovou révou, jejíž přítomnost je však v prostoru chmelnic v průběhu sezóny velmi proměnlivá (oproti vinicím a sadům). Podoba chmelnice je závislá na typu podpůrné konstrukce, v historii a místy až do poloviny 20. století chmelnice představovaly dřevěné tyče (chmelnice nazývány „tyčovky“), později i v současnosti je charakterizuje základní nosná konstrukce. Jejím základem jsou sloupy, dřevěné či v mladší historii betonové, přibližně 6 metrů vysoké, propojené systémem vodorovných drátů, na něž jsou v sezóně každoročně navěšovány tenčí vodící drátky pro podporu chmelových líán (chmelnice jsou nazývány „drátěnky“). I jejich starší typy vypadaly zhruba tak, jak je známe z dnešní krajiny, měly však menší spony i rozpony. Po nástupu vyšší míry mechanizace byly hlavní podpůrné moduly upraveny. Stabilita konstrukce je zajištěna ukotvením prostřednictvím pomocných lan. Chmelnice nevyžadují doprovodné stavební objekty.
- Lokalizace chmelnic na území katastru, jejich velikost a půdorysné uspořádání. Specifické přírodní charakteristiky, poloha v lokalitě s dostupnou podzemní vodou (při potoku, v říční nivě), lokální ochrana proti větru a prudkým deštům (poloha v závětrí a srážkovém stínu), půdní specifika (mnohde specifická červená půda).
- Odrůdová skladba pěstované chmelové révy, matečnice a zařízení pro množení a šlechtění chmelové révy.

- Sušárny chmele – solitérní stavby ve vesnicích chmelařských regionů, nebo znaky střešních konstrukcí vesnických staveb obecně (nejčastěji soustavy vikýřů ve více řadách v ploše střechy), ale též solitérní stavby ve městě, sušárny a stavby se sirnou komorou a odtahovým komínem (Žatec).
- Česačky chmele – novodobé jednoúčelové specifické budovy se soustavou strojů pro očesání chmelových hlávek (zpravidla účelové, většinou železobetonové či kovové haly, umístěné na okraji obce); vážou se až na mladší etapu produkce chmele, po útlumu náročného ručního česání přímo na chmelnici.
- Zařízení pro dopravu chmele ke zpracování, ale i pro expedici zákazníkům.
- Pivovary a sladovny.
- Krajinné prvky, stavby a zařízení uchovávající a rozvíjející místní chmelařské a folklorní tradice.
- Drobné sakrální objekty a plastiky (zejména s tematikou sv. Vavřince).

- *Příklady krajiny:*

Žatecko (zejména Stekník-Postoloprty), Rakovnícko.

Typ 12: Krajina ovocných sadů

- *Charakteristika typu:*

Ovocnářství, tedy pěstování ovocných dřevin a zpracování ovoce je zastoupeno prakticky všude tam, kde jsou pro to příznivé půdní i klimatické podmínky. O krajině ovocných sadů lze však mluvit až v případech, kdy se sady a ovocné keřové plantáže staly dominantním či alespoň výrazným znakem krajiny. Taková území nacházíme často na rozhraní nížin a pahorkatin, kde k jihu exponované svahy poskytovaly nejlepší podmínky pro pěstování ovoce. V organizaci sadů se někdy uplatňují znaky geometrického uspořádání, byť ne primárně s estetickým či ideovým záměrem, ale s cílem snadné péče a sklizně, zejména od nástupu jednoduché mechanizace. Nejnovější velkoplošné sady povahy nízkokmenných plantáží s ochrannými sítěmi proti ptactvu či kroupám jsou sice navazující formou soudobého průmyslového ovocnářství, nelze je však zařadit mezi znaky historické kulturní krajiny.

- *Znaky typu:*

- Tradiční, zejména extenzivní ovocné sady, zahrady, výrazná koncentrace ovocných alejí a stromořadí, jakož i luční a polní pozemky s rozptýlenou výsadbou ovocných dřevin ve vazbě na intravilán i v extravilánu.
- Pole s dlouhodobými pravidelnými výsadbami ovocných keřů (rybíz, angrešt) nebo s víceletými bylinami, zejména jahodníková pole.
- Specifické formy modelování terénu (úzké agrární terasy).
- Dobová lokalizace ovocných sadů a dalších forem ovocných výsadeb na území katastru, jejich velikost druhové složení a půdorysné uspořádání apod.
- Druhové zastoupení a odrůdová skladba pěstovaných ovocných dřevin, matečnice a zařízení pro množení a šlechtění ovocných dřevin.
- Tradiční drobné stavby individuálních pěstitelů pro skladování a zpracování ovoce a sadařského náčiní a drobné mechanizace (sklepy, kůlny, sušárny, moštárny, pálenice).
- Dobové areály pro kolektivní (spolkové, či obecní), družstevní či průmyslové zpracování ovoce (moštárny, pálenice, konzervárny, lihovary).
- Výskyt historických a krajových odrůd ovocných dřevin, včetně sadů a smíšených kultur specifických ovocných druhů (např. oskeruše, mandloň, ořešák, jedlý kaštan, líska apod.).

- *Příklady krajiny:*

Kouřimsko, Holovousko.

Skupina typů 13–15: Krajiny určené dominantní formou hospodářského využití

Krajina, jejíž formování v podstatné míře ovlivnil určitý převažující způsob hospodářského využití. Vliv dominantní formy využití je natolik významný, že vyústil do specifické profilace území. Za historickou kulturní krajinu tohoto druhu lze především považovat celky uchovávané v krajinné struktuře odraz tradičních forem příslušného způsobu využívání krajiny.

Typ 13: Krajina rybníků

- *Charakteristika typu:*

Krajina po staletí využívaná pro chov ryb v rybnících – uměle vytvořených vodních nádržích, obvykle sdružených do soustav, popř. další dobové hospodářské činnosti vázané na akumulaci vody a využití vodní energie.

- *Znaky typu:*

- Rybníční soustava, vybudovaná přímo na vodním toku (menší řeka v horní části toku, častěji potok) nebo zásobovaná umělým přivaděčem vody (nazývaný „stoka“, „kanál“), zajišťujícím možnost ovlivnění vodního objemu z průběžného hlavního toku.
- Hlavní součástí jednotlivých rybníků jsou především různě dlouhá hráz, tvarovaná podle místních morfologických podmínek (často s alejí či stromořadím), vypustní a nápuštní zařízení, bezpečností přeliv a příjezdový a manipulační prostor loviště.
- Zařízení a stavby pro zásobování vodou (kanály, stoky, stavidla) včetně přes ně vedoucích kamenných mostků.
- Systém sádek, obvykle s provozní a obytnou stavbou (bašta, dvůr), manipulační dvůr pro mechanizaci, sušení sítí apod.
- Z mladších znaků objekty a zařízení, jejichž existence přímo souvisí s dominantní formou využití, zejména stavby a zařízení pro odchov a přechodné držení ryb (množárny rybího plůdku, kryté sádky pro mladší ryby, rybářské laboratoře, přípravný a sklady krmiva, rybárny, loděnice, výrobní sítí, zařízení pro rybářský výzkum a praxi aj.).
- Zemědělské a další pozemky, jejichž charakter a využití jsou dány sousedstvím rybníka (např. podmáčené louky a lesy, prutníky, slatiny a rákosiny).
- Formování břehů a porostních okrajů, systém alejí, stromořadí, protipovodňových a dalších melioračních a hospodářských opatření v rybníční krajině.
- Úseky přírodního vodního toku, propojující části rybníční soustavy.
- Stavby a zařízení využívající uměle zřízených vodních ploch, např. zařízení pro chov vodní drůbeže.

- *Příklady krajin:*

Lnářsko-Blatensko, Třeboňsko.

- *Příklady reliktních krajin:*

Poděbradsko, Chlumecko a Bohdanečsko (částečně reliktní).

Typ 14: Krajina pastvin a luk

- *Charakteristika typu:*

Krajina s plošnou převahou či výrazným podílem pastvin a luk, dokládající historický způsob využití pro produkci píce, sena a pastvu dobytka, pokud nepatří do typu 8.

- *Znaky typu:*

- Pastviny udržované pastvou a louky s druhově pestrým bylinným porostem udržované kosením kontinuálně dlouhou dobu (i více staletí).
- Stromy, skupiny stromů nebo při okrajích pastvin vzrostlé porosty poskytující stín.

- Objekty a zařízení přímo souvisejí s dominantní formou využití, k nimž patří zejména bouda, salaš, stodola, seník, kůlna, stáj, přístřešek, oplůtek, studna, napájecí žlab.
- Solitérní dřeviny využívané v minulosti pro získávání letniny.
- Výskyt společenstev druhově pestrých květnatých luk.
- Specifické historické formy odvodnění nebo zavlažování pozemků (systémy kanálů, odrážek a umělých tůní).
- lineární ohrazení agrárními valy (jen v některých oblastech)
- Drobné sakrální objekty nebo plastiky – např. s tematikou sv. Leonarda.

- *Příklady krajiny:*

Bílé Karpaty (Čertoryje, Porážky), Třeboň – Mokrá luka.

Typ 15: Krajina obor a lesů

- *Charakteristika typu:*

Krajina dokládající historický způsob pěstování lesa a na něj navazující využití a zpracování dřeva. Území s výraznou převahou velkých porostních celků hospodářských lesů, významně ovlivňujících charakter krajiny. Lesní celky jsou zejména pro potřeby plánování, pěstební činnosti a dopravy dřeva organizovány systémem lesních cest a průseků, nejčastěji s pravoúhlou osnovou, která má funkční, nikoli estetický význam a původ. V krajině může být přítomna struktura dochovaných nebo zaniklých sídel (často s typickou urbanistickou strukturou), stavby a areály související s těžbou a zpracováním dřeva a lokality využití dřeva pro výrobní činnosti, typické pro určité historické období (milíře, hutě atd.). Součástí mohou být stavby a zařízení pro plavení a dopravu dřeva.

Specifickou variantou lesní krajiny je krajina pro chov a lov zvěře – obory či bažantnice (lov samotný není omezen na obory, ani na lesní krajinu). Je to krajina záměrně utvářená v souladu s dobovým způsobem chovu lovné zvěře a jejího lovu, zřízená obvykle v rámci širšího krajinného prostředí rezidenčního nebo sezonního panského sídla. Co do vzhledu má lovecká krajina obvykle lesnatý charakter, ale obvykle s určitým podílem otevřených (zemědělských a vodních) ploch. Charakteristické části a příslušenství zahrnují specializovaná zařízení pro intenzivní chov lovné zvěře a dále zázemí pro lov zvěře jako společenskou událost a jako formu reprezentace majitele. Obory a bažantnice jsou funkčně a prostorově organizovány a mohou být cíleně geometricky organizovány (například hvězdicí průseků), ale tato forma má primárně praktický účel při lovech nebo při péči o les. Formování obor někdy vykazuje i volnou „přírodní“ formu, popřípadě kombinaci obou pojetí.

Z hlediska památkové péče mají obory podstatně větší význam než ostatní lesní krajiny, ve kterých se zájem oboru může soustřeďovat zejména na jednotlivé dochované stavby.

- *Znaky typu:*

- Dlouhodobě stabilní lesní celky se znaky historického způsobu využití lesní krajiny – cestní síť, struktura osídlení, zařízení a provozy k pěstování lesa (lesní školky, plantáže), k těžbě, dopravě (kromě cest též lesní železnice, plavební kanály, klauzy), zpracování a využití dřeva.
- Objekty a zařízení, jejichž existence přímo souvisí s dominantní formou využití, tj. stavby a objekty určené k pěstování a správě lesa (hájovny, myslivny, lesovny a další hospodářské, vodohospodářské a technické objekty).
- Doklady historických způsobů pěstování lesa, jako je např. výmladkový les neboli pařezina (jeden z nejstarších způsobů lesního hospodaření). Doklady využití dřeva k provozování lesních řemesel, jako je uhlířství (pálení dřevěného uhlí v milířích), dehtářství (výroba dehtu v dehtářských pecích), draslařství (výroba potaše z popela spáleného dřeva), smolaření (získávání pryskyřice z lesních stromů).
- Formování lesních okrajů, systém alejí, stromořadí i jednotlivých solitérních stromů, náhonů, protipovodňových a dalších melioračních a hospodářských opatření v lesní krajině.
- Plochy a objekty sloužící k jinému než produkčnímu využití lesa, např. k chovu a lovu lesní zvěře mimo obory.
- Obora, zařízení pro chov a lov vysoké nebo černé zvěře. Ohrazený, převážně zalesněný pozemek se stavbami sloužícími pro zajištění jejích funkcí. Travní a porostní plochy úživné pro zvěř (pastevní louky, aleje, stromořadí a

porosty dubů, jírovců, buků), napajedla a rybníky, krmelce, seníky, stodoly a kaliště. Zařízení k organizaci a průběhu honu včetně orientace lovců: lovecké věže, pavilony, altány, posedy, kaple, sochařská výzdoba i drobná architektura. Na prostorovém uspořádání porostu se podílejí střelecké průseky, které jsou součástí prostoru utvářeného na základě geometrické osnovy nebo v podobě volného „přírodního“ pojetí.

- Bažantnice, prostor určený pro chov a lov bažantů a lovného ptactva. Součástí bažantnice jsou nízké stříhané remízy (seřezávané smrky a listnaté keře sloužící k úkrytu bažantů), háje a stromořadí, políčka pro pěstování plodin ke krmení bažantů, líheň a odchovna bažantů, voliéra, napajedla – vodní toky nebo nádrže. Organizace bažantnice sítí cest nebo průseků na základě geometrické osnovy nebo ve volném „přírodním“ pojetí.

- Volná krajina určená k lovu, rozvíjející lovecké příležitosti v blízkém okolí panského sídla – vodní plochy, zemědělské pozemky a lesní porosty, pro užitek zvěři prostoupené alejemi a stromořadími úživných dřevin (duby, jírovce a další).

- Stavby pro krátkodobý nebo sezonní pobyt vrchnosti (lovecký zámek, zámeček, letohrádek, pavilon).

- Další účelové stavby a stavební zásahy v krajině související s chovem a lovem (cestní síť, oborní ohrady, oplocení a brány, mostky, příkopy apod.).

- *Příklady krajiny:*

Sedlická obora, Chlumecká (Žehuňská) obora, Jemčina (reliktní obora), Horšovská obora (reliktní obora).

Typ 16: Krajina hradišť

- *Charakteristika typu:*

Z chronologického hlediska jde o nejstarší typ sídelní krajiny, vázaný na pravěká až raně středověká opevněná sídliště – hradiště. Mezi nimi převažují a lépe se dochovala hradiště výšinná oproti hradištím nížinným, chráněným vodou. Hradiště jsou často velmi rozlehlá a – v případě výšinných hradišť – představují i dominantní prvky krajiny. Jde z podstaty o archeologické lokality, většinou však s dochovaným valovým opevněním či jeho zbytky.

Řada hradišť již chráněna je jako (plošně rozsáhlé) archeologické památkové rezervace či kulturní památky (národní kulturní památky), popřípadě včetně ochranného pásma.

Hradiště lze považovat za analogii „neobydlených“ měst (towns which are no longer inhabited but which provide unchanged archaeological evidence of the past), kterým věnuje pozornost stejný materiál Výboru pro světové dědictví, ve kterém jsou definovány kategorie kulturní krajiny. Zdůrazňuje se nutnost ochrany v celém rozsahu a včetně přirozeného okolí.

- *Znaky typu:*

- archeologické lokality výšinných opevněných sídel (hradišť) z dlouhého časového rozmezí od pravěku po raný středověk

- archeologické lokality nížinných opevněných sídel (hradišť) z raného středověku

- v různé míře dochované valové opevnění

- archeologicky odkryté základy sakrálních i světských staveb

- *Příklady krajiny:*

Valy u Mikulčic, Vladař (resp. dvojice hradišť Vladař – Chyšě), Závist, dvojice hradišť Bezemín – Šipín.

Typ 17: Krajina města

- *Charakteristika typu:*

Krajina města se vyznačuje výraznou individualitou – svébytností tkvící v prolnutí přírodní a urbánní struktury a vizuální jedinečnosti spočívající ve vnějším projevu přírodních podmínek a znaků kulturního vývoje krajiny a městského prostředí. Historická městská krajina je výsledkem historického vrstvení kulturních a přírodních hodnot a atributů, které zahrnují jak historické centrum, tak i širší městský kontext a jeho geografické prostředí

– krajinový rámec⁶². V případě velkého města může být význam geomorfologie, přírodních prvků a celků na území města rozhodující pro členění urbánní struktury, pro její návaznost na okolní krajinu a pro obraz města. Podstatná je proto kvalita urbanistického řešení, role dominant, uplatnění charakteristických vedut sídla, architektonická kvalita zástavby a soulad vkladu člověka s krajinovým rámcem.

Krajinu města lze vymezit prakticky pro každé město (velké i malé), ale z hlediska památkové péče to má význam jen tam, kde souhrn urbanizovaného území a okolní krajiny, tedy obraz města v krajině, vykazuje významné kulturní hodnoty. Existence památkově hodnotného historického jádra nebo jiné jednotlivé části města sama o sobě nestačí, protože tyto segmenty jsou součástí urbanistických, nikoli krajinových hodnot (být panorama určované významnými stavebními dominantami má klíčový význam i z hlediska krajiny). Krajina města zahrnuje i nehodnotnou zástavbu, neměla by však v krajinovém kontextu být rušivá. Již dnes existují krajinové památkové zóny, jejichž součástí jsou i samostatně prohlášené městské památkové zóny (Valečsko/Valeč, Bečovsko/Bečov nad Teplou, Lednicko-valtický areál/Valtice aj.). Být nejde o krajinové památkové zóny prohlášené (alespoň primárně) pro ochranu krajiny města, vyjadřuje tato kombinace velmi názorně vztah urbanistických a krajinových hodnot, které krajinu města (obraz města v krajině) spoluvytvářejí.

Součástí tohoto typu tvoří rovněž bastionové a fortové pevnosti (pevnostní města). Mohla by být chápána i jako součást militární krajiny, od níž se však liší tím, že její středobod tvoří město – buď staršího původu, druhotně proměněné v pevnost (Olomouc, v minulosti například Brno, Hradec Králové), nebo od počátku koncipované pro vojenskou funkci (pevnostní města Terezín, Josefov). Od běžných opevněných měst se bastionová pevnostní města lišila tím, že území okolo pevnosti sloužilo k aktivní obraně (a mohlo být například zatopeno). To vyžadovalo, aby tam neexistovala žádná stabilní zástavba, a proto byla všechna předměstí zbořena a nově vybudována ve větší vzdálenosti od města. Mladší fortové pevnosti tvořené soustavou jednotlivých fortů v okruhu kolem města (Olomouc) měly analogické požadavky na nezastavěnost území.

Bastionové fortifikace vyjma Terezína a Josefova byly po zrušení pevnostního statutu zcela nebo zčásti zbořeny a okolo těchto měst vyrostly nové městské čtvrtě (Brno, Hradec Králové), čímž byl dosavadní charakter krajiny zcela změněn. Josefov i Terezín jsou chráněny jako památkové rezervace s ochranným pásmem, olomoucké forty jsou nebo mohou být kulturními památkami. Je sporné, zda by měla existovat památková ochrana zahrnující jak terezínskou pevnost, tak zbytky fortů např. na severní straně Labe, ale i při stavbě pevnosti nově založené vesnice (s dochovanou urbanistickou strukturou, ale nehodnotnou zástavbou). Zde alespoň přetrvávala převážně nezastavěná krajina, zatímco v Olomouci se novodobým rozvojem situace úplně změnila a těžko zde mluvit o krajinových hodnotách (zejména ve vztahu k pevnosti: bastionové fortifikace až na výjimky zanikly, část fortů byla obklopena novodobou zástavbou). Olomouc jako velké město je proto dnes již krajinou města, kde jsou fortifikační prvky doplňkovou součástí.

Z tohoto typu byla vyčleněna funkčně i urbanisticky specifická lázeňská města, která jsou jádrem krajiny lázní, řazené do komponovaných krajin.

V souvislosti s krajinou města je nutno zmínit dokument o *HUL – Historic Urban Landscape*⁶³. Ale to je především přístup k chápání měst a pojetí jejich ochrany. S tím, že to není další kategorie kulturní krajiny, ale jeden z typů krajiny organicky vyvinuté.

- *Znaky typu:*

- Město či aglomerace vykazující architektonické a urbanistické hodnoty, ale současně i krajinové hodnoty, tvořící dohromady obraz města v krajině.
- Stavební dominanty a soubory staveb různé funkce, ovládající obraz sídla v krajině a doplněné dalšími stavebními celky prostorové struktury města.
- Doplňující úpravy a dominanty v přilehlé krajině, účelově vystavěné s cílem pozorování obrazu města (komponované trasy v okolní krajině s vyhlídkovými místy, rozhledny).

- *Příklady krajin:*

Velká města a aglomerace: Praha, Děčín; menší města: Litoměřice, Nové Město nad Metují; pevnostní města: Terezín.

⁶² Podle <http://historicurbanlandscape.com/index.php?classid=5352&id=29&t=show>

⁶³ Viz například <https://whc.unesco.org/en/news/1026>

Typ 18: Krajina přehradních nádrží

- Charakteristika typu:

Vznik rozsáhlé vodní plochy je nepochybně vždy výrazným zásahem, který má krajinný rozměr. Obvykle je spojen se zatopením některých sídel a vybudováním jejich náhrady. Pokud je vodní nádrž určena k rekreaci, vyrůstají při jejích březích četné stavby a areály sloužící těmto potřebám. Z obecného hlediska nelze o oprávněnosti vymezení tohoto typu pochybovat. Případnou památkovou ochranu takové krajiny je však třeba důkladně zvažovat. Ochranu si jistě zaslouží některé architektonicky a/nebo konstrukčně cenné hráze (nejlépe formou kulturní památky), popřípadě systém výroby elektřiny a kvalitní architektonická díla či krajinářské úpravy vzniklé na březích. Například součástí krajinné památkové zóny Vranovsko-Bítovsko je Vranovská přehrada, vnímaná nikoliv jako rušivý zásah, ale jako jedna z hodnot (nejstarší betonová hráz na světě, lokace nového Bítova). Architektonicky nekvalitní, zpravidla rekreační zástavbu kolem přehrady však nelze považovat za součást kulturních hodnot.

- Znaky typu:

- Přehradní nádrž s hrází, doplněnou často vodní elektrárnou a někdy i zařízením pro transport lodí.
- Archeologické dědictví (zaniklá sídla, stavby, technická zařízení aj.) zachované pod hladinou.
- Nové sídelní celky vybudované pro obyvatele zatopených sídel.
- Nová architektonicky kvalitní rekreační či jiná zástavba a rekreační plochy ve vazbě na vodní plochu.

- Příklady krajin:

Vranovská přehrada, Vltavská kaskáda, přehrada Les Království.

Skupina typů 19–20: Turistická a trampská krajina

Specifický a historicky mladý typ historické kulturní krajiny vznikl v důsledku snahy o zpřístupnění atraktivních krajin pro turistiku a pobyt v přírodě. Zatímco krajina určená dominantní formou hospodářského využití je daným způsobem využití zásadně přetvořena, turistická krajina je naopak založena na zachování přírodního rázu a historicky vzniklého obrazu krajiny, protože právě ta z ní činí atraktivní cíl turistického ruchu. Vklad člověka se tedy omezuje pouze na zpřístupnění takové krajiny a její doplnění stavbami, které jednak rozšíří možnosti jejího vizuálního vnímání (rozhledny), jednak vytvoří nezbytnou infrastrukturu pro návštěvníky (stravování, ubytování, trampingu).

Typ 19: Turistická krajina

- Charakteristika typu:

Přírodně, morfologicky a vizuálně atraktivní krajina, nesoucí mimoto stopy dobového turistického využití a přizpůsobená aktivní turistice. První zásahy do krajiny vznikaly ve 2. polovině 19. století v souvislosti s pozdně romantickým obdivem k nespoutané přírodě a díky jejímu organizovanému objevování i snahami o její ochranu. Společně s rozšiřováním volného času pro městské obyvatelstvo a rozvojem dopravních možností došlo k doslovné nové „kolonizaci“ do té doby málo osídlených a hospodářsky nevyužívaných území. V České republice jde o většinu území, která v současnosti představují národní parky, chráněné oblasti, popřípadě některé přírodní parky, přičemž míra dochování cílených úprav pro výletní cíle je různorodá. Historická turistická krajina se vyznačuje hustou sítí značených turistických cest, které zpřístupňují atraktivní místa a území, často pomocí technických zásahů do terénu či skal. Výrazným znakem mnoha takových krajin jsou též rozhledny umožňující vnímání široké okolní krajiny. Dalším typickým znakem jsou výletní restaurace, hotely, pensiony a další zařízení poskytující turistům občerstvení, popřípadě ubytování.

Krajina je chráněna v gesci ochrany přírody. Kulturní hodnoty jednotlivostí (např. hradů či rozhleden) ochrání institut kulturní památky nebo jiné formy památkové ochrany. Ingerence památkové péče do plošné ochrany krajiny by většinou patrně postrádala smysl.

- *Znaky typu:*

- Scénická krajina s esteticky atraktivními přírodními objekty (skály, voda apod.).
- Upravená cestní síť včetně umělých stupňů ve svazích (kámen, dřevo) a schodů vytesaných do skal, značení a navazující turisticko-rekreační infrastruktura, stavby a zařízení pro turistický ruch, které uchovávají a rozvíjejí místní tradice.
- Stavby spojené s turistickým ruchem (chaty, turistické ubytovny a hospody aj.), které často preferují orientaci výhledu nebo kryté verandy k přírodní atraktivitě.
- Rozhledny a přirozená místa atraktivních výhledů do krajiny.
- Toponyma spojená s turistickými aktivitami, jména spojená s národní historií.

- *Příklady krajiny:*

Skalní města severních a východních Čech (Prachovské skály, Hruboskalsko, Teplicko-Adršpašské skály), Jizerské hory (rozhledny), Moravský kras.

Typ 20: Krajina tramských osad

- *Charakteristika typu:*

Strukturálně a vizuálně atraktivní krajina, nejčastěji říčních údolí, do níž byly v relativně krátkém období 1. třetiny 20. století vloženy asociace reflektující dobové trendy příklonu k přírodě (hnutí woodcraft a raného skautingu), odkazující na Severní Ameriku, Divoký Západ a v českém prostředí rozvinuté do zcela specifických forem tramského hnutí. Asociace se projevuje i v toponymech a jejím hmotným dokladem jsou dochované fragmenty tramských osad a drobné krajinné úpravy v jejich zázemí (tato fyzická složka krajiny je rozhodující). I přes časově omezené trvání takové expanze zejména městských obyvatel do přírody se tramské hnutí odrazilo v bohatém nemateriálním dědictví, přetrvávajícím hluboko do 2. poloviny 20. století, což posiluje asociativní charakter takových míst v současnosti.

Do tohoto typu historické kulturní krajiny však nelze přiřazovat celky výrazně narušené masovým rozvojem chatové a zahrádkářské zástavby z 2. poloviny 20. století, obvykle svépomocné stavební produkce, a dalšími formami rekreace degradujícími její krajinné hodnoty, jež vznikaly ze zcela odlišných pohnutek městského obyvatelstva v době rozšíření volného času obecně, i z potřeby suplovat nedostatek cestovních příležitostí v období socialismu, nebo dokonce s cílem doplnit tehdejší deficit zemědělské produkce na trhu.

Osady se dochovaly spíše výjimečně, jejich památková hodnota je velmi sporná (jedině jako dokument doby), krajinný rozměr kvůli malým rozměrům často chybí a pokud je přítomen, může se zde uplatnit legislativa ochrany přírody a krajiny. Pokud by se přesto našlo něco, co by si zasloužilo památkovou ochranu, mohl by to zajistit institut kulturní památky.

- *Znaky typu:*

- Scénická krajina s esteticky atraktivními přírodními objekty (skály, voda apod.).
- Přírodní a umělé objekty s romantickou asociací na zahraniční lokalitu.
- Toponyma spojená s rekreačními aktivitami, jména spojená s osobnostmi hnutí, jména upomínající na zahraniční lokality.
- Pomníky osobnostem hnutí, „kultovní“ objekty osad odkazující k zahraničním inspiracím (např. totemy, památníky, vyhlídky).
- Plochy, objekty a zařízení v blízkosti turisticky a rekreačně exponovaných částí území, využívané zejména pro účely rozšíření volnočasových aktivit a služeb (přírodní improvizovaná hřiště, kotviště loděk, rybářské lávky a schody u vody).

- *Příklady krajiny:*

Sázava (tramské osady ve Zlatém kaňonu).

Skupina typů 21–25: Industriální krajiny

Industriální krajina se vyznačuje soustředěním průmyslové a často i těžební činnosti včetně zpracovatelského a dalšího navazujícího průmyslu. Jde o území, které sice bývá nazýváno urbanizovaným, ale nemusí bezprostředně souviset s rozvojem městské struktury a s urbánní (městskou) krajinou. Hlubinná či povrchová těžba surovin, zpracovatelské provozy a průmyslová výroba (ať ve vzájemné vazbě nebo samostatně) včetně navazující infrastruktury se v daném širším území rozvinuly v takové míře, že rozhodujícím způsobem určují charakter krajiny. Industriální krajina nevzniká s cílem udržitelného rozvoje, ale s vědomím možného ukončení provozu v případě vyčerpání zdrojů (zejména v případě těžby). Její formování souviselo s větším investičním vkladem podmiňujícím výrobu (těžbu). Tím je dán jak dynamický vývoj takových krajin, tak jejich nestabilita v čase. Rozsah přeměny krajiny v době nejvýraznější prosperity a rychlé procesy degradace po ukončení výroby nebo v důsledku nezbytných technologických změn pro udržení konkurenceschopnosti v případě funkčního pokračování, to vše představuje limity jejich (památkové) ochrany v podobě funkčního celku krajinného rozměru. Uchování těchto typů krajiny včetně výrobní infrastruktury po ukončení výrobních procesů je podmíněno nalezením nových funkcí, s objekty slučitelných. Reálnější bývá forma koncepčního výběru s cílem uchování vybraných (z kulturně historického hlediska i typologicky nejvýznamnějších) industriálních objektů a jejich širšího krajinného rámce formou aktivně odborně chráněných pamětových stop a symbolů zanikající industriální éry. To platí primárně o krajině, v níž takové procesy stále probíhají. Podobné principy s vyšší mírou interpretace lze aplikovat i v těch krajinách, kde tyto činnosti již skončily (např. v rámci ochrany a obnovy krajin reliktních nebo sanace objektů a rekultivace ploch po recentní hlubinné či povrchové těžbě).

Otázka případné ochrany industriální krajiny souvisí s realitou udržitelnosti takové krajiny⁶⁴. V posledních desetiletích se u nás příliš nedaří ani ochrana jednotlivostí (konkrétních budov či areálů) a bez nich ztrácí smysl i ochrana industriální krajiny. A ochrana takové krajiny v relativně autentické a integrální podobě naráží na přinejmenším stejné problémy jako ochrana samotných industriálních staveb. Nicméně i zde lze poukázat na princip precedentu: některé i rozsáhlé industriální areály ve světě jsou dokonce památkami světového dědictví. Ale jsou to většinou jednotlivé areály, resp. série jednotlivých staveb či areálů doplněných ochrannými pásmy, někdy propojenými do souvislé plochy (Porúří). Popřípadě jde o území z rané fáze průmyslové revoluce (Anglie a Skotsko).

Potenciál industriálních krajin k ochraně je proto velmi omezený.

Typ 21: Krajina hlubinné těžby

- *Charakteristika typu:*

Krajina hlubinné těžby zahrnuje areály hlubinné a přípovrchové těžby a zpracování nerostných surovin. Nejčastěji jde o hornické krajiny metalických rud či hlubinné těžby černého (kamenného) uhlí. Zejména drahé kovy byly vždy vyhledávanou komoditou, jejíž těžba se na našem území intenzivně rozvíjela již od středověku. Takové preindustriální (protoindustriální) montánní krajiny jsou tedy vůbec nejstaršími krajinami formovanými činností průmyslového (těžebního) charakteru, a to několik století před nástupem průmyslové revoluce.

Černé uhlí bylo jako důležitá surovina rozpoznáno relativně pozdě, především v souvislosti s vynálezem, respektive zdokonalením parních strojů. Jde o surovinu, jejíž využití v dopravě, průmyslu i výrobě energie podmínilo nástup a rozvoj průmyslové revoluce. Předchozí individuální dobývání uhlí mělo zcela zanedbatelný význam. Skutečná těžba černého uhlí se tak rozvinula až v průběhu 19. století, a to prakticky již výhradně průmyslovými metodami.

Těžební krajiny protoindustriální se od rozvinutých krajin industriálních liší zejména rozsahem dopadů na obraz původní krajiny, přičemž ty preindustriální přetrvaly téměř výhradně jen v reliktní podobě. Je to důsledkem vyčerpání ložisek nebo i následným převrstvením území jinými funkcemi, včetně obytných (Kutná Hora). Rozdíl byl i v rozsahu a škále doprovodných zpracovatelských provozů, vázaných přirozeně i na těžbou surovinu, dále souvisejících administrativních a obytných objektů (ve starší historii zcela klíčových s ohledem na pěší dostupnost pracovní síly). Industriální etapa hlubinné těžby uhlí je prakticky vždy spojena s efektivním využitím suroviny přímo na místě (v blízkosti) těžby: koksovny, hutě, tepelné elektrárny, ale i průmysl jiných odvětví.

⁶⁴ KUČOVÁ – KUČA 2017.

Krušnohorské reliktní montánní krajiny jsou chráněny jako krajinné památkové zóny a od roku 2019 i jako světové památky. Zde jde o území stabilizovaná, kde aktivní těžba a zpracování rud skončila (až na výjimky) před delší dobou. Hodnoty zde představují jak podzemní důlní prostory, tak mimořádně početné stopy po zpracování rud na povrchu a na velkých plochách, nemluvě o stavbách vodního managementu aj. U krajín hlubinné těžby uhlí opuštěných nedávno (nebo ještě dožívajících) je přirozeně ochrana v krajinném rozměru obtížná a stěží (ale přece) se daří zajistit ochranu samotných důlních areálů. Ochrana by přitom zasloužily i například haldy, nemluvě o jiných znacích. Naopak ochrana (natož zpřístupnění) podzemních částí uhelných dolů je prakticky patrně vyloučená.

- *Znaky typu:*

- Terénní reliktory povrchové a přípovrchové těžby, povrchové projevy hlubinné těžby a terénní reliktory zpracování surovin: haldy, odvaly šachet a štol, pinková pole a tahy, propadliny (z doby těžby i druhotně vzniklé), rýžoviště, povrchové dobývky apod.
- Vodohospodářský systém (zejména u starších etap) – vodní kanály, zásobní nádrže, usazovací (odkalovací) nádrže.
- Důlní areály s objekty těžby a zpracování surovin – těžní věže, portály štol, šachetní/jámové budovy, strojovny, pomocné a úpravnické objekty apod.
- Správní či obytné budovy v areálu včetně úprav parteru.
- Výsypky (haldy) vytěžené hlušiny.
- Ná vazné průmyslové areály využívající vytěžené suroviny: koksovny, elektrárny, teplárny a zejména hutě (železářny a ocelárny).
- Související liniová infrastruktura, zejména dopravní, u mladších etap železniční doprava (železnice, seřadovací nádraží, vlečky) i transfer nadzemní (lanové dráhy, transportéry); produktovody a odvětrávací a chladicí zařízení.
- Související obytné okrsky od historických hornických (horních) měst, přes novověké hornické kolonie až k funkčně plně vybaveným urbánním celkům.

- *Příklady krajín:*

Příbramsko, vybrané části Ostravsko-Karvinského revíru

- *Příklady reliktních krajín:*

Kutná Hora-Kaňk, Krušné hory (montánní krajinné památkové zóny).

Typ 22: Krajina povrchové těžby

- *Charakteristika typu:*

Jde o krajiny převážně velkoplošné povrchové těžby hnědého uhlí či jiných surovin (kaolín, šterkopísek, rašelina) uložených v nevelkých hloubkách, kde se vyplatilo provést plošnou skrývku a těžit v otevřené jámě. Povrchová těžba většího rozsahu je charakteristická až pro industriální období a zvláště pro 2. polovinu 20. století (předtím se i v Podkrušnohoří těžilo hnědé uhlí převážně lokálním hlubinným způsobem). Industriální etapa povrchové těžby uhlí je prakticky vždy spojena s efektivním využitím suroviny přímo na místě (v blízkosti) těžby: tepelné elektrárny, chemické závody i průmysl jiných odvětví.

Krajina povrchové těžby se zásadně změní vlastně dvakrát: nejprve dobýváním suroviny a poté zásahy danými procesy navazujícími na ukončení takové těžby, kdy vznikají v různém rozsahu tzv. posttěžební krajiny s různě pokročilou a různými postupy řešenou rekultivací.

Z hlediska exploatace krajiny jde o nejextrémnější formu, která hodnoty historické krajiny zcela ničí. Povrchové uhelné doly (a velkoplošné plochy těžby kaolínu či šterkopísků) obvykle nelze památkově chránit i proto, že musejí být ze zákona rekultivovány. Ale i pokud by rekultivovány nebyly, není jejich ochrana v autentické podobě reálná (ta se změní přirozenou sukcesí). Sporná je zde i existence významných kulturních hodnot.

- *Znaky typu:*

- Povrchová těžba hnědého uhlí: velkoprostorové jámy stupňovitého terasového profilu podle stability svahu a parametrů těžebních a dopravních strojů; lanovky a jiné dopravní systémy, účelové příjezdové komunikace a železniční vlečky.
- Energetické závody a zařízení k využití hnědého uhlí (tepelné elektrárny, teplárny, chemické závody), energetická síť včetně stožárů, měníren/rozvoden.
- Kaolinové lomy, hliníky a pískovny: velkoprostorové jámy, obvykle stupňovitého profilu podle stability svahu a parametrů těžebních strojů (v inundačních územích i strojů plovoucích), s ohledem na relativně nesoudržný materiál s mírnějším sklonem svahů; blízký zpracovatelský průmysl, keramické závody.
- Těžba rašelin: veškeré stopy (pozůstatky těžby a úpravy vodního režimu, těžební zařízení a příslušející objekty dokládající vývoj od ručního po mechanizovaný způsob těžby a zpracování).
- Blízký zpracovatelský průmysl není podmínkou, ale často se vyskytuje.
- Dopravní infrastruktura různé významové hierarchie a parametrů, lanové dráhy, dopravníky, nakládací rampy; obvykle úzká vazba na železniční dopravu k přesunu velkého objemu hmot.
- Hlučnost a prašnost vylučovala u povrchových dolů blízkost dalších staveb pro bydlení či služby.
- Paralelní postup rekultivací vytěžených ploch již v průběhu postupu těžby, po skončení těžby dokončení rekultivací.

- *Příklady krajiny:*

Hnědé uhlí: Sokolovsko; kaolín a porcelánka: Kaznějovsko; rašelina: Třeboň.

- *Příklady reliktních krajiny:*

Hnědé uhlí: Břasy.

Typ 23: Krajina kamenolomů

- *Charakteristika typu:*

Povrchové lomy jsou velmi běžným způsobem využívání přírodních zdrojů po staletí. Řada takových míst je již druhotně naturalizovaná, často jsou vytěžené lomy zaplaveny podzemní vodou (a často bohužel i zavaleny skládkami). Jde také o povrchovou těžbu, ale jiného charakteru a kamenné lomy v podobě po ukončení těžby jsou díky pevnosti kamene dlouhodobě udržitelné. Některé lomy a jejich koncentrace na menším území jsou velmi působivé, ale chrání se samy (nebo v rámci ochrany přírody); památková péče tam v podstatě nemá uplatnění (maximálně může bránit proměně lomu ve skládku odpadu). Mnoho kamenolomů nemá krajinný rozměr, ale existují oblasti jejich výrazné koncentrace, kde o krajinu nepochybně jde. Každý lom současně znamená zničení historického reliéfu krajiny, a pokud došlo např. k odtěžení vrcholu dominantního kopce, jde o jednoznačně negativní zásah člověka do krajiny. Na druhé straně mohou být i z památkového pohledu zajímavé reliktní krajiny kamenolomů, založených na ruční těžbě suroviny.

V severních Čechách (i jinde) jsou dochované i méně známé zajímavé podzemní lomy pro získávání písku nebo kaolínu. Těm často chybí krajinný rozměr a případnou ochranu asi nejlépe zajistí institut kulturní památky.

- *Znaky typu:*

- Velkoprostorové jámy, stupňovitého profilu, ale i lomové prostory jiného profilu, podle povahy těženého kamene, až se svislými stěnami.
- Manipulační plochy, primární třídiřny a drtičky na štěrk, depozity větších kamenů včetně jednoduchých přístřešků se základním náčiním a mechanizací k opracování velkých bloků.
- Blízký zpracovatelský průmysl není podmínkou, ale často se vyskytuje, u vápencových lomů blízké cementárny.
- Dopravní infrastruktura různé významové hierarchie a parametrů, lanové dráhy, dopravníky, nakládací rampy; obvykle úzká vazba na železniční dopravu k přesunu velkého objemu hmot.

- Hlučnost, prašnost a odstřely pomocí výbušnin vylučovaly u kamenolomů blízkost dalších staveb pro bydlení či služby.

- U kamenických přidružených provozů je potřebný i přívod vody (eliminace prašnosti, leštící provozy, zdroj energie).

- Podzemní lomy pro těžbu pískovce či kaolinu.

- *Příklady krajin:*

Lom Čertovy schody v Českém krasu.

- *Příklady reliktních krajin:*

Vápencové lomy v Českém krasu, žulové lomy na Skutečsku a Jesenicku (Žulová), břidlicové lomy na Hornobenešovsku.

Typ 24: Industriální krajina bez přímé vazby na těžbu

- *Charakteristika typu:*

Krajina, jejíž charakter v rozhodující míře formoval rozvoj průmyslu, situovaného nezávisle na místě dobývání zpracovávaných či energetických surovin. Patří sem hutní, strojírenské, sklářské, chemické či petrochemické a další závody těžkého průmyslu. Prostorově výrazné a charakterem často obdobné jsou však i oblasti lehkého průmyslu (jemné strojírenství, textilky) či zpracovatelského průmyslu vážícího na nejrůznější zemědělskou produkci (mlýny, pily, sladovny, pivovary, cukrovary), popř. na zpracování dřeva (pily, celulózky, papírny). Při situování těchto areálů byla častou podmínkou možnost využití vody jako zdroje energie nebo pro technologické účely. Dostatečný zdroj vody byl obvykle základním faktorem vzniku a rozvoje průmyslu a je jím rovněž dostatečná dopravní infrastruktura (železnice, vodní cesta). Pokud plochy průmyslové výroby zabírají významný podíl z celkové rozlohy intravilánu města, lze (v podrobnější úrovni členění) hovořit o městské průmyslové krajině. Pokud v daném území určitý typ výroby výrazně převažuje, lze hovořit např. o krajinách textilní výroby, krajinách potravinářského průmyslu apod.

- *Znaky typu:*

- Velký průmyslový areál či více průmyslových areálů různé velikosti na uceleném území, výrobní a provozní budovy.

- Technická a dopravní infrastruktura související s provozem.

- Správní či obytné budovy v areálu včetně úprav parteru.

- Související záměrné výsadby v krajině, např. aleje, izolační výsadby.

- Obytné kapacity pro pracovníky v průmyslu, podle povahy výroby ve formě přechodného ubytování nebo trvalého bydlení, včetně veřejné vybavenosti odpovídající dlouhodobému či rodinnému životu dělníků a dalších zaměstnanců výrobního celku.

- *Příklady krajin:*

Hutnictví: Třinec; textilní průmysl: Smržovka-Tanvald-Jiřetín pod Bukovou; obuvnický a chemický průmysl: Zlín-Otrokovice-Napajedla.

Typ 25: Lineární industriální krajina

- *Charakteristika typu:*

Krajina vázaná na linii dopravní cesty (zejména splavné či alespoň energeticky intenzivně využívané řeky, plavební kanály, později železnice s napojenými výrobními a skladovými celky). Krajina má v důsledku řetězení podél dopravní osy liniový charakter – její páteř tvoří linie spojující jednotlivé prvky, které takovou krajinu tvoří. Například v případě Labské vodní cesty je to soustava hydroelektrárn s plavebními komorami (ve vyšších částech toku i bez nich), přístavy, továrny napojené na řeku jako zdroj vody, ale i města těžící z polohy na řece. Charakteristické liniové krajiny prorůstají do měst a vesnic a mnohde splývají a překrývají se s typem městské krajiny.

V materiálu Centra pro světové dědictví, kde jsou definovány kategorie kulturní krajiny, je zvláštní oddíl pro historické kanály (Heritage Canals). V tomto smyslu je „kanálem“ i labská vodní cesta, odehrávající se převážně v novém korytě (vzniklém regulací). Ale i zde postrádá památková ochrana dlouhého úzkého pruhu území podél řeky reálný smysl – na rozdíl od jednotlivých technických staveb (zdymadla, vodní elektrárny, jezy), pro jejichž ochranu je optimální kategorie kulturní památky.

- *Znaky typu:*

- Významná dopravní cesta nebo vodní tok tvořící osu lineární krajiny
- Jednotlivé industriální areály (výrobní a provozní budovy) a další prvky vázané na určující linii.
- Související urbánní jevy vázané na určující linii.

- *Příklady krajiny:*

Labská vodní cesta, Baťův kanál.

Skupina typů 26–27: Militární krajiny

Krajina, v níž se odehrávalo dlouhodobé soustředění vojenského zájmu a aktivit na velkém prostoru nebo na linii. Zpravidla se jednalo o snahu trvale bránit určitý ohrožený prostor a/nebo opakovaně využívat území vojenských cvičišť. Zájem o vojenské zajištění prostoru se v krajinném měřítku poprvé projevil budováním bastionových a fortových pevností a jejich předpolí (viz Krajina města). Strategický význam jejich lokalizace se měnil s vývojem vojenské taktiky a vyústil v různé liniové formy zajištění státních hranic. V určitých geograficky a geomorfologicky významných prostorech se linie objektů opevnění a jejich navazující infrastruktura koncentrují a tvoří tak nejvýraznější antropogenní zásah v daném území. Platilo to v určité míře i pro zajištění státní hranice zaměřenému proti nevojenským aktivitám (železná opona). Specifickým projevem jsou i prostory vojenských újezdů s dlouhodobým a monofunkčním využitím prostoru.

Typ 26: Krajina pohraničních opevnění

- *Charakteristika typu:*

Pohraniční opevnění vznikala již ve starších dobách (Jablunkovské Šance, Rozvadov), ale jen málokdy mají skutečně krajinný rozměr. Předmětem tohoto typu jsou především systémy opevnění budované krátce před 2. světovou válkou převážně v pohraničí. Ty jsou vždy výrazně lineární, takže i zde jsou namísto pochyby o krajinném rozměru. Nicméně v nejexponovanějších oblastech vzniklo několikakilometrové pevnostní pásmo (Králícko, Náchodsko), kde o krajinném rozměru není pochyb. Smysl zde má i ochrana formou krajinné památkové zóny, neboť podstatou této krajiny je i zachování vizuálních vazeb mezi jednotlivými částmi opevnění. Na povrchu je viditelná jen část celých systémů, jehož těžiště je právě v těchto koncentrovaných oblastech v podzemí. Péče o tento typ kulturního dědictví se v poslední době stala velmi atraktivní.

- *Znaky typu:*

- Jednotlivé součásti fortifikačních linií včetně jejich podzemních částí.
- Linie vedení polních překážek, palebné průseky a další účelová opatření v krajině.
- Strážní, ubytovací objekty a objekty týlového zabezpečení.

- *Příklady reliktních krajiny:*

Těžké opevnění: úsek Náchod – Dobrošov, Králícko, Hlučínsko (Darkovičky); lehké opevnění – Krkonoše-Labská bouda, Rozvadov.

Typ 27 Krajina vojenských prostorů

Rozsáhlá území sloužící primárně vojenským účelům, zejména k trvalé dislokaci vojsk a jejich výcviku a k dále vojenským cvičením (manévrum) různého rozsahu. Česká republika patří k zemím s vůbec největší výměrou takových území (a to i po jejich podstatné redukci). Velikost území a fakt, že pro intenzivní vojenskou činnost je využívána jen jeho relativně malá část, umožňuje rovněž omezené další využití (např. pěstování a těžbu lesa).

Aktivní a proto nepřístupné vojenské újezdy nejsou (až na výjimky – Jince) předmětem památkového zájmu z hlediska militární krajiny, ale zejména kvůli přežívajícím reliktním osídlení z doby před vznikem vojenského prostoru (například kostely či jejich zříceniny, relikty osídlení). Ve zrušených (reliktních) vojenských újezdech obvykle přetrvávají podstatné stopy po vojenském využívání a některé z nich mohou vykazovat i kulturní (historickou, dokumentární) hodnotu. Také ve zrušených vojenských újezdech mimoto přetrvávají relikty dříve zde existující organicky vyvinuté krajiny.

Primárně znamená (znamenala) existence vojenského prostoru na jedné straně selektivní poškození (likvidace zástavby) a na druhé straně konzervaci (díky absenci intenzivního zemědělství) organicky vyvinuté kulturní krajiny, která zde existovala do té doby. Ochrana aktivních vojenských prostorů je z podstaty vyloučena. Ochranu případných hodnotných jednotlivostí (především archeologické povahy) v aktivních i zrušených vojenských prostorech lze zajistit institutem kulturní památky. Viz též krajina vysídlených území, protože princip asociace na zaniklé osídlení lze uplatnit i ve vojenských prostorech.

- *Znaky typu:*

- Území sloužící po delší dobu vojenským účelům.
- Vojenské stavby či jejich pozůstatky (střelnice, z odolněné objekty, kasárna, sklady, letiště aj.).
- Terénní stopy po vojenské činnosti.
- Specificky formovaná krajina (např. odlesnění dopadových ploch).
- Archeologické stopy po vojenské činnosti.
- Ojediněle dochované významné stavby z doby před vznikem vojenského prostoru.
- Archeologické situace sídel zničených po zřízení vojenského prostoru (popřípadě i starších).

- *Příklady reliktních krajin:*

Mladá (Milovice), Ralsko, Brdy (částečně reliktní).

KATEGORIE III: ASOCIATIVNÍ KRAJINY

Definice Výboru pro světové dědictví UNESCO uvádí:

Poslední kategorií jsou asociativní krajiny. Zápis takových krajin na Seznam světového dědictví je opodstatněn existencí silných náboženských, uměleckých, nebo kulturních asociací vztahujících se k přírodním prvkům, zatímco materiální kulturní doklady mohou být nevýznamné nebo i chybět.⁶⁵

V definici se jasně odráží fakt, že všechny kategorie byly definovány především s ohledem na zápisy na Seznam světového dědictví, to však nic nemění na její výstižnosti.

Asociativní krajina Je primárně „nehmotná“, je to překryvná „vrstva“ nad organickou (ale i komponovanou), respektive jakoukoli krajinou. Je vázaná na mýty/legendy, události/osobnosti, bojiště, jiné události, často i tragické, kdy se asociace váže právě k tomu, co zaniklo. Jen spíše výjimečně (a rozhodně ne nutně) vedla asociace k doplnění krajiny něčím, co asociaci zhmotňuje (stavbou, sochou, pomníkem). Někdy to bylo spojeno dokonce s kompozičními zásahy, ale omezeného rozsahu. Vymezení konkrétního území asociativní krajiny některých typů může být někdy obtížné, podobně jako nalezení vhodné formy jeho případné ochrany.

Typ 28: Krajina mýtů a legend

- *Charakteristika typu:*

Krajina je asociována s dějištěm mýtických nebo legendistických událostí, včetně legend o světcích. Jedná se o krajinu, která je/byla dějištěm událostí známých z národní mytologie, lidové tradice a/nebo legend. Asociace jsou často navázány na výrazný přírodní jev a odrážejí se v kulturních projevech v krajině. Pověst, mytologický nebo legendistický příběh jsou v krajině připomínány většinou drobnými památkami a místními názvy. Může se rovněž jednat o krajiny s výraznými stopami předkřesťanského osídlení (vyjma hradišť), zejména pak mytologická místa předkřesťanských kultů a jejich připomínky v současné krajině.

Některé takové lokality/krajiny jsou chráněny jako (národní) kulturní památky (včetně ochranného pásma) – Říp – a tato forma se zdá být vyhovující, protože okolní krajina obvykle nevykazuje výrazné vlastní hodnoty. Takový princip lze doporučit také u krajin, které se skládají z několika menších lokalit (které lze chránit například jako kulturní památky), zatímco nevýrazná krajina ležící mezi nimi památkovou ochranu nevyžaduje.

- *Znaky typu:*

- Památníky, pomníky, pamětní desky a jiné memoriální objekty nebo jejich soubory, včetně torzálních a zaniklých – pomníky pověstí a jejich aktérů.
- Sakrální stavby nebo soubory staveb, včetně torzálních a zaniklých (např. stará pohřebiště, kaple a kostely, mohyly, obětiště, posvátné či významné hory, lesy, vodní prvky apod.).
- Významné přírodní dominanty a útvary s okolní krajinou, k nimž se vztahují pověsti či legendy.
- Památné či významné stromy spojené s mytologickými postavami.
- Stavby nebo soubory staveb, včetně torzálních a zaniklých, které byly dějištěm pověstí a mýtů.
- Pozůstatky terénních úprav (např. valy, příkopy, doly apod.) vztahující se k předkřesťanské době či k bájným mýtům a pověstem.
- Menhiry, dolmeny, kamenné řady, megality.
- Vyhlídková místa, vyvýšené vrcholy s výhledy do asociativní krajiny.
- Toponyma spojená s pověstmi a bájemi.

- *Příklady krajin:*

Říp, Blaník, Radhošť, Sázava-Chotouň (krajina sv. Prokopa).

⁶⁵ *The final category is the associative cultural landscape. The inscription of such landscapes on the World Heritage List is justifiable by virtue of the powerful religious, artistic or cultural associations of the natural element rather than material cultural evidence, which may be insignificant or even absent.*

Skupina typů 29–33: Memoriální krajiny

Krajina, v níž se odehrála významná historická událost, která je v krajině obvykle připomínána memoriálními objekty a/nebo pozůstatky lidské činnosti vzniklými v souvislosti s danou historickou událostí. Důležité mohou být i stavby, které byly svědky této události, či torza staveb (či archeologická situace) při této události zničených. V memoriální krajině napomáhají k uchování společenské paměti též jevy nehmotné povahy, podporující významovou asociaci.

Typ 29: Krajina bojišť

- Charakteristika typu:

Území, ve kterém se odehrál vojenský střet (bitva), včetně souvisejících území (např. oblast manévrů, tyl a tábor vojska). Krajina mohla být dotvořena v průběhu příprav na vojenské střetnutí (budování valů a okopů, šancí apod.) i v průběhu samotné bitvy (dělostřelecké ostřelování apod.) a těsně po ní (např. hroby padlých). Součástí krajiny bojišť jsou i objekty vzniklé pro jiný účel, které ale byly v průběhu bitvy využity pro vojenské operace či jako zázemí vojska, nebo i stavby, které existovaly v době bitvy a přetrvaly dodnes. Cenná jsou i případná torza či archeologická situace staveb v průběhu bitvy zničených. Důležité je rovněž uspořádání krajiny, krajinného pokryvu a terénu a jejich změny v souvislosti s bitvou. Některá bojiště byla po bitvě doplněna jedním či více memoriálními objekty. Na bitvu v krajině rovněž často upomínají místní jména.

Zcela nepochybný typ, proto není divu, že již mezi prvními krajinnými památkovými zónami najdeme tři významná bojiště. Chrání jednak podobu krajiny v podobě blízké době bitvy, jednak memoriální památky vzniklé v jejím důsledku.

- Znaky typu:

- Nástupní koridory a výchozí poziční stanoviště válečných jednotek s vazbou na terénní orientační body a linie (kopec, údolí, les, remíz, skupina stromů, strom, řeka, potok) i stavby (valy, příkopy, dělostřelecké šance).
- Velitelská stanoviště (pole, louka) obvykle v místě nebo poblíž zřetelných terénních orientačních bodů (kopec, skála, les).
- Stopy zákopů a jejich systémů (na polích, loukách, v lese).
- Místa rozhodujících bitevních střetů s památníky, pomníky a kříži padlých in situ (památníky vztahující se k bitevním událostem, pomníky válečných jednotek, pomníky a kříže v místě hromadných hrobů, pomníky a kříže vojáků v místě, kde padli, tj. na poli, louce, v lese a jinde).
- Symbolická místa, memoriální objekty (hřbitov, ossarium, pomník, památník, mauzoleum) zřízené po bitvě a později v letech výročí, včetně souvisejících úprav).
- Objekty (kostel, škola, obytná a hospodářská stavba), které sloužily jako nemocnice a lazarety, ale i další stavby, které byly svědky bitvy, včetně torza archeologické situace objektů při bitvě zničených.
- Toponyma spojená s bitvou či vojenskými objekty.

- Příklady krajin:

Bojiště u Hradce Králové, Bojiště u Slavkova, Bojiště u Kolína, Bojiště u Jankova.

Typ 30: Krajina vysídlených území

- Charakteristika typu:

Krajina, jejíž sídelní struktura byla zásadně pozměněna vystěhováním obyvatel (obvykle nuceným) a následným buď řízeným, nebo pozvolným zánikem sídel. V krajině jsou přesto dochovány relikty dřívějšího osídlení, případně jednotlivé stavby či jejich torza. Rovněž jsou dochovány pozůstatky hospodaření v krajině a na ně navázané krajinné struktury, i když zde dřívější hospodářská činnost zanikla nebo byla podstatně omezena (např. redukována pouze na pastvu). Zaniklé osídlení je připomínáno soustavou místních jmen. Vysídlená území

s výrazně dochovanými relikty organizace krajiny mohou spadat i do typu 8. V rámci typu 30 se sleduje především jejich memoriální aspekt.

Krajina vysídlených území se skládá z jednotlivých vysídlených vesnic (jedné nebo více). Těžiště tohoto typu tvoří především území násilně vysídlená v důsledku odsunu německojazyčného obyvatelstva po 2. světové války (zánik až 1000 sídel). Pojem „vysídlení“ lze chápat i obecněji, jako „opuštění“ vesnice v důsledku změny přírodních podmínek či rentability (Drahanská vrchovina v 15. století), ale i v důsledku válečných zničení (za válek husitských či třicetileté). Tento typ má vedle nehmotné asociativní stránky většinou i hmotnou podstatu (zbytky staveb, plužiny, ovocné stromy aj. a zejména archeologické dědictví). Asociace je však podstatná, protože pokud by vesnice nadále existovala a prodělala podobný vývoj jako přetrvávající vesnice v okolí, asi by nebyl důvod k její památkové ochraně.

V případě jednotlivé zaniklé vesnice má opodstatnění chránit jak její bývalý intravilán, tak přilehlé části extravilánu (po historický okraj lesa), zvláště pokud i ten vykazuje dochované znaky organicky vyvinuté krajiny. Pokud jde o oblast, kde extravilány jednotlivých zaniklých vesnic spolu sousedí a vytvářejí souvislejší oblast, lze uvažovat též o souvislé plošné ochraně, která však musí být zdůvodněná existencí výrazných kulturních hodnot vně někdejších intravilánů sídel. Pokud se v extravilánu nezachovaly zjevné pozůstatky členění plužiny, či jiné projevy lidské činnosti, neměla by takto velká chráněná území asi opodstatnění (a pokud se takové stopy zachovaly, patří taková území do typu 8).

Ochrana formou krajinné památkové zóny není u vysídlených území jednoznačná, mohla být uplatněna i kategorie kulturní památky či archeologické památkové rezervace. Je třeba zdůraznit, že potřeba památkové ochrany území zaniklých vesnic je mimořádně potřebná a akutní a dosud byla zcela přehlížena.

- *Znaky typu:*

- Vysídlená a opuštěná sídla – lokality zaniklých sídel, archeologická situace celého intravilánu.
- Dochované i zaniklé cesty (aleje, úvozy, mostky apod.).
- Terénní úpravy spojené s využíváním krajiny, dnes často ve stádiu rozpadu, např. pozůstatky plužiny (meze, kamenice apod.), pozůstatky těžby a průmyslové výroby (těžební jámy).
- Vegetace spojená s hospodařením a jeho ústupem.
- Pozůstatky kulturních výsadeb (např. ovocných a neovocných stromů).
- Pozůstatky staveb, obytných, sakrálních i výrobních, které byly opuštěny či cíleně zbořeny.
- Stopy po zaniklých stavbách včetně archeologické situace.
- Hřbitovy.
- Památníky připomínající zaniklá sídla.
- Toponyma spojená s územím zaniklých obcí.

- *Příklady krajín:*

Knížecí Pláně a Bučina, Horní Víška u Lestkova, Cetviny.

Typ 31: Krajina vyhlazených sídel

- *Charakteristika typu:*

Od předchozího typu se liší tím, že jejich fyzické zničení bylo spojeno s vyvražděním všech nebo většiny obyvatel a právě tato genocida je hlavní podstatou asociace. Je také vždy adekvátně vyjádřena památníky a dalšími stavbami memoriálního charakteru. Nejvýznamnější lokality tohoto druhu jsou již chráněny jako národní kulturní památky či kulturní památky.

- *Znaky typu:*

- Stavby a zejména jejich pozůstatky spojené s vyhlazenými sídly, popraviště, místa úkrytů, zatčení apod., vypálené a zničené objekty, terénní úpravy související s vyhlazenými sídly.

- Autentická místa důležitých dobových událostí, trasy a místa vojenských operací souvisejících s vyhlazením, obklíčením, útoky apod.
- Pietní místa, památníky, pomníky, pamětní desky a jiné memoriální objekty a úpravy nebo jejich soubory na místě vyhlazených sídel.
- Pomníky obětem represí, hroby a hřbitovy, cílené krajinářské a parkové úpravy.
- Náboženské a sepulkrální stavby nebo soubory staveb, včetně torzálních a zaniklých upomínajících na oběti represí – kostely, kaple a kříže na paměť obětí represí.
- Dochované a torzální části původní struktury sídel a okolní krajiny.
- Cíleně obnovené a nově založené části vyhlazených sídel, muzea, pamětní síně.
- Toponyma spojená s vyhlazenými sídly a okolní krajinou.

- *Příklady krajiny:*

Lidice, Ležáky, Javoříčko.

Typ 32: Krajina táborů utrpení a smrti

- *Charakteristika typu:*

Krajina s památkami/pozůstatky činnosti, které upomínají na represi skupin obyvatel, zejména ve 20. století. Represe byla často spojena s nedobrovolným využitím pracovní síly vězňů, proto je vhodné takovou krajinu vymezit nejen jako samotné vězeňské objekty, ale i v návaznosti na místa, kam byli vězni přiváženi či přesunováni a nuceni pracovat.

Šlo o dočasně existující uzavřená území a před zrušením byly tábory většinou zlikvidovány. Pokud přesto něco přetrvalo (byť většinou jako archeologická situace), lze ochranu lépe zajistit formou kulturní památky. Ochrana formou krajinné památkové zóny by připadala v úvahu spíše výjimečně, zejména tam, kde vedle vlastního tábora nacházíme i další místa související s nuceným pracovním nasazením vězňů.

- *Znaky typu:*

- Památníky, pomníky, pamětní desky a jiné memoriální objekty nebo jejich soubory, včetně torzálních a zaniklých, stromy a aleje upomínající na represi.
- Pomníky obětem represí, hroby a hřbitovy.
- Náboženské a sepulkrální stavby nebo soubory staveb, včetně torzálních a zaniklých upomínajících na oběti represí – kostely, kaple a kříže na paměť obětí represí.
- Stavby a jejich pozůstatky spojené s represemi: věznice, popraviště, mučírny, místa zatčení a soudu, vypálené a zničené objekty, koncentrační a pracovní tábory, muzea týkající se represí.
- Stavby a objekty spojené s přesuny a nucenou prací vězňů (nádraží, lomy, doly, továrny, vojenské i civilní objekty a stavby apod.).
- Terénní úpravy související s místy dlouhodobých represí (zbytky pracovních táborů).
- Významné cesty a trasy – trasy pochodů smrti, trasy útěků.
- Toponyma spojená s represemi a oběťmi.

- *Příklady krajiny:*

Jáchymov, Jindřichovice, Vojna u Příbrami.

Typ 33: Krajina jiných významných historických událostí

- *Charakteristika typu:*

Krajina, ve které se udála významná dějinná událost spojená s historií českých zemí a její reflexí a připomínáním. Krajina, ve které se odehrávaly veřejné, zejména politické události. Často jde o události spojené

s formováním českého národa. Může jít rovněž o krajiny, v nichž se udála významná katastrofická událost, většinou přímo či nepřímo zapříčiněná člověkem a spojená s oběťmi na životech. Tyto události jsou v krajině připomínány zejména pomocí memoriálních objektů a nehmotných znaků.

Potřeba památkové ochrany krajiny je často sporná (kromě regulace či zákazu nové výstavby, což ošetří ochranné pásmo případné kulturní památky). Ochrana formou krajinné památkové zóny by byla spíše výjimečná.

- *Znaky typu:*

- Památníky, pomníky, pamětní desky a jiné memoriální objekty nebo jejich soubory, včetně torzálních a zaniklých – památníky politické či společenské události, památníky aktérů události.
- Stavby, v nichž se udála významná událost, spojené s pobytem významné osobnosti; stavby jako cíle manifestací.
- Výrazné krajinné prvky jako dějiště politických hnutí a událostí – kopce a vyvýšeniny, lesy (partyzánské lesy), významné stromy (Žižkův dub)
- Toponyma připomínající historickou událost nebo osoby s ní spojené.

- *Příklady krajiny:*

Zvičina, Polná, Desná (protržená přehrada).

Typ 34: Krajina se vztahem k významné osobnosti

- *Charakteristika typu:*

Dějiště života a tvorby významné osobnosti; krajina jako doklad života všeobecně známé osobnosti, místo inspirující tvorbu umělce nebo dějiště uměleckého díla.

Asociativní krajina, v níž jsou dochovány stopy působení významné osobnosti a místa či stavby s jejím životem spojené. Nedošlo zde k podstatnému narušení obrazu krajiny oproti podobě, jakou měla v době života/tvorby této osobnosti, respektive v jaká je zachycena v jejím díle. Často zde později vznikaly pomníky či památníky, které tuto osobu připomínají. Prosazení a zdůvodnění plošné památkové ochrany (nad rámec jednotlivých kulturních památek a jejich ochranných pásem) takové krajiny může být často obtížné, i s poukazem na to, že její hodnoty může účinně zajistit ochrana krajinného rázu.

- *Znaky typu:*

- Objekt/místo spojené s působením významné osobnosti či se vznikem významného uměleckého díla (popisované či jinak umělecky ztvárněné).
- Památníky, pomníky a jiné memoriální objekty nebo jejich soubory, včetně torzálních a zaniklých – upomínky na významnou osobnost, náhrobky osobností, pomníky uměleckým dílům, pomníky postavám z uměleckých děl.
- Významná autorská umělecká díla v krajině.
- Stavby a místa v krajině spojené s pobytem či působením osobnosti, s postavami uměleckých děl. Místa a objekty, jež jsou námětem či modelem uměleckých děl.
- Přírodní objekty a lokality spojené s významnou osobností (např. Barrandien).
- Krajinná kompozice spojená s významnou osobností.
- Toponyma spojená s osobností, jejím působením či odkazující na umělecká díla nebo jejich části.

- *Příklady krajiny:*

Babiččino údolí (Božena Němcová), Podještědí (Karolína Světlá), Kameničky (Antonín Slavíček).

6. Aplikace typologie historické kulturní krajiny

Hlavním cílem aplikace typologie historické kulturní krajiny je využití pro reálné potřeby státní památkové péče, především pro adekvátní výběr krajinných celků vykazujících významné kulturní hodnoty. Součástí naplňování *Státní kulturní politiky*⁶⁶ je mimo jiné vyhlašování dalších krajinných památkových zón, se zaměřením primárně na dosud opomíjené typy krajin, jakými jsou například krajina strukturálně výrazných plužin, krajina rybníků nebo krajina vinic.

Metodika ale může být úspěšně využívána i ve prospěch dalších oborů, zejména územního plánování. K hlavnímu využití výsledků aplikace patří rovněž zahrnutí do sledovaných jevů územně analytických podkladů (ÚAP),⁶⁷ které Národní památkový ústav již poskytuje nebo může poskytovat.⁶⁸

Důležitou roli plní také prohloubení vědeckého poznání. Příkladem může být vymezení krajiny povrchové těžby hnědého uhlí v Sokolovské pánvi. Takový výsledek sice pravděpodobně nenalezne uplatnění v reálné památkové péči, ale může být užitečný z hlediska poznání historie daných regionů a rovněž může být aplikován v rámci gesce jiných resortů.

6.1 Nástroje k aplikaci typologie historické kulturní krajiny

Typologie historické kulturní krajiny je uchopitelná na základě vymezení území vyznačujícího se vysokou koncentrací a hodnotou znaků, predikujících zařazení do určitého typu historické kulturní krajiny. Pro takto vymezenou část historické kulturní krajiny je v metodice zavedeno označení *jednotka historické kulturní krajiny*.

Pro praktické účely přípravy a zdůvodnění ochrany ve veřejném zájmu se vymezuje *celek historické kulturní krajiny*, který může být tvořen jednou nebo více překrývajícími se jednotkami. Je-li jich více, pak to znamená, že bylo v konkrétním území identifikováno více typů historické kulturní krajiny.

6.1.1 Jednotka historické kulturní krajiny

Jednotka historické kulturní krajiny je území, spadající výhradně do jediného typu historické kulturní krajiny. Vymezení jednotky je vázáno na znaky charakteristické pro příslušný typ historické kulturní krajiny, dochované v dostatečné koncentraci a kvalitě. Díky tomu je území jednotky vizuálně nebo významově srozumitelné, oproti okolním územím specifické, funkčně a významově ucelené a jako takové představuje typologicky vyhraněnou část kulturní krajiny. Jednotka historické kulturní krajiny se projevuje jako charakteristická vrstva historické kulturní krajiny daného typu, jejíž znaky jsou se

⁶⁶ Usnesení Vlády ČR ze dne 15. dubna 2015 č. 266 k návrhu Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025).

⁶⁷ Příloha č. 1 k vyhlášce č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, ve znění podle novely vyhlášky č. 13/2018 Sb.

⁶⁸ Viz též KRUSOVÁ 2015.

svým okolím a mezi sebou navzájem propojeny zejména vizuálními a funkčními vazbami, eventuálně kompozičními vztahy.

Jednotka historické kulturní krajiny může mít různou velikost. Zatímco maximální výměra podložená odbornými argumenty nemusí být ze své podstaty omezena, v případě minimální výměry je určitý limit nezbytný, byť není účelné jej exaktně stanovit. Důležité je, aby jednotka určená souborem znaků měla „krajinný rozměr“, to znamená, že musí být krajinou v obecném smyslu tohoto pojmu. Za jednotku historické kulturní krajiny lze proto těžko považovat například Růžový palouček u Litomyšle, což je obdélná parková plocha komponovaného a asociativního charakteru o rozměrech 186 × 104 m, umístěná uprostřed polí v zemědělské krajině. Podobně jednotkou rybníční krajiny nemůže být jediný malý či středně velký rybník, ani tři malé rybníky. A stejně tak jednotku geometricky uspořádané krajiny nemůže tvořit jediná přímá alej vedoucí ze vsi ke hřbitovu.

Při vymezení jednotky historické kulturní krajiny hraje významnou roli cennost znaků určitého typu historické kulturní krajiny. Posuzuje se na základě vlastní odborné erudice zpracovatele, s pomocí odborné literatury a dalších srovnávacích pramenů. Je nutné zdůraznit, že k některým typům jsou takové podklady lépe dostupné (např. lovecká krajina, esteticky kultivovaná krajina).⁶⁹ Zároveň je na místě upozornit, že jednotlivé typy historické kulturní krajiny popsané touto metodikou blíže představí a konkrétními příklady ozřejmí připravovaná monografie *Historické kulturní krajiny České republiky*.⁷⁰

Důležitou roli při vymezení jednotky historické kulturní krajiny má i *posouzení dochovanosti* identifikovaných znaků historické kulturní krajiny. Přitom se zvažuje jak hledisko autenticity souboru znaků (materiálová a výrazová autenticita), tak jejich integrita (vnitřní integrita, tj. celistvost souboru znaků, a vnější integrita, tj. vizuální celistvost území, v němž se soubor znaků projevuje).

6.1.2 Celek historické kulturní krajiny

Celek historické kulturní krajiny je souvislé území, zahrnující jednu nebo více typově specifických částí historické kulturní krajiny, vymezených jako jednotky historické kulturní krajiny na základě signifikantních znaků příslušného typu. Jako celek historické kulturní krajiny se vymezuje území zasluhující ochranu ve veřejném zájmu, které památkový zákon definuje jako „krajinný celek s významnými kulturními hodnotami.“

Pokud celek obsahuje více jednotek historické kulturní krajiny, málokdy na sebe pouze aditivně navazují, mnohem častější je jejich překryv, který se může projevovat různými prostorovými vztahy. Například tak, že jedna jednotka leží uvnitř druhé, jednotky se překrývají různě velkou částí území, výjimečně se mohou zcela překrývat.

Vedle znaků typu historické kulturní krajiny, které jsou součástí identifikovaných jednotek, patří do celku ještě *ostatní znaky historické kulturní krajiny*. Proto i v případě, že je základem celku jediná

⁶⁹ Například k typu 8 *Krajina strukturálně výrazných plužin*: KUČA 2014b; k typu *Krajina obor a lesů*: TUMA 2018; k typům 1–5 z kategorie komponovaných krajin: KULIŠÁKOVÁ 2014; k typům 21–25 ze skupiny typů industriálních krajin: KUČOVÁ 2017, KUČOVÁ – KUČA 2017.

⁷⁰ Vydání publikace se připravuje v rámci tohoto projektu NAKI DG16P02M034 v roce 2020.

jednotka, netvoří celek sama o sobě. Jeho součástí jsou vždy i ostatní znaky na vymezeném území, které jsou tematicky nebo vývojově odlišné od typu vymezených jednotek, případně nejsou natolik koncentrované, aby zakládaly možnost vymezení samostatné jednotky historické kulturní krajiny.

V některých případech lze zvážit částečné rozšíření celku historické kulturní krajiny o bezprostředně navazující území, ve kterém je přítomna vyšší koncentrace ostatních znaků historické kulturní krajiny. Obdobně může být celek rozšířen o vizuální prostředí výrazně hodnotného ostatního znaku, který se nachází při okraji jednotky (například výrazná dominanta na terénní hraně). Zvětšení rozsahu celku však vždy musí být plošně přiměřené a věcně obhajitelné.

Sdružení identifikovaných územně souvisejících jednotek do celku historické kulturní krajiny je možnost, nikoli povinnost. Znamená to, že pokud spolu těsně sousedí jednotka geometricky uspořádané krajiny z 18. století a krajina povrchové těžby 19. století, bude účelnější je považovat za samostatné celky, neboť bude snazší srozumitelně definovat předmět ochrany a stanovit kvalitní podmínky pro péči o taková území.

6.2 Postup vyhodnocení konkrétního území historické kulturní krajiny

Proces vyhodnocení konkrétního území historické kulturní krajiny probíhá v jednotlivých, postupně na sebe navazujících pracovních krocích, které zahrnují:

- vyhledání a prvotní prověření zájmového území historické kulturní krajiny,
- studium pramenů a podkladů, vyhotovení pracovní mapy,
- podrobný terénní průzkum a dokumentaci,
- vymezení jednotek historické kulturní krajiny,
- podchycení ostatních znaků historické kulturní krajiny,
- vymezení celku historické kulturní krajiny.

6.2.1 Vyhledávání a prvotní prověření zájmového území historické kulturní krajiny

Počátečním krokem je obvykle studium většího území na aktuálních mapách (např. bezešvé mapy republiky dostupné online: mapy.cz včetně ortofotomapy, základní mapa 1:10 000, ZABAGED), které umožňují poměrně snadnou identifikaci některých typů historické kulturní krajiny. Bezprostředně související činností je prověření podoby vybraného území na online dostupných starých mapách (I., II. a III. vojenské mapování, mapy stabilního katastru aj.). Někdy může být dokonce účelný opačný postup: vyhledání zajímavého území na starých mapách a rámcové prověření toho, co se dochovalo, na aktuální mapě. V neposlední řadě může být podnětem k průzkumu vlastní postřeh z osobní návštěvy určité krajiny.

Vyhledávání cenných částí historické kulturní krajiny může probíhat systematicky pro celé území republiky, např. v rámci tematicky zaměřených výzkumných úkolů.⁷¹ Různě podrobný průzkum v rozsahu správního území obce s rozšířenou působností je součástí územních studií krajiny, zpracovatel přitom může upozornit na možné cenné území. Podněty na potenciální výskyt historické kulturní krajiny lze získat z odborných publikací zabývajících se vývojem kulturní krajiny, například historií objektů nebo souborů historických staveb v krajině, historií šlechtických rodů a jejich společenskou reprezentací a podnikáním, industriálním dědictvím apod.⁷² Některé typy historické kulturní krajiny lze dokonce objevit pouze takto, protože aktuální ani archivní mapy je neindikují nebo ne dostatečně.

Součástí přípravné fáze musí být i zběžná návštěva terénu, jejímž cílem je orientační zjištění, zda se dá předpokládat, že je hodnota a integrita vytipovaného území z hlediska praktické památkové péče skutečně taková, aby zdůvodnila další vynaložené úsilí.

Již v této fázi je třeba získat představu, zda se na daném území vyskytuje jedna nebo více jednotek historické kulturní krajiny a o jaký typ se jedná. Seznámení s charakteristikou předpokládaného typu a jeho specifickými znaky (viz kapitola 5. *Typologie historické kulturní krajiny*) může napomoci k podchycení méně nápadných znaků. Přirozeně nelze vyloučit, že se přítomnost další jednotky prokáže až v průběhu dalších prací. V rámci přípravy je třeba zaznamenávat i zjištění o možných ostatních znacích, které se nacházejí ve sledovaném území, ale jejich vazba na předpokládané jednotky není zřejmá.

V této fázi je vhodné seznámit se rovněž s platnou územně plánovací dokumentací na krajské i obecní úrovni, z níž lze zjistit, zda v území není plánována investice, která by měla na krajinu zásadní negativní dopad (průmyslová zóna, nové komunikace apod.) a kterou již není reálné zvrátit. Takové zjištění nicméně může akcelarovat snahu alespoň zachytit a zdokumentovat ohrožené hodnoty anebo (v lepším případě) vstoupit do procesu a napomoci změně nebo alespoň eliminaci potenciálních ztrát.

6.2.2 Studium pramenů a podkladů, vyhotovení pracovní mapy

Po ověření, že území vykazuje zvýšenou koncentraci znaků historické kulturní krajiny, následují další obvyklé formy studia (archivní průzkum, rešerše literatury, studium vedut a další historické ikonografie, historických fotografií aj.). U starých plánů a vyobrazení území je důležité rozlišovat, zda jde o zachycení skutečného stavu území nebo o vizualizaci plánovaných záměrů, které nemusely být realizovány. V rámci hlubšího studia je žádoucí seznámit se rovněž s příslušnou literaturou a podklady z oboru vývoje krajiny, urbanismu a architektury, dějin umění a dalších oblastí vztahujících se k studovanému území. Rovněž je vhodné prověřit dostupné stavebně historické průzkumy sídel,

⁷¹ Např. projekty NAKI DF11P01OVV019 Metody a nástroje krajinářské architektury pro rozvoj území; DF13P01OVV001 Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století; DG16P02M036 Údržba, opravy a monitoring hrází historických rybníků jako našeho kulturního dědictví; DG16P02B042 Inventarizace předindustriální krajiny Moravy a zajištění informovanosti veřejnosti o její existenci jako kulturním dědictví; dále projekty řešené v rámci programu DKRVO Národního památkového ústavu na téma výzkumu industriálního dědictví, hospodářských dvorů apod.

⁷² Např. HÁJEK 2003, CHALINE 2013, CHODĚJOVSKÁ – SEMOTANOVÁ – ŠIMŮNEK 2015, CHODĚJOVSKÁ – ŠIMŮNEK 2012, KLÁPŠTĚ 2012, SEMOTANOVÁ 2010, SEMOTANOVÁ 2018.

pokud již byly pro dané území zpracovány.⁷³ Cenné údaje o jednotlivých objektech a chráněných sídlech lze nalézt i ve dříve zpracovaných *Plánech zásad památkové ochrany* i v evidenčních listech *Ústředního seznamu kulturních památek*, v *Památkovém katalogu* a v dalších informačních a dokumentačních fondech Národního památkového ústavu, z nichž velká část je již dostupná online.

Výsledkem této etapy je pracovní mapa s vyznačením existujících i zaniklých znaků (či pravděpodobně torzálních nebo reliktních) a přibližná (zcela předběžná) představa o optimálním prostorovém vymezení jednotky či jednotek (a tedy i celku). Na základě takové přípravy lze naplánovat efektivní terénní průzkum, případně odhadnout délku a také optimální roční období k návštěvě takové krajiny.

6.2.3 Podrobný terénní průzkum a dokumentace

Předmětem terénního průzkumu je ověření existence, hodnoty, míry a autenticity dochování všech dosud zjištěných znaků, zejména těch, jejichž výskyt se předpokládá na základě konceptu vymezení jedné nebo více jednotek. Jejich identifikace a popis jsou v praktické aplikaci nezbytné pro zdůvodnění celku historické kulturní krajiny. V rámci průzkumu jsou zaznamenány i další znaky, zjištěné přímo v terénu. Pominout nelze ani hledisko reálnosti jejich zachování (najdeme-li například tři opuštěné hospodářské dvory s propadlými krovky a výrazně narušenou statikou nosných konstrukcí, je velmi pravděpodobné, že v blízké době úplně zaniknou). Pokud jde například o zaniklé vizuální vztahy jednotlivých znaků (průhledy), je třeba posoudit reálnost jejich obnovy.

Nedílnou součástí terénního průzkumu je podrobná fotografická a kresebná dokumentace všech znaků a zachycení dalších relevantních informací o území.

Pro odpovědné vymezení jednotky nebo celku je nezbytné počítat i s opakovanou návštěvou území poté, kdy jsou terénní zjištění konfrontována s předchozími rešeršemi a je nezbytné některé jevy ověřit, popřípadě přesněji zdokumentovat (je-li ohrožena dochovanost znaků, jejich vizuálních vztahů, prostorových souvislostí apod.), např. v souvislosti s vegetačním obdobím.

6.2.4 Vymezení jednotek historické kulturní krajiny

V rámci vyhodnocení terénního průzkumu se upřesní znaky odpovídající určitému typu historické kulturní krajiny, které tvoří základ kulturněhistorické hodnoty příslušných jednotek.

Poskytnout všeobecně platný návod pro odborně relevantní prostorové vymezení všech jednotek historické kulturní krajiny je s ohledem na různorodost konkrétních situací a variabilitu podstaty jednotlivých typů historické kulturní krajiny obtížné. Odborně správné vymezení by však mělo respektovat následující obecné zásady:

- Polygon jednotky musí být dostatečně velký, aby zajistil ochranu prostorových souvislostí znaků, a to jak při pohledu z jednotky ven, tak dovnitř. Znamená to například, že hranice

⁷³ Zejména u starších průzkumů je však často potřebné revidovat hodnocení a návrhy opatření týkající se objektů z 19. a 20. století, jejichž skutečné kvality nebyly dříve dostatečně pochopeny.

jednotky rybníční krajiny nemůže vést bezprostředně po březích a hrázích rybníků, ale v určitém odstupu, přičemž v úvahu je třeba brát i otázku vodního režimu, neboť právě nápustní vodoteče existenci rybníků podmiňují.

- Hranice jednotky by v ideálním případě měla vést po horizontech (tedy po rozvodnicích), které nejlépe odpovídají potřebě zachování vizuálních souvislostí v území. Dalšími liniemi, které dobře vymezují vizuální vazby, jsou porostní hrany liniových i plošných porostů vzrostlých dřevin, zpravidla lesů a remízů, které vymezují otevřené prostory polí či luk. V ostatních případech, zejména v otevřených krajinách bez jasných morfologických hranic nebo výrazných hranic dřevinného pokryvu, je vhodné preferovat v terénu viditelné a snadno definovatelné hranice (silnice, železnice, okraj lesa, vodní tok a podobně). Podstatná je také vizuální přehlednost území z veřejných komunikací nebo jiných míst, z nichž lze jednotku se znaky pohledově nejlépe obsáhnout a tudíž i dobře prezentovat veřejnosti. Při vymezování hranice je vhodné přihlížet i k průběhu aktuálních katastrálních hranic, třebaže to nemůže být hledisko prioritní (již proto, že katastrální hranice jsou relativně nestabilní).
- Polygon jednotky je třeba vymezovat se znalostí historického vývoje krajiny. Pozornost je totiž třeba věnovat i reliktním znakům, pokud navazují na znaky nereliktní a zvětšují tak území, které je nezbytné do jednotky zahrnout. Takové vizuálně méně patrné reliktní znaky je nezbytné poznat na základě studia dostupných pramenů a ověřit v terénu.

Problematiku obtížnosti prostorového vymezování jednotek historické kulturní krajiny lze ilustrovat na příkladu dvou rybníčních soustav. První jsou rybníky v nivě Odry mezi Bartošovicemi a Polankou nad Odrou. Jde vlastně o souhrn pěti dílčích skupin rybníků. Jednotlivé rybníky jsou odděleny pouze hrázemi, mezi skupinami jsou poněkud větší vzdálenosti, ale jde o vzájemně propojenou soustavu lineárního charakteru, z obou stran navíc sevřenou poměrně monotónními plochami polí. V tomto případě bude vymezena jedna jednotka, jejíž hranice by se na mnoha místech shodovala s hranicí CHKO Poodří (ta však chrání i nivní krajinu bez výrazného kulturního vkladu člověka), proto by byla plocha následně vymezeného celku s dominantní jednotkou rybníční krajiny menší než plocha celé CHKO. Žádný rybník nebude ponechán vně hranice jednotky, proto nevznikne žádná pochybnost o tom, které rybníky by měly být její součástí. Pokud se týká samotného vedení hranice, ta by optimálně měla probíhat tak, aby zajistila ochranu vnější funkční a vizuální integrity jednotky, tedy jejího začlenění do okolního krajinného rámce – v určitém odstupu od břehů a hrází rybníků, optimálně s respektem k souvisejícím záplavovým plochám a jakýmkoli i drobným přírodním vodním tokům.

Zcela jiná situace nastává u skupin rybníků například v okolí Lnářů a Blatné. Mezi Lnářmi a Čechelovicemi se nachází koncentrované jádro rybníční soustavy, ale na ně navazují další rybníky v širším okolí. V tomto případě je nutné zvážit, zda vymezit jedinou jednotku, nebo několik oddělených jednotek. Ke konečnému rozhodnutí je zde zapotřebí podrobnějších informací a analýz (analyzovat území z hlediska povodí/rozvodí, z hlediska feudální držby, identifikovat rybníky zaniklé a podobně). Výsledná hranice pro přípravu právní ochrany bude právě v takovém případě předmětem společenského konsensu mezi více aktéry a veřejnými zájmy v území.

Ještě obtížnější může být vymezení hranice jednotky krajiny poutních míst. Ohniskem takové krajiny je obvykle z povahy věci zdaleka viditelný poutní kostel na vysokém kopci, k němuž vede z blízkého města nebo vesnice křížová cesta. V optimálním, většinou ale nereálném případě by měla jednotka

zahrnovat celé území, odkud je kostel vidět. Zde by již ochrana vlastní typologicky významné krajiny splývala s potenciálním „ochranným pásmem vizuálních vztahů v krajině.“ Reálná hranice proto musí vzniknout odpovědným posouzením nejdůležitějších ikonických pohledů na tuto dominantu (zejména takových, které zachycují veduty) a existencí dalších znaků takové krajiny. Zvláště je třeba upozornit na potřebu ochrany vizuálního působení křížové cesty i vlastního poutního kostela a tedy nezastavitelnosti jejich okolí.

S analogickými a možná ještě složitějšími metodickými otázkami se musí vypořádat i případné územní vymezení hranice jednotky mytologické krajiny a některých typů ze skupiny memoriálních krajin. Příkladem může být bojiště u Hradce Králové (1866). Krajinná památková zóna, jež byla pro ochranu tohoto území vyhlášena v roce 1996, chrání pouze jádrovou, i když velkou část tohoto bojiště, zatímco boje probíhaly na širším území a také tam vznikla řada memoriálních památek. A pokud bychom brali v úvahu i polohu dalších pomníků a také lazaretů, kde byli ranění léčeni a kde řada z nich zemřela, museli bychom do zájmového území zahrnout i Nový Bydžov a Hradec Králové. Takto velkorysé vnímání tématu nebylo v době vyhlášení stávající památkové zóny reálné, nelze však vyloučit, že by se alespoň některé další významné části navazujících území mohly v budoucnu začlenit do hranice památkové zóny.

Ještě větší problém bude představovat vymezení jednotky krajiny se vztahem k významné osobnosti. Zde je míra asociativnosti („nehmotnosti“) největší a vodítka k vedení hranice nejméně jasná.

V jednom území se může překrývat více typů historické kulturní krajiny, identifikovaných v rámci samostatných jednotek. Jestliže se například na území nachází středně velká rybníční soustava z 16. století, jejíž část je zapojena do komponované krajiny 18. až 19. století, je třeba na takovém území vymezit dvě jednotky historické kulturní krajiny. Samostatně je rovněž třeba vymezit například starší loveckou krajinu i její mladší překryv krajinou spojenou s významnou osobností.

Souhrn poznatků o každé jednotce se zaznamená v textové zprávě, obsahující zejména zjištěný historický vývoj jednotky a její současný stav, včetně archivních a dalších pramenů, ze kterých zpracovatel čerpal. Nezbytným je soupis (databáze) identifikovaných znaků – jejich název, umístění, známá nebo předpokládaná datace, další popis pro upřesnění kulturněhistorické hodnoty znaku. Důležitý je také komentář, vysvětlující způsob vymezení jednotky s ohledem na specifika daného typu.

Součástí textové zprávy je fotodokumentace zjištěných znaků typu, včetně prostoru vymezených jednotek, v němž se tyto znaky uplatňují. Přehledná samostatná mapa jednotlivých jednotek je analytickým zákresem, který napomáhá pochopení, jak byla jednotka vymezena v konkrétních podmínkách dané lokality na základě identifikovaných hodnot určitého typu historické kulturní krajiny.

6.2.5 Vymezení celku historické kulturní krajiny a podchycení ostatních znaků historické kulturní krajiny

Závěrečným úkonem praktické aplikace typologie je vymezení oblasti památkového zájmu – *celku historické kulturní krajiny*, jehož rozsah je určen půdorysným součtem identifikovaných jednotek, jejichž rozsah a hodnoty byly zdůvodněny v předchozích fázích pracovního postupu.

V takto vymezeném rozsahu celku jsou evidovány *ostatní znaky historické kulturní krajiny*, které nebyly identifikovány jako funkční součást některé jednotky historické kulturní krajiny, přestože se nacházejí v jejím polygonu. Jsou tematicky nebo vývojově odlišné od znaků typu historické kulturní krajiny zastoupených v jednotkách, případně nejsou natolik významné nebo koncentrované, aby zakládaly možnost vymezení samostatné jednotky. Mohou to být solitérní jevy, které však představují kulturněhistorické a/nebo vizuální a významové hodnoty krajiny, zvyšující kulturní hodnotu území krajinného celku. Jsou důležité pro objektivní pochopení a komplexní interpretaci vývoje posuzované krajiny, kterou prezentuje vymezený krajinný celek zahrnující identifikované jednotky určitých typů historické kulturní krajiny.

Následně je vhodné posoudit, zda má být celek tvořen pouze půdorysným součtem identifikovaných jednotek nebo zda je účelné a obhajitelné jeho dílčí rozšíření o vizuální prostředí výrazně hodnotných ostatních znaků.

Textová zpráva z hodnocení se doplní o další skutečnosti, které vyplývají z vymezení celku. Důležité je vystižení případného spolupůsobení jednotek v rámci celku. Součástí textové zprávy je také databáze a fotodokumentace ostatních znaků historické kulturní krajiny. Obdobně jako tomu bylo u jednotek, jsou i ostatní znaky historické kulturní krajiny zaneseny do samostatné analytické mapy.

Má-li být pro jakékoli území požadována určitá forma právní ochrany, musí být jeho rozsah jednoznačně a přesně vymezen kvůli transparentnosti a srozumitelnosti pro vlastníky nemovitostí v dotčeném území. Aby byl polygon celku začlenitelný do veřejných informačních systémů, musí být jeho hranice vedena po hranicích parcel a pouze v jasné zdůvodnitelné situaci, kdy to není účelné či možné, také po vnitřní kresbě parcel, nebo po lomových bodech (a tedy mimo parcelní hranice i vnitřní kresbu).

6.2.6 Kartografické zpracování v prostředí geografických informačních systémů

Při pořizování mapových výstupů v prostředí geografického informačního systému Národního památkového ústavu je vhodné vycházet z mapového projektu vytvořeného v rámci předešlého výzkumného projektu téhož řešitelského týmu „*Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón*“.⁷⁴

Mapových výstupů může vzniknout více, s různou náplní podle potřeb zpracovatele. Mapy využívající prostředí geografického informačního systému mají zásadní výhodu ve využitelnosti různých měřítek zobrazení, v přímé dostupnosti popisných a evidenčních údajů z databáze mapového projektu a v možnosti pracovat s různými typy podkladových map. Vždy je žádoucí umožnit prohlížení mapových výstupů také ve formátu PDF, například v rámci Integrovaného informačního systému památkové péče (IISPP) je k ukládání dálkově dostupných dokumentů určen Metainformační systém,⁷⁵ integrovaný s Památkovým katalogem.

⁷⁴ Program NAKI Ministerstva kultury v letech 2012–2015, kód projektu NAKI DF12P01OVV001.

⁷⁵ <https://iispp.npu.cz/mis/public/homepage.htm>

1) Mapy jednotek historické kulturní krajiny a ostatních znaků

Rozsah celku je zdůvodněn předchozím vymezením jednotek, proto je třeba v prvním kroku prezentovat obsahově přehlednější analytické *mapy jednotek historické kulturní krajiny* se samostatným vyznačením jednotlivých jednotek a jejich znaků (např. analytická mapa jednotky typu krajina rybníků obsahuje pouze hranici jednotky a znaky tohoto typu historické kulturní krajiny). Samostatným analytickým výstupem je rovněž *mapa ostatních znaků*, které se v rámci celku nachází, ale nebyly přiřazeny k žádné z identifikovaných jednotek.

2) Podrobná mapa celku historické kulturní krajiny

Pro zdůvodnění návrhu na zřízení památkové ochrany i pro využití u již chráněných území (podrobněji viz kapitolu 6.3 *Uplatnění výsledků aplikace typologie historické kulturní krajiny*) je nezbytné vypracování podrobného mapového výstupu s vyznačením identifikovaných kulturních hodnot. Souhrnným mapovým výstupem je podrobná mapa celku historické kulturní krajiny, ve které je synteticky zobrazen obsah výše zmíněných map jednotek historické kulturní krajiny a mapy ostatních znaků.

3) Mapa prostorového vymezení celku historické kulturní krajiny

Pro začlenění do sledovaného jevu územně analytických podkladů č. 11 *urbanistické a krajinné hodnoty* postačuje pouhá hranice (polygon) celku historické kulturní krajiny v přesnosti odpovídající katastrální mapě. Tento výstup (mapa a soubor shapefile pro vložení do GIS) je rovněž jednou z nezbytných součástí podkladů pro prohlášení ochrany podle památkového zákona. Je tedy jednou z hlavních forem aplikace předkládané metodiky.

6.3 Uplatnění výsledků aplikace typologie historické kulturní krajiny

6.3.1 Uplatnění výsledků aplikace typologie při návrhu památkové ochrany

Hlavním cílem aplikace předkládané metodiky je především identifikace krajinných celků vykazujících významné kulturní hodnoty, kterou lze využít ke stanovení a zdůvodnění optimálního rozsahu památkové ochrany. Bude na posouzení orgánů památkové péče rozhodnout, u kterých z nich bude aplikována ochrana podle památkového zákona. Kromě krajinných památkových zón se může jednat i o jiné formy památkové ochrany, jak bylo ukázáno v kapitole 3.2 *Možnosti ochrany historické kulturní krajiny podle památkového zákona*.

Následující příprava podkladů pro zajištění památkové ochrany je prováděna podle zavedené praxe, stejně jako jejich začlenění do informačních systémů památkové péče, s využitím *Metodiky tvorby standardizovaného záznamu o krajinné památkové zóně*.⁷⁶

⁷⁶ KUČOVÁ – DOSTÁLEK – EHRLICH – KUČA – PACÁKOVÁ 2014.

6.3.2 Uplatnění výsledků aplikace typologie v územně plánovacích podkladech

Zajištění ochrany podle památkového zákona představuje poměrně dlouhý proces přípravy a projednání příslušného správního opatření. Předstupněm by proto vždy měla být deklarace (zviditelnění) poznaných hodnot s využitím sledovaných jevů územně analytických podkladů (ÚAP).⁷⁷ Předpokladem je, aby Národní památkový ústav poskytoval nejen ty sledované jevy, které jsou mu legislativně určeny (ochrana na základě památkového zákona), ale i jevy, které může poskytovat nad tento rámec.⁷⁸ Je také třeba, aby do ÚAP byly zařazovány jen takové celky, u kterých mají reálné opodstatnění limity vyplývající z navazujícího procesu územního plánování. Zařazení do jevů ÚAP představuje vyjádření hodnoty, která by měla být všemi aktéry územního plánování respektována. Z praktického hlediska to lze chápat i jako předstupeň budoucí památkové ochrany, i když ta bude jistě realizována pouze u některých celků historické kulturní krajiny.

Výsledky, které vzniknou aplikací metodiky, tedy celky historické kulturní krajiny, budou součástí jevu *urbanistické a krajinné hodnoty*, který vyhláška č. 13/2018 Sb. definuje jako sledovaný jev č. 11 územně analytických podkladů obcí. Dříve, podle vyhlášky č. 500/2006 Sb., byl tento jev vymezen úžeji a nazýval se pouze *urbanistické hodnoty*. Jednotky historické kulturní krajiny není účelné samostatně prezentovat, neboť typologické zařazení krajin není pro ÚAP nezbytné a ani urbanistické hodnoty nebyly takto koncipovány.

Pro identifikaci a klasifikaci území s urbanistickými hodnotami byla v roce 2015 vydána certifikovaná metodika⁷⁹. Ta rozlišuje několik základních typů zastavěných území (urbanistických hodnot), z nichž čtyři jsou hodné ochrany a proto podstatné z hlediska ÚAP:

- *UH1a – území s dochovanými urbanistickými hodnotami a architektonicky cennou zástavbou* (v zásadě jde o území charakteru památkových rezervací a zón sídelního typu),
- *UH1b – území s dochovanými urbanistickými hodnotami* (tedy bez architektonicky cenné zástavby),
- *UH2 – území s částečně dochovanými urbanistickými hodnotami*,
- *UH3 – území s archeologizovanými urbanistickými hodnotami* (nejčastěji jde o intravilány zaniklých sídel, které nebyly narušeny pozdějšími zásahy).

Pro krajinné hodnoty zatím metodika neexistuje, nabízí se však analogické členění, které by se uplatnilo pro *celky historické kulturní krajiny*:

- *KH1 – území s dochovanými hodnotami historické kulturní krajiny*,
- *KH3 – území s archeologizovanými hodnotami historické kulturní krajiny*.

⁷⁷ Příloha č. 1 k vyhlášce č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, ve znění podle novely vyhlášky č. 13/2018 Sb.

⁷⁸ Viz též KRUSOVÁ 2015.

⁷⁹ KUČA – KUČOVÁ 2015a.

Teoreticky lze uvažovat i o úrovni KH 2 – *území s částečně dochovanými krajinnými hodnotami*, ale ta by zahrnovala téměř celé zbývající území státu po odečtení území zničených, respektive recentně zcela přetvořených. Na takovém území nelze předpokládat výskyt „krajinných celků vykazujících významné kulturní hodnoty“ ve smyslu památkového zákona.

Významné stavební dominanty (které byly do roku 2018 samostatně sledovaným jevem) lze nyní uplatnit rovněž v rámci jevu č. 11,⁸⁰ a to nezávisle na výše uvedených kategoriích urbanistických hodnot. Významné stavební dominanty, které se uplatňují v krajině, lze uplatnit v rámci jevu č. 11 jako *významné krajinné dominanty*.

Jev č. 11 je možné využít také pro začlenění jednotlivých znaků či souborů znaků, které se dochovaly mimo území celků historické kulturní krajiny, protože (na rozdíl od staveb) neexistuje sledovaný jev *dochovaný znak kulturní krajiny*, kde by bylo možné je uplatnit. To však již přesahuje vymezení této metodiky, byť je zřejmé, že znaky historické kulturní krajiny se mohou nacházet kdekoli, tedy nejen na území identifikovaných celků historické kulturní krajiny.

Podstatné je, že metodika *Typologie historické kulturní krajiny České republiky* je s uvedenými certifikovanými metodikami plně kompatibilní, není vůči nim duplicitní, naopak doplňuje problematiku dosud neřešenou, kterou soustava sledovaných jevů ÚAP do roku 2018 vůbec neobsahovala.

Znaky kulturní krajiny představované stavbami lze výhodně prezentovat v rámci jevu 13a *architektonicky nebo urbanisticky cenné stavby nebo soubory staveb, historicky významné stavby, místa nebo soubory staveb*. Také tento sledovaný jev je takto vymezen až od roku 2018, zatímco do té doby se rozlišovaly (jako samostatné jevy) pouze architektonicky cenné stavby a jejich soubory, resp. historicky významné stavby a jejich soubory. Pro původní vymezení jevů byla v roce 2015 vydána rovněž certifikovaná metodika,⁸¹ kterou lze po dílčí modifikaci využívat i dnes. Také tato problematika přesahuje cíle předložené metodiky. Nejnovější metodika Ministerstva pro místní rozvoj České republiky⁸² upřesnila, že do tohoto jevu patří pouze stavby a areály, které nejsou kulturními památkami.

Zpracovaný průzkum, resp. podrobná mapa celku historické kulturní krajiny, může být využita také jako podklad k upřesnění jevů poskytovaných resortem životního prostředí: jevy 17a – *krajinný ráz*, 17b – *krajiny a krajinné okrsky*.

Výsledky průzkumů, resp. podrobnou mapu celku historické kulturní krajiny, lze rovněž využít jako podklad pro zpracování územní studie (např. územní studie pro správní území určité obce, územní studie krajiny). Územní studie krajiny představuje zásadní koncepční podklad, který se zpracovává pro účely plánovací a rozhodovací činnosti v krajině na úrovni správního obvodu obce s rozšířenou působností.⁸³

⁸⁰ MMR 2019.

⁸¹ KUČA – KUČOVÁ 2015b.

⁸² MMR 2019.

⁸³ MMR – MŽP 2016.

6.3.3 Uplatnění výsledků aplikace typologie v ochraně a péči o stávající památkově chráněná území

Aplikaci typologie historické kulturní krajiny lze úspěšně využít také v řadě území, která již podléhají ochraně podle památkového zákona. Kromě krajinných památkových zón se může jednat i o rozsáhlejší území s krajinným rozměrem, jakými jsou některé archeologické památkové rezervace, národní kulturní památky, kulturní památky a ochranná pásma. Identifikace znaků historické kulturní krajiny, specifikace jednotek a stanovení rozsahu celku historické kulturní krajiny napomůže zpřesnit poznatky o území a s jejich pomocí nastavit a zdůvodnit pravidla pro nakládání s územím, která využije zejména Národní památkový ústav a orgány památkové péče při správním řízení nebo při vyjádření k územně plánovací dokumentaci. V případě aplikace typologie na již chráněné území je žádoucí abstrahovat od platné legislativní hranice a území sledovat v širších souvislostech.

Odborně správná aplikace metodiky poslouží k lepšímu poznání kulturních hodnot daného území, využitelnému například v diferenciaci památkové ochrany plánem ochrany památkového území⁸⁴ nebo pro potenciální úvahy o rozšíření prostorového vymezení památkové ochrany.

6.3.4 Uplatnění výsledků aplikace typologie pro vědecké poznání

Představená typologie historické kulturní krajiny umožňuje roztřídění všech krajín, kde se určitá forma ovlivnění činností člověka projevila v intenzivní míře a/nebo se dochovala ve velmi autentické podobě a výrazné integritě. Přitom kromě krajín ovlivněných člověkem pozitivně (dlouhodobě udržitelné hospodaření nebo kultivace) může jít také o přetvoření negativní (nárázové intenzivní využití krajiny těžbou nerostných surovin nebo rozvojem průmyslu). Takový pohled je v zásadě akademický, analytický, nezbytný pro postižení, pochopení a zdokumentování jednotlivých forem ovlivnění krajiny člověkem. Již z charakteristiky jednotlivých typů krajín je zřejmé, že smysluplnost a reálnost jejich památkové ochrany není stejná a že dokonce existují typy krajín, u kterých je památková ochrana nepravděpodobná či nereálná.

Příkladem může být krajina povrchové těžby, zejména hnědého uhlí. Názory na přítomnost významných kulturních hodnot v takové krajině nemusí být jednoznačné, není ale pochyb o tom, že zachování jednoho povrchového dolu v jeho autentické podobě po ukončení dobývání by mělo nesporný význam pro dokumentaci daného historického jevu, uchovávacího svědectví doby. Praktická realizace ochrany tohoto typu krajiny je však víceméně vyloučena. Především proto, že u nás ze zákona musí po ukončení těžby následovat rekultivace, ale i proto, že udržení povrchového dolu v autentické podobě (tedy zabránění přirozené sukcesi) by bylo spojeno s neadekvátními náklady.

Podstatné tedy je, že samotné vymezení celku historické kulturní krajiny ještě neznamena, že u něho musí být památková ochrana aplikována. Metodika na druhou stranu nechce dopředu některé typy krajín z případné aplikace památkové ochrany předem vyloučit, protože se mohou najít území, kde by to opodstatnění mělo nebo se dá předpokládat, že v dohledné době budou doceněna jako doklad určitého způsobu využívání krajiny a přírodních zdrojů.

7. Závěr

Metodika *Typologie historické kulturní krajiny České republiky* je zaměřena na určování typů historické kulturní krajiny, které se vyvíjely a dochovaly na našem území, jsou dokladem výrazné kulturně historické hodnoty částí krajiny a vyžadují iniciativní oborovou ingerenci památkové péče.

Metodika pojímá typologii historické kulturní krajiny jako otevřený systém, v němž hraje významnou roli široké spektrum jevů zastoupených jak hmotnými výsledky hospodářské, sídelní a estetické kultivace krajiny, tak kvalitami, představujícími krajinu jako živou strukturu, tj. systém, který má svoji paměť a vnitřní řád a který ovlivňuje duchovní identifikaci člověka s krajinou.

Součástí metodiky je návod, jak typologii aplikovat, a to pro potřeby památkové péče i dalších oborů, přičemž zvláštní důraz je kladen na využití nástrojů územního plánování. Poznání jedinečnosti a významové hierarchie historické kulturní krajiny pomocí typologie je vnímáno jako oborový vklad a přínos k mezioborovému dorozumění i komplexnímu definování kulturně historického potenciálu území v souladu s *Evropskou úmluvou o krajině*.

⁸⁴ Ve smyslu § 6a zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

8. Použitá literatura

BALATKA 1975: Břetislav Balatka a kolektiv, *Typologické třídění reliéfu ČSR*, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 80, 1975, 80, s. 177–183.

BALATKA – CZUDEK – DEMEK – SLÁDEK 1973: Břetislav Balatka – Tadeáš Czudek – Jaromír Demek – Ivan Sládek, *Regionální členění reliéfu ČSR*, in: Sborník československé společnosti zeměpisné 78, 1973, 2, s. 81–85.

BAŠEOVÁ 1992: Olga Bašeová, *Česká krajina v rámci Evropy*, in: Historický park a krajina, sborník vybraných referátů ze semináře konaného ve dnech 8. - 11. září 1992 v Litomyšli, Památkový ústav Pardubice 1992, s. 3–11.

BAŠEOVÁ 1997: Olga Bašeová, *Historická krajina v evropském kontextu*, Ochrana přírody 52, 1997, 3, s. 75–78.

BÜTNER 2004: Thomas Bütner a kolektiv: *Die historische Kulturlandschaft in der Region Oberfranken-West*, Augsburg, München 2004.

CLARK – DARLINGTON – FAIRCLOUGH 2004: Jo Clark – John Darlington – Graham Fairclough, *Using Historic Landscape Characterisation*, 2004.

ČERNÝ 1992: Ervín Černý, *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plůžin*, Brno 1992.

DEMEK 1989: Jaromír Demek, *Nauka o krajině*, Olomouc 1989.

DOUET 2013: James Douet (ed.), *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*, Lancaster 2013.

EEA 1995: European Environment Agency, *The Dobris Assessment*, Dobříš 1995. Dostupné na <https://www.eea.europa.eu/publications/92-826-5409-5>.

FRANCASTEL 1984: Pierre Francastel, *Figura a místo*, Praha 1984.

GOJDA 2000: Martin Gojda, *Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny*, Praha 2000.

GOMRICH 1985: Ernst Hans Gomrich, *Umění a iluze*. Praha 1985.

HADAČ 1982: Emil Hadač, *Krajina a lidé*, Praha 1982.

HÁJEK 2003: *Česká krajina a baroko: Urbanismus českého baroka na příkladu města Jičín a jeho okolí*, Praha 2003.

HOROVÁ – KAREL – KOZELSKÁ-BENCÚROVÁ – KUČA – KUČOVÁ – OURODA – RAZÍM – ŠPINAR – ŠPINAROVÁ 2015: Věra Horová – Tomáš Karel – Helga Kozelská-Bencúrová – Karel Kuča – Věra Kučová – Vlastislav Ouroda – Vladislav Razím – Jindřich Špinar – Michaela Špinarová, *Urbanistické dědictví České republiky: katalog výstavy*, České Budějovice 2015.

HYKŠ 2007: Oldřich Hykš, *Perspektiva ve výtvarném umění. Cesta k realistickému zobrazení prostoru*, in: Dva dny s didaktikou matematiky, Praha 2007, s. 9-18.

CHALINE 2013: Olivier Chaline, *Bílá hora*, Praha 2013.

CHODĚJOVSKÁ – SEMOTANOVÁ – ŠIMŮNEK 2015: Eva Chodějovská – Eva Semotanová – Robert Šimůnek, *Historické krajiny Čech: Třeboňsko – Broumovsko – Praha*, Praha 2015.

CHODĚJOVSKÁ – ŠIMŮNEK 2012: Eva Chodějovská (ed.) – Robert Šimůnek (ed.), *Krajina jako historické jeviště*, Praha 2012.

KAFKA 2003: Jan Kafka (ed.) a kolektiv, *Rudné a uranové hornictví ČR*, 2003.

KIBIC – VOŠAHLÍK 2011: Karel Kibic – Aleš Vošahlík, *Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945–2010*, Praha 2011.

KLÁPŠTĚ 2012: Jan Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012.

KOLEJKA 1992: Jaromír Kolejka, *Přírodní krajinné typy*, in: Atlas životního prostředí a zdraví obyvatel ČSFR, Brno 1992.

KOLEJKA 2013: Jaromír Kolejka, *Nauka o krajině*, Praha 2013.

KOLEJKA – LIPSKÝ 1999: Jaromír Kolejka – Zdeněk Lipský, *Mapy současné krajiny*, in: Geografie 104, 1999, 3, s.161–175.

KUPKA 2010: Jiří Kupka, *Krajiny kulturní a historické*, Praha 2010.

KENT 1996: Sarah Kent, *Kompozice*, Bratislava 1996.

KRUSOVÁ 2015: Alena Krusová, *Památkový postup. Příprava podkladů pro poskytnutí aktuálních údajů Národního památkového ústavu pro pořizování územně analytických podkladů*, Praha 2015.

KUČA 2014a: Karel Kuča, *Kulturněhistoricky cenná území České republiky a možnosti ochrany jejich památkových hodnot z titulu stavebního zákona*, Zprávy památkové péče 74, 2014, 3, s. 193–202.

KUČA 2014b: Karel Kuča, *Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plůžin v České republice*, Zprávy památkové péče 74, 2014, 1, s. 34–49.

KUČA – KUČOVÁ 2000: Karel Kuča – Věra Kučová, *Principy památkového urbanismu*, Zprávy památkové péče 60, 2000, samostatná příloha.

KUČA – KUČOVÁ 2015a: Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*, Praha 2015.

KUČA – KUČOVÁ 2015b: Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika klasifikace staveb podle památkové hodnoty*, Praha 2015.

KUČA – KUČOVÁ – SALAŠOVÁ – WEBER 2015: Karel Kuča (ed.) – Věra Kučová – Alena Salašová – Martin Weber a kolektiv, *Krajinné památkové zóny České republiky*, Praha 2015.

KUČA – VOREL – KUPKA – ŠVECOVÁ – KUČOVÁ 2015: Karel Kuča – Ivan Vorel – Jiří Kupka – Simona Švecová – Věra Kučová, *Metodika plánů ochrany krajinných památkových zón*, připraveno 2015, dosud nevydáno.

KUČOVÁ 2006a: Věra Kučová, *Architektonické dědictví krajiny – nejen téma pro symposium*, Zprávy památkové péče 66, 2006, 6, s. 509 a 514.

KUČOVÁ 2006b: Věra Kučová, *Možnosti ochrany kulturní krajiny v České republice – Současná právní úprava na úseku památkové péče, ochrany přírody, stavebního zákona a územního plánování*. Veřejná správa 2006, 48, příloha.

KUČOVÁ 2008: Věra Kučová, *Kulturní krajina – krajinné památkové zóny v České republice v kontextu světového kulturního a přírodního dědictví*. Zprávy památkové péče 68, 2008, 4, s. 295–300.

KUČOVÁ 2012a: Věra Kučová, *Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví a její významné výročí*, Zprávy památkové péče 72, 2012, 4, s. 227–234.

KUČOVÁ 2012b: Věra Kučová, *Význam vesnických sídel (a vernakulárních staveb) pro identitu kulturní krajiny*, in: Jana Berková (ed.), *Historická sídla v kulturní krajině*. Sborník příspěvků z celostátního semináře konaného ve dnech 13.-15. září 2017 v Hořovicích, Praha 2018.

KUČOVÁ 2017: Věra Kučová, *Průmyslové krajiny jako součást kulturního dědictví*, Zprávy památkové péče 77, 2017, 5, s. 17–26.

KUČOVÁ – DOSTÁLEK – EHRLICH – KUČA – PACÁKOVÁ 2014: Věra Kučová – Jiří Dostálek – Marek Ehrlich – Karel Kuča – Božena Pacáková, *Metodika tvorby standardizovaného záznamu o krajinné památkové zóně*, Praha 2014.

KUČOVÁ – KUČA 2005: Věra Kučová – Karel Kuča, *Ochrana kulturní krajiny v České republice a její perspektivy*, in: *Památková péče na Moravě* 10, 2005, s. 7–24.

KUČOVÁ – KUČA 2017: Karel Kuča – Věra Kučová, *Úvahy nad průmyslovými krajinami České republiky*, Zprávy památkové péče 77, 2017, 5, s. 3–16.

KUKAL – REICHMANN 2000: Zdeněk Kukal – František Reichmann, *Horninové prostředí České republiky. Jeho stav a ochrana*, Praha 2000.

KULIŠŤÁKOVÁ 2014: Lenka Kulišťáková a kolektiv, *Metodika identifikace komponovaných krajin*, Mendelova univerzita v Brně, Brno 2014.

KYSELKA 2013: Igor Kyselka, *O typologiích a hodnocení krajiny v Cetinje*, Urbanismus a územní rozvoj 16, 2013, 6, s. 37–40.

LIPSKÝ 1997: Zdeněk Lipský a kolektiv, *Typologie a ochrana české kulturní krajiny*, Praha 1997.

LIPSKÝ – ROMPORTL 2007: Zdeněk Lipský – Dušan Romportl, *Typologie krajiny v Česku a v zahraničí: stav problematiky, metody a teoretická východiska*, Geografie 112, 2007, 1, s. 61–83.

LÖW – CULEK – NOVÁK 2005: Jiří Löw – Martin Culek – Jaroslav Novák, *Typologie české krajiny*, Brno 2005.

LÖW – CULEK – NOVÁK – HARTL 2006: Jiří Löw – Martin Culek – Jaroslav Novák – Pavel Hartl, *Typy krajinného rázu České republiky*, 2006.

LÖW – MÍCHAL 2003: Jiří Löw – Igor Míchal, *Krajinný ráz*, Kostelec nad Černými lesy 2003.

LÖW – NOVÁK 2008: Jiří Löw – Jaroslav Novák, *Typologické členění krajiny České republiky*, in: *Urbanismus a územní rozvoj* 11, 2008, 6, s. 19–23.

MACHALA 1992: František Machala, *Středové promítání a lineární perspektiva*, Olomouc 1992.

MATOUŠEK 2010: Václav Matoušek, *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*, Praha 2010.

MERUNKOVÁ 2018: Iveta Merunková, *Krajina v nástrojích památkové péče a územního plánování venkovských sídel*, in: Jana Berková (ed.), *Historická sídla v kulturní krajině. Sborník příspěvků z celostátního semináře konaného ve dnech 13.-15. září 2017 v Hořovicích*, Praha 2018.

MEYER 2006: Torsten Meyer, *Plädoyer für den Schutz von Industriekulturlandschaften – A Plea for the Protection of Industrial Cultural Landscapes*, in: Marie-Theres Albert – Sieglinde Gauer-Lietz (edd.), *Perspektiven des Welterbes – Constructing World Heritage*. Frankfurt am Main/London 2006, s. 172–179.

MIDRIAK 2013: Rudolf MIDRIAK, *Klasifikácia a kvantifikácia prírodných krajinných typov a typov súčasnej krajiny Slovenska*, in: R. Midriak (ed.), *Krajina - ekológia, využívanie a ochrana*, Zborník referátov z konferencie konanej 29. mája 2013 v Banskej Bystrici.

MITCHELL – RÖSSLER – TRICAUD 2009: Nora Mitchell – Mechtild Rössler – Pierre-Marie Tricaud (edd.), *World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management*, World Heritage Papers 26, Paris 2009.

MMR 2019: *Metodika sledovaných jevů pro územně analytické podklady. Metodický návod k příloze č. 1 vyhlášky č. 500/2006 Sb.* Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, třetí vydání, Praha 2019.

MMR – MŽP 2016: *Zadání územní studie krajiny pro správní obvod obce s rozšířenou působností, Společný metodický pokyn Ministerstva pro místní rozvoj a Ministerstva životního prostředí*, Praha 2016.

MOTLOVÁ 2016: Milada Motlová, *Průvodce lidovou kulturou*, Praha 2016.

MURANSKÝ 1977: Stanislav Muranský a kolektiv, *Hodnocení krajiny a jeho využití v plánovací a projektové technice*, in: *Architektura ČSR* 36, 1977, 9–10, s. 390–398.

NAUMAN 1977: Pavel Nauma a kolektiv, *Krajinářské hodnocení z hlediska teoretického a metodologického*, in: *Architektura ČSR* 36, 1977, 9–10, s. 386 – 390.

NĚMEC – POJER 2007: Jan Němec – František Pojer (edd.), *Krajina v České republice*, Praha 2007.

NOVÁK 2017: Zdeněk Novák, *Metodika péče o umělecky ztvárněnou kulturní krajinu*, Národní zemědělské muzeum, Praha 2017.

OCHOTA 2016: Mary-Ann Ochota, *Hidden Histories. A Spotter's Guide to the British Landscape*, London 2016.

OŤAHEL' – HRNČIAROVÁ – KOZOVÁ 2008: Ján Oťahel' – Tatiana Hrnčiarová – Mária Kozová, *Typológia krajiny Slovenska: regionalizácia jej prírodno-kultúrneho charakteru*, in: *Životné prostredie* 42, 2008, 2, s. 70–76.

PALMER – NEAVERSON 1998: Marilyn Palmer – Peter Neaverson, *Industrial Archaeology. Principles and Practice*, London – New York 1998.

POLÁKOVÁ 2007: Jana Poláková (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007.

QUITT 1971: Evžen Quitt, *Klimatické oblasti ČSSR*, Brno 1971.

ROMPORTL 2009: Dušan Romportl, *Typologie krajiny České republiky*, Praha 2009.

RUBÍN – NĚMEC – POJER 2007: Josef Rubín – Jan Němec – František Pojer (edd.), *Krajina v České republice*, Praha 2007.

SÁDLO – POKORNÝ – HÁJEK – DRESLEROVÁ – CÍLEK 2005: Jiří Sádlo – Petr Pokorný – Pavel Hájek – Dagmar Dreslerová – Václav Cílek, *Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*, Praha 2005.

SAMOJSKÝ 2011: Petr Samojský, *Krajina jako duchovní dědictví – úvodní rozhlédnutí*, Praha 2011.

SANTI-MAZZINI 2006: Giovanni Santi-Mazzini, *Militaria, dějiny evropských armád a mocností od Karla Velikého po rok 1914*, Praha 2006.

SEDLÁČEK – SALAŠOVÁ – TRPÁKOVÁ 2015: Jozef Sedláček – Alena Salašová – Lenka Trpáková, *Hodnocení vlivů na krajinné památkové zóny*, Mendelova univerzita v Brně, Brno 2015.

SEMOTANOVÁ 2010: Eva Semotanová, *Raně novověká krajina českých zemí*, in: Václav Bůžek a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010, s. 19–53.

SEMOTANOVÁ 2014: Eva Semotanová, *Historická krajina Česka a co po ní zůstalo*, Praha 2014.

SEMOTANOVÁ 2018: Eva Semotanová, *Vyprávěné krajiny*, Praha 2018.

SEMOTANOVÁ – CHROMÝ – KUČERA 2018: Eva Semotanová – Pavel Chromý – Zdeněk Kučera, *Historická geografie: tradice a modernita*, Praha 2018.

SCHAMA 2007: Simon Schama, *Krajina a paměť*, Praha 2007.

SKLENIČKA 2011: Petr Sklenička, *Pronajatá krajina*, Praha 2011.

SYROVÝ 1978: Bohuslav Syrový, *Architektura, svědectví dob*, Praha 1978.

ŠIMŮNEK 2006: Robert Šimůnek, *Historická krajina a mapové bohatství Česka*, Praha 2006.

TUDOR 2014: Christine Tudor, *An Approach to Landscape Character Assessment*, Natural England 2014, dostupné na <http://www.naturalengland.org.uk/ourwork/landscape/englands/character/assessment/default.aspx>.

TUMA 2018: David Tuma, *Zlatý věk obor. Z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Plzeň 2018.

VESELÝ 2009: Dalibor Veselý, *Architektura ve věku rozdělené reprezentace: problém tvořivosti ve stínu produkce*, Praha 2009.

VORÁČOVÁ – CZACHOVÁ 2012: Šárka Voráčová – Lucia Czachová, *Atlas geometrie. Geometrie krásná a užitečná*, Praha 2012.

VOREL – KUPKA 2011: Ivan Vorel – Jiří Kupka, *Krajinný ráz – identifikace a hodnocení*, Praha 2011.

WALZ – UEBERFUHR – SCHAUER – HALKE 2012: Ulrich Walz, Frank Ueberfuhr, Peter Schauer, Esther Halke, *Historische Kulturlandschaften Sachsens*, Dresden 2012.

ŽIŽKA 2016: Jan Žižka, *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, Praha 2016.

9. Seznam publikací předcházejících metodiku

HOROVÁ – KAREL – KOZELSKÁ-BENCÚROVÁ – KUČA – KUČOVÁ – OURODA – RAZÍM – ŠPINAR – ŠPINAROVÁ 2015: Věra Horová – Tomáš Karel – Helga Kozelská-Bencúrová – Karel Kuča – Věra Kučová – Vlastislav Ouroda – Vladislav Razím – Jindřich Špinar – Michaela Špinarová, *Urbanistické dědictví České republiky: katalog výstavy*, České Budějovice 2015.

KUČA – KUČOVÁ – SALAŠOVÁ – WEBER 2015: Karel Kuča (ed.) – Věra Kučová – Alena Salašová – Martin Weber a kolektiv, *Krajinné památkové zóny České republiky*, Praha 2015.

KUČA – VOREL – KUPKA – ŠVECOVÁ – KUČOVÁ 2015: Karel Kuča – Ivan Vorel – Jiří Kupka – Simona Švecová – Věra Kučová: *Metodika plánů ochrany krajinných památkových zón*. Národní památkový ústav, Praha (připraveno k vydání 2015, zatím nepublikováno).

KUČOVÁ – DOSTÁLEK – EHRLICH – KUČA – PACÁKOVÁ 2014: Věra Kučová – Jiří Dostálek – Marek Ehrlich – Karel Kuča – Božena Pacáková, *Metodika tvorby standardizovaného záznamu o krajinné památkové zóně*, Praha 2014.

Příklad hodnocení území podle aplikace typologie historické kulturní krajiny

Příloha metodiky *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*.

Název území:

Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže.

Bližší specifikace území:

V hodnoceném území byl vymezen celek historické kulturní krajiny podle metodiky *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*. Rozsah celku je určen překryvem dvou jednotek historické kulturní krajiny:

- jednotka č. 1: krajina poutního místa Chlumeck u Luže (typ 5: Krajina poutních míst),
- jednotka č. 2: krajina města Luže (typ 17: Krajina města).

V území se nachází městská památková zóna Luže a ochranné pásmo hradu Košumberk.

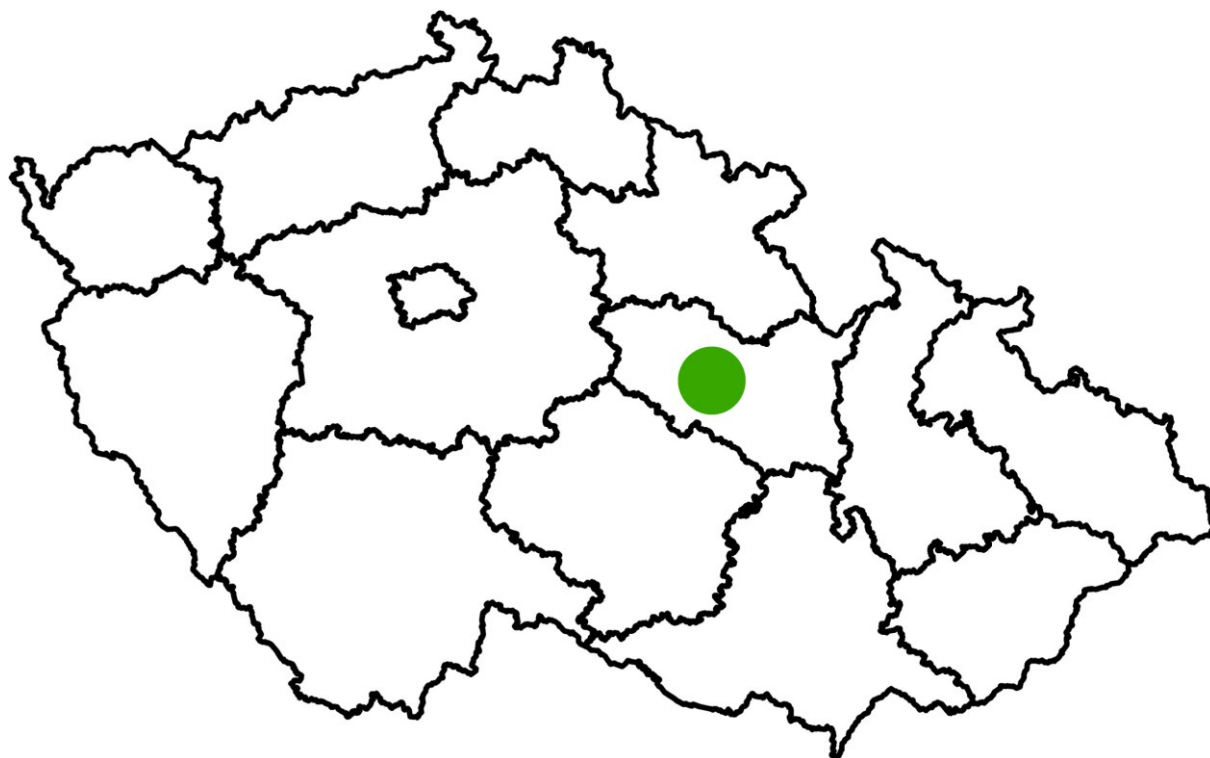
Administrativní a územní údaje k vymezení celku historické kulturní krajiny:

Pardubický kraj

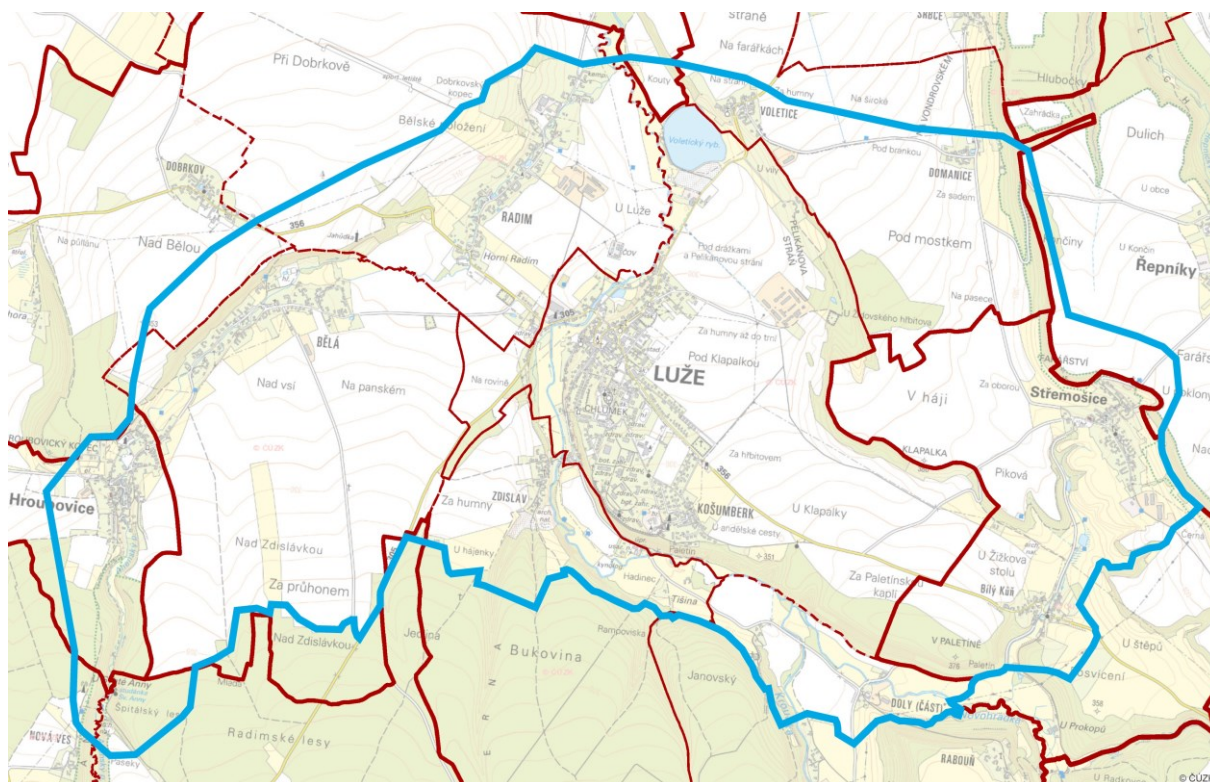
<i>Okres</i>	<i>Obec s rozšířenou působností</i>	<i>Obec</i>	<i>Katastrální území</i>	<i>Osada</i>	<i>Zastav. území zahrnuto v celku hist. kult. krajiny</i>
Chrudim	Chrudim	Hroubovice	Hroubovice	Hroubovice	ano
Chrudim	Chrudim	Lozice	Lozice	Lozice	ne
Chrudim	Chrudim	Luže	Bělá	Bělá	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Dobrkov	Dobrkov	ne
Chrudim	Chrudim	Luže	Doly	Doly	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Luže	Košumberk	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Luže	Luže	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Radim	Radim	ano

<i>Okres</i>	<i>Obec s rozšířenou působností</i>	<i>Obec</i>	<i>Katastrální území</i>	<i>Osada</i>	<i>Zastav. území zahrnuto v celku hist. kult. krajiny</i>
Chrudim	Chrudim	Luže	Voletice	Domanice	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Voletice	Voletice	ano
Chrudim	Chrudim	Luže	Zdislav	Zdislav	ano
Chrudim	Chrudim	Skuteč	Nová Ves u Skutče	Nová Ves	ne
Chrudim	Chrudim	Skuteč	Štěpánov u Skutče	Štěpánov	ne
Chrudim	Chrudim	Střemošice	Střemošice	Bílý Kůň	ano
Chrudim	Chrudim	Střemošice	Střemošice	Střemošice	ano
Ústí nad Orlicí	Vysoké Mýto	Řepníky	Řepníky	Řepníky	ne

Orientační zobrazení v mapě ČR:

Rozsah celku historické kulturní krajiny se znázorněním hranic katastrálních území:

Plošná rozloha:

1 857 ha, tj. cca 18,6 km²

Přírodní poměry:

Minimální nadmořská výška je 278 m n. m. – údolí řeky Novohradky u Radimi. Maximální nadmořská výška je 448 m n. m. – vodojem v blízkosti Poklony nad Střemošicemi. Nadmořská výška poutního kostela Panny Marie Pomocné na Chlumku u Luže je 338 m n. m.

Územím protéká od jihu k severu řeka Novohradka, do které se jižně od Luže vlévá říčka Krounka. Plochá niva Novohradky je přehledná, pohledově exponovaná z okolních vyvýšených poloh a z čedičových vršků Chlumku a Košumberka. Řešené území na západní straně pohledově vymezuje výrazná zalesněná hrana strání nad Hroubovicemi a Bělou. Dále k severu v okolí Radimi nabývají svahy mírnějšího sklonu, proto se zde nachází zemědělské pozemky včetně sadů. Terén na východní straně stoupá ve dvou úrovních, přičemž nivu Novohradky vymezuje svah místy krytý smíšeným porostem. Svah probíhá ve zvlněné linii od tvrziště Žižkův stůl severním směrem k Voleticím, kde se ve výhodné jihozápadní expozici nachází ovocné sady. Vyšší terénní hranu tvoří částečně zalesněný svah nad Domanicemi a Střemošicemi, který v místě tzv. Střemošické stráně přechází do opukových skalních výchozů. Jižní část území pohledově uzavírá zalesněný táhlý hřbet vrchu Heráně.

Z hlediska geomorfologického členění patří řešené území do oblasti Východočeské tabule, celku Svitavská pahorkatina. Část území východně od toku Novohradky patří do podcelku Loučenská tabule, z toho níže položená část spadá do okrsku Novohradská stupňovina (Luže, Košumberk, Bílý Kůň, Doly), navazující území je součástí okrsku Vraclavský hřbet (Voletice, Domanice, Střemošice). Území západně od Novohradky na východ patří do podcelku Chrudimská tabule, okrsku Štěpánovská stupňovina.

Z geologického hlediska se jedná o Český masív, svrchní křídou, se zastoupením vápnitých jílovců, slínovců, jílovitých vápenců, ve východní části jemnozrnných pískovců. Opuka je typickým stavebním kamenem v této oblasti, viditelným na mnoha historických i novodobých stavbách.

Fytogeografické členění stanovuje následující příslušnost jednotlivých partií krajiny: Luže a severní část území – Pardubické Polabí; lokality na náhorní plošině Vraclavského hřbetu – Litomyšlská pánev; jižní část s lokalitami Hroubovice, Štěpánov, Zbožnov, Doly – Železnohorské podhůří.

Podnebí je poměrně teplé a suché, v hluboce zaříznutých údolích je klima chladnější. V území je poměrně pestrá skladba půd, v závislosti na stanovišti. Nachází se zde zejména dominantní kambizem modální, dále kambizem dystrická, fluvizem modální (niva Novohradky), parendzina modální a parendzina kambická.

Členitý reliéf a rozmístění krajinných dominant na terénních vyvýšeninách a hranách.

Historický vývoj území:

Širší okolí Luže bylo lidmi využíváno snad od přelomu 9. a 10. století, zejména podél řeky Novohradky. Nedaleké správní přemyslovské centrum Vraclav (Vratislav) je zmiňováno již roku 1073, vznikaly první vesnice u důležitých komunikací a v blízkosti vodních toků, např. Cerekvice, Bučina, Hrušová (1167), kolem raně středověkého kostela v Jenišovicích (vsi Jenišovice, Lozice, Zalažany), dále osídlení v blízkosti menších feudálních sídel (Popovec, Sedlec, Štěnec) a samostatné dvorce. Ve vrcholném středověku zakládala nová sídla venkovská šlechta, do konce 15. století byla sídelní struktura regionu v základě dokončena.

Ve 13. století bylo centrem sídlo v místě pozdějšího hradu Košumberka, v téže době je doloženo také osídlení ve Zdislavi a Radimi. Raně středověké osídlení se soustředilo do vsi Kamenice (území současné Komenského ulice v Luži včetně kostela sv. Bartoloměje). Pravděpodobně kolem roku 1300 bylo v jejím sousedství založeno *lokační městečko Luže*, hospodářské centrum panství se správou na hradě Košumberku.

Slavatové z Chlumu a Košumberka (starý šlechtický rod pravděpodobně ze sklonku 13. století) *získali Košumberk v roce 1372*. Původně katolický rod patřil v husitské době k utrakvistické šlechtě, kolem poloviny 16. století se jeho členové přiklonili k jednotě bratrské.

Diviš Slavata (1515–1575) se účastnil protihabsburského odboje, v roce 1547 byl členem stavovské vlády, následně mu byla část pozemkového majetku konfiskována. Od roku 1585 Košumberk vlastnil *Jindřich Slavata* (hejtman Chrudimského kraje a nejvyšší soudce Markrabství moravského), který dokončil *renesanční přestavbu zámku*, zahájenou po požáru 1573 jeho otcem.

Za *Divíše Lacemboka Slavaty* (od 1603) byly na panství dva poplužní dvory (zámecký a lozický), dva mlýny (Jenišovice, Na Podolí), rozvíjelo se rybníční hospodářství. Byl postaven pivovar u zámku (75–90% příjmu panství). V důsledku účasti na stavovském povstání v letech 1618–1620 mu byl konfiskován majetek, před vypracováním obvinění *Diviš* v roce 1623 zemřel, je pohřben v rodové hrobce v kostele sv. Bartoloměje v Luži.

Jeho příbuzný *Vilém Slavata* (1572–1652) získal v roce 1623 do zástavy rodové sídlo Košumberk, později konfiskát koupil. Zastával významné posty – byl prezidentem české komory, nejvyšším sudím, nejvyšším komorníkem, nejvyšším hofmistrem, od 1628 nejvyšším českým kancléřem. Na panství byla zahájena rekatolizace. V roce 1634 bylo panství postoupeno *Jindřichu Vilémovi Slavatovi* († 1654). Jeho druhou manželkou se stala *Marie Maxmiliána Eva Terezie, hraběnka Žďárská ze Žďáru* (1633–1690). Po *Jindřichově* smrti se vdova provdala za Františka Kryštofa Hýzrleho z Chodů. Její druhý manžel také brzy zemřel (1666), hraběnka se poté již neprovdala a složila slib čistoty. Její rodiče přivezli z pasovského exilu *kopii Cranachova obrazu Panny Marie Pomocné (Pasovské)*, hraběnka potom obraz dostala od svého bezdětného bratra (zakladatele kláštera v Hájku). Obraz byl vystaven v košumberské hradní kapli, byl veřejnosti přístupný, jeho věhlas se šířil, proto byla v letech 1667–1669 *na vrchu Chlumku nad městečkem postavena poutní kaple* obklopená ochozem s osmi kapličkami. V letech 1677–1682 byla postavena jezuitská rezidence, hraběnka jezuitům darovala menší část panství, po dceřině smrti jezuitům odkázala celé panství Košumberk (1684).

Poutní kaple byla roku 1689 zbořena, následně byl v letech 1690–1696 *na Chlumku postaven chrám Panny Marie Pomocné*. Práce řídil *Giovanni Battista Alliprandi* podle plánů *Pavla Ignáce Bayera*.

Na výzdobě se podílel sochař a řezbář *Jiří František Pacák*. Slavnostní vysvěcení kostela se uskutečnilo v roce 1713. Ke kostelu vedou dvě růžencová schodiště o 63 schodech. Kolem kostela je ambit obklopený osmi kaplemi, lemovaný balustrádou. Kaple mají bohatě zdobené kamenné portály, na vnitřních zdech jsou nástěnné malby ze života Panny Marie.

Hrad Košumberk přestal být obýván a udržován od konce 17. století (hraběnka Marie Maxmiliána Hýzřlová z Chodů se 1684 přestěhovala do domu pod Chlumkem, hrad předán jezuitům – neudržován, 1769 již neobyvatelné horní patro, pustnul i za dalších majitelů, rozebírán jako stavební materiál). V roce 1921 bylo založeno *Družstvo za záchranu hradu Košumberka*, které zajistilo rozsáhlé úpravy a konzervaci zbytků zdiva. V roce 1953 přešel do vlastnictví státu, od roku 1990 je majetkem obce.

Poutě

Chlumecký byl významným mariánským poutním místem nadregionálního významu. Poutní procesí přicházela z jednotlivých farností, včetně skupin ze vzdálenějších děkanátů, různých náboženských bratrstev a řeholních domů (např. jezuitské mariánské družiny z Kutné Hory, Hradce Králové). Většina poutníků byla na cestě dva a více dnů. Během roku se konaly čtyři hlavní poutě:

- Třešňová pouť na svátek Navštívení Panny Marie (první neděle v červenci) – přicházela procesí od Heřmanova Městce, Dašic, Holic, Sezemic;
- Okurková pouť na svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) – procesí od Hlinska, Rychnova nad Kněžnou, Kostelce nad Orlicí, Častolovic;
- Švestková pouť na svátek Narození Panny Marie (8. září) – procesí od Poličky, Svratky, Herálce;
- Svatováclavská pouť na svátek sv. Václava (28. září).

Celoroční návštěvnost byla během 18. století uváděna průměrně 38 000 poutníků (pravděpodobně jde pouze o vykázaný počet komunikantů, skutečný počet příchozích poutníků mohl být výrazně vyšší), nejvíce v roce 1751 (56 000 poutníků). Procesí se zastavovala na některých pravidelných zastávkách, např. u Rosic v polích „U obrázku“, u kamenného kříže u Radimi, v kapli sv. Anny u Nové Vsi, u obrázku Panny Marie v lesích u Zdislavi, ve Střemošicích u pilířové kapličky Nejsvětější Trojice (tzv. Poklony), u Paletínské kaple Čtrnácti svatých pomocníků.

Nejstaršími dochovanými stavbami, utvářejícími poutní charakter krajiny, jsou Paletínská kaple, kaple sv. Jana Nepomuckého a Poklona u Střemošic (18. století). Další drobné sakrální objekty v okolí chrámu a také kříže ve vesnicích na západní straně území jsou mladší (19. století). Do určitých míst chodila během poutí procesí z Luže a zase zpět, např. ke kapli v Paletíně bylo vedeno procesí z Luže ke kapli sv. Jana Nepomuckého (spojené s modlitbou litanii), podobně i ke kostelu sv. Bartoloměje v Luži, ke křížům v Bělé nebo v Radimi, ke kapli sv. Anny u Nové Vsi.

Židovské osídlení

V Luži a okolních vesnicích existovalo poměrně hojné židovské osídlení. V Luži bydleli Židé již koncem 16. století, jihozápadně od náměstí bylo ghetto (většina domů dochována, byť přestavěna). V roce 1780 postavena synagoga. V Hroubovicích byli Židé usazeni od počátku 18. století, počátkem 19. století tvořili téměř polovinu obyvatel obce, později se stěhovali do měst. Bývala zde synagoga, škola a dvě továrny.

Současný stav území:

Chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku je významným poutním místem i v současnosti, patří k nejvíce navštěvovaným poutním místům královehradecké diecéze. Areál byl postupně od devadesátých let 20. století opravován, poslední fáze skončila v roce 2017. Bývalá jezuitská rezidence na opravy čeká.

K zachování urbanistických a vizuálních kvalit města v krajině přispívá plošná památková ochrana městské památkové zóny Luže a ochranného pásma hradu Košumberk.

V okolí Luže je dochována řada větších i menších sakrálních staveb, významných v charakteru krajiny (kříže, kaple, kostely), většinou ve víceméně dobrém stavu. Některé kostely jsou významnými pohledovými dominantami, jejich působení nebývá narušeno negativními jevy typu velkoobjemových staveb obilných sil, kravínů či logistických center.

Uplatnění jednotlivých znaků je často podtrženo působivou morfologií terénu, střídají se přehledné roviny s výraznými terénními zlomy, hluboce zaříznutými údolími a vyvýšeninami. V daných přírodních podmínkách se vyvíjela kulturní krajina středního měřítka, mnohde jsou dochovány staré úvozové cesty, ovocné sady v extravilánech a stromořadí podél silnic nižších tříd, kamenné patníky, bývalé opukové lomy. Krajina je převážně bez výrazných pohledových závad.

V daném území a bezprostředním okolí je velké množství archeologických lokalit – hradiště doby bronzové, šlechtická tvrziště. Hrad Košumberk je spojen s významným aristokratickým rodem Slavatů. Jsou dochovány relikty židovského osídlení regionu.

V zemědělské krajině jsou dochována menší sídla (větším je pouze město Luže) s tradičními domy. Genius loci je podtržen užíváním opuky jako hlavního materiálu.

Jednotka historické kulturní krajiny č.1: Krajina poutního místa Chlumeck u Luže

Typologické zařazení jednotky, kategorie kulturní krajiny

Vymezená jednotka náleží do typu 5. *Krajina poutních míst* ve smyslu metodiky *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*. Tento typ je řazen do kategorie komponovaných krajín podle Výboru pro světové dědictví UNESCO.

Grafické schéma kulturních hodnot v rámci vymezené jednotky je uvedeno na mapě č. 1: *Jednotka historické kulturní krajiny č.1: „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže“*.

Znaky historické kulturní krajiny identifikované v jednotce č. 1

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
poutní chrám Panny Marie Pomocnice na Chlumku (krajinná dominanta)*	Luže	Poutní kostel typu římského Il Gesu, s ambity a schodišti z let 1690–1696, postaven Giovannim Battistou Alliprandim podle návrhu Pavla Ignáce Bayera. Prvořadá památka nadregionálního významu. Jádrem areálu je kostel, situovaný na uměle vytvořeném terasovitém návrší, navržený s akcentem na vertikální monumentalitu architektury. Přístup k objektu, na terasový ambit s osmi kaplemi lemovaný balustrádou, vede dvěma dlouhými růžencovými schodišti, na něž se vstupuje barokními branami v ohrazení. Hlavní průčelí kostela s bohatým členěním je zakončené dvojicí věží s cibulovými báními. Těžiště jednotky historické kulturní krajiny, hlavní krajinná dominanta, zdálky viditelná a dobře rozlišitelná.
jezuitská rezidence*	Luže	Raně barokní patrová stavba jezuitské rezidence z let 1677–1682 (Andrea de Quardi), navazující na poutní kostel Panny Marie na Chlumku. Rezidence zrušena 1773, následně přestavby (např. snížení o patro, snesení věže). Cenný příklad raně barokní architektury s kvalitními architektonickými detaily. Historicky i urbanisticky cenná součást významného poutního areálu.
kaple sv. Jana Nepomuckého	Luže	Barokní kaple z roku 1761 připomínající baldachýn trojbokého půdorysu byla zřízena k ochraně kamenné sochy sv. Jana Nepomuckého z roku 1746. Ke kapli chodívala procesí, sloužily se zde pobožnosti (na svátek sv. Jana Nepomuckého).

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
Andělská cesta	Luže	Poutní cesta z Košumberka ke kostelu Panny Marie Pomocné na Chlumku. Podle pověsti začala stavba poutní kaple pro umístění obrazu Panny Marie Pomocné na místě určeném hraběnkou, v noci andělé přenesli základy na Chlumeck – odtud název Andělská cesta.
Paletínská kaple (kaple Čtrnácti svatých pomocníků)	Košumberk	Hodnotná vrcholně barokní centrální osmiboká kaple, zasvěcená Čtrnácti svatým pomocníkům (tradičně zýváni při velkém soužení, např. při morových epidemiích). Významný orientační bod v krajině, přestože v současné době je vizuální působení potlačeno okolními vzrostlými porosty. Zakladatelem kaple byl superior chlumecké rezidence Jan Koc (1713–1720). Když v Luži roku 1715 zuřil mor, zavázal se, že bude-li od něho uchráněn, dá postavit kapličku. Stavba byla dokončena roku 1724. V minulosti se zde třikrát ročně konaly mše.
cesta k Paletínské kapli	Košumberk	Poutní cesta od kostela Panny Marie Pomocné ke kapli Čtrnácti svatých pomocníků (Paletínské kapli).
přístupová cesta	Luže	Přístupová cesta z města na severní schodiště. Dříve lemována alejí (mapa stabilního katastru), dnes pohlcena zástavbou.
hrad Košumberk (krajinná dominanta)*	Košumberk	Gotický hrad z konce 13. století, rozšířený a opevněný v 15. století, renesančně přestavěn a rozšířen na přelomu 16. století. V 18. století zpusť, po roce 1920 konzervován Družstvem pro záchranu Košumberka. Na nejvyšším místě jsou zříceniny jádra hradu, k nimž se na východě připojují zříceniny renesančního paláce (patrového, dvoukřídlého). Jižně od něj je patrová dvoukřídlá budova předhradí (purkrabství). Součástí podhradí je bývalý pivovar. Hrad byl bezprostředně propojen s poutním místem: byl sídlem zakladatelky a zpočátku i sídlem lužských jezuitů; je součástí Andělské cesty.
sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého	Luže, náměstí Plk. Josefa Koukala	Sloup s výtvarně kvalitní barokní sochou sv. Jana Nepomuckého z roku 1712, zakomponovaný do prostoru náměstí. Raný příklad svatojanského kultu, spojený s působením jezuitů v místě. Původně stál před kostelem na Chlumku.

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
poutní kaple sv. Anny	u Nové Vsi (k.ú. Štěpánov u Skutče)	Poutní kaple sv. Anny z roku 1831. Postavena v místě údajného zjevení Panny Marie chudé štěpánovské chalupnici. Středisko svatoanenských červencových poutí; v místě kdysi pramen, tzv. Zlatá studánka (údajně uzdraven chromý). Poutě na Chlumeck se tradičně zastavovaly i u sv. Anny. V krajině se pohledově neuplatňuje (údolí obklopené lesy).
kříž na rozcestí	Hroubovice	Kříž na rozcestí v intravilánu Hroubovic. Datace 1905. Zastavení na poutní cestě.
boží muka Nad Zdislávkou	u silnice Bělá–Štěpánov (k.ú. Bělá)	Kamenná sloupková boží muka, široký výhled na poutní kostel Panny Marie a Košumberk. Zastavení na poutní cestě na bývalé cestě z Hroubovic. Vyhlídka na poutní chrám.
kříž na návsi	Bělá	Kříž na návsi v obci Bělá. Původní dřevěný kříž z roku 1818, nahrazen kamenným 1862. Pouť na svátek Nanebevstoupení Páně, procesí z Chlumku, u kříže kázání a litanie.
kříž na návsi	Zdislav	Kříž ve skupině stromů, na rozcestí ve vsi. Zastavení na poutní cestě.
kříž u cesty ze Zdislavi	Luže, za Hamzovou léčebnou	Kříž z r. 1902, zastavení na poutní cestě od Zdislavi.
kříž s Kalvárií v Radimi	Radim, rozcestí v Horní Radimi	Kříž s reliéfním výjevem Kalvárie na rozcestí v Horní Radimi, datace 1884. Zastavení na poutní cestě, cíl procesí v době poutí.
kamenný kříž u Radimi	u místní komunikace z Lozic do Luže (k.ú. Radim)	Kamenný kříž na rozcestí v krajině, datován 1894. Zastavení poutní cesty ze směru od Lozic. Výhled na Chlumeck znehodnocen průmyslovou halou v popředí.
píliřová kaplička Nejsvětější Trojice – Poklona (krajinná dominanta)	Střemošice	Zděná trojboká píliřová kaplička s nikami, dílo vynikající slohové kvality z počátku 18. století. Daleko viditelná dominanta v krajině, umístěná s citem pro konfiguraci terénu, typickým pro barokní období. Zastavení na poutní cestě. Umístěna na koruně opukové stráně nad obcí. Od kaple se otevírá výhled do údolí s hradem Košumberk, výhled na Chlumeck částečně zakrývají stromy.

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
socha archanděla Michaela	Střemošice	Barokní světecká socha z roku 1746, velmi dobré výtvarné úrovně. Socha je situována na severním konci návsi v kovovém, jednoduše secesně zdobeném oplocení mezi vzrostlými stromy. Zastavení na poutní cestě.
kostel Zvěstování Panny Marie se hřbitovem	Doly	Venkovský barokní jednolodní kostel z let 1741–1746 podle návrhu Donata Felice d'Allia (1677–1761), postavený nedaleko zbořeného románského předchůdce. Původní kostel patřil ke vsi Janovice, zpustlé v 15. století. Zastavení na poutní cestě.

* Znak společný pro obě jednotky.

Body výhledu, na jejichž základě byla vymezena jednotka historické kulturní krajiny

<i>Bod výhledu</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
vyhlídka na poutní chrám od božích muk Nad Zdislávkou	u silnice Bělá–Štěpánov (k.ú. Bělá)	Vyhlídka na poutní chrám od božích muk na bývalé cestě z Hroubovic do Luže.
vyhlídka na poutní chrám od kamenného kříže u Radimi	u místní komunikace z Lozic do Luže (k.ú. Radim)	Výhled na Chlumeck od kamenného kříže na rozcestí. Výhled částečně znehodnocen průmyslovou halou v popředí.
vyhlídka na poutní chrám od pilířové kapličky Nejsvětější Trojice – Poklona (krajinná dominanta)	Střemošice	Pilířová kaplička stojí na koruně opukové stráně nad Střemošicemi. Od kaple se otevírá výhled do údolí s hradem Košumberk, výhled na Chlumeck částečně zakrývají stromy.
vyhlídka na poutní chrám z hradu Košumberk	Košumberk	Výhled z hradu Košumberk na město a poutní kostel na Chlumku, v popředí areál Hamzovy léčebny.
vyhlídka na poutní chrám, silnice od Štěpánova	silnice ze Štěpánova (k.ú. Bělá)	Výhledy ze silnice na město s dominantami poutního kostela a jezuitské rezidence.

vyhlídka na poutní chrám, silnice z Bělé	Bělá	Výhledy ze silnice na město s dominantou poutního kostela, v pozadí Košumberk.
vyhlídka na poutní chrám, silnice z Dobrkova	silnice z Dobrkova (k.ú. Radim)	Vyhlídka na Luži a poutní chrám z poutní cesty ze směru od Chrástu.
vyhlídka na poutní chrám – rozhledna Jahůdka	u Bělé (k.ú. Radim)	Celodřevěná rozhledna vysoká 12 m z roku 2008, umístěná na terénní hraně. Výhled na městečko Luže, poutní kostel Panny Marie Pomocné, hrad Košumberk, na pás Orlických hor, Krkonoše a Kunětickou horu. Umožňuje vnímání konfigurace poutního místa a přilehlé kulturní krajiny, veřejně přístupná.
vyhlídka na poutní chrám od Voletic	Voletice	Vyhlídka z terénní hrany – ze silnice z Voletic do Luže. Vyhlídka je možná také z prostoru bývalého hřbitova u kostela sv. Jiří.
vyhlídka na poutní chrám, ze silnice od židovského hřbitova	k.ú. Luže	Výhledy na poutní kostel, částečně i na město a Košumberk. Bývalá cesta z Domanic.
vyhlídka na poutní chrám, stráž pod Střemošicemi	k.ú. Luže	Stráž pod Střemošicemi, výhled na Košumberk a poutní chrám.
vyhlídka na poutní chrám, silnice ze Střemošic	k.ú. Luže	Výhled na město s dominantami poutního chrámu a Košumberka.
vyhlídka na poutní chrám, ze silnice od Bílého Koně	k.ú. Luže	Výhled na poutní chrám, v popředí Paletínská kaple.

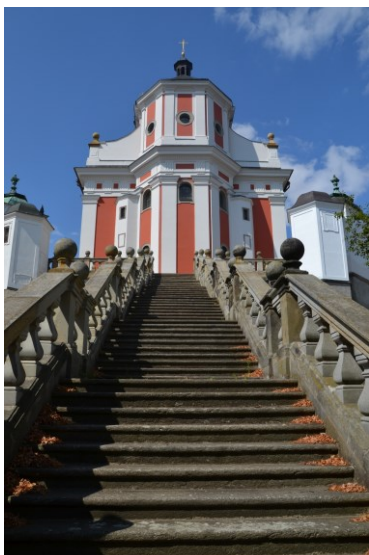
Fotografie jednotky historické kulturní krajiny č. 1 „Krajina poutního místa Chlumek u Luže“ a jejích znaků

Poutní chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku, na terase obklopené balustrádou a osmi kaplemi.

Poutní chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku: charakteristické hlavní průčelí se dvěma věžemi.

Poutní chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku: jižní a severní růžencové schodiště.

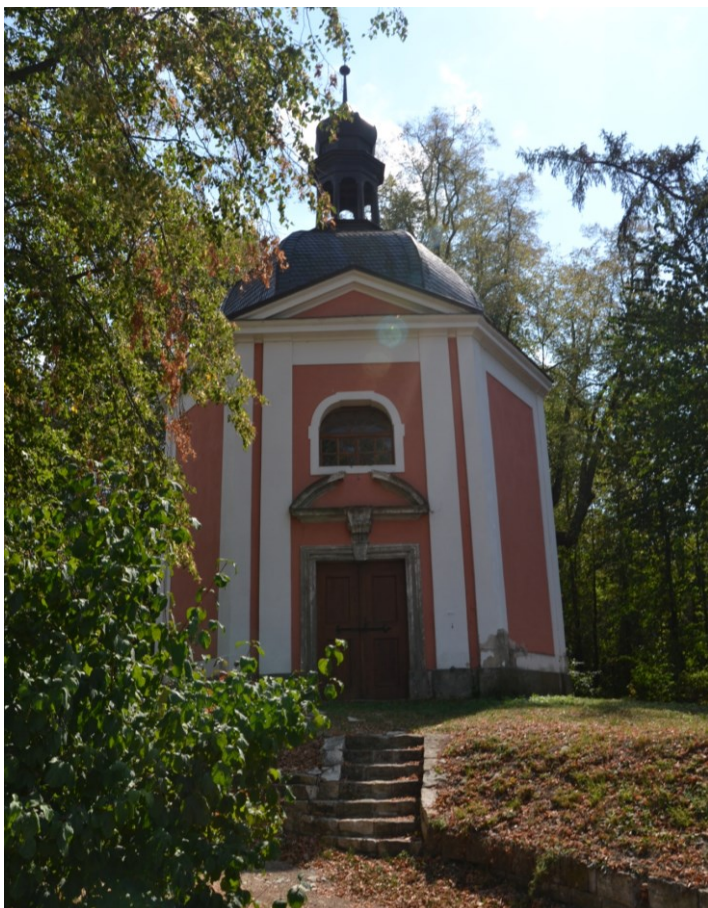
Poutní chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku: kaple s mariánskými výjevy po obvodu chrámové terasy.

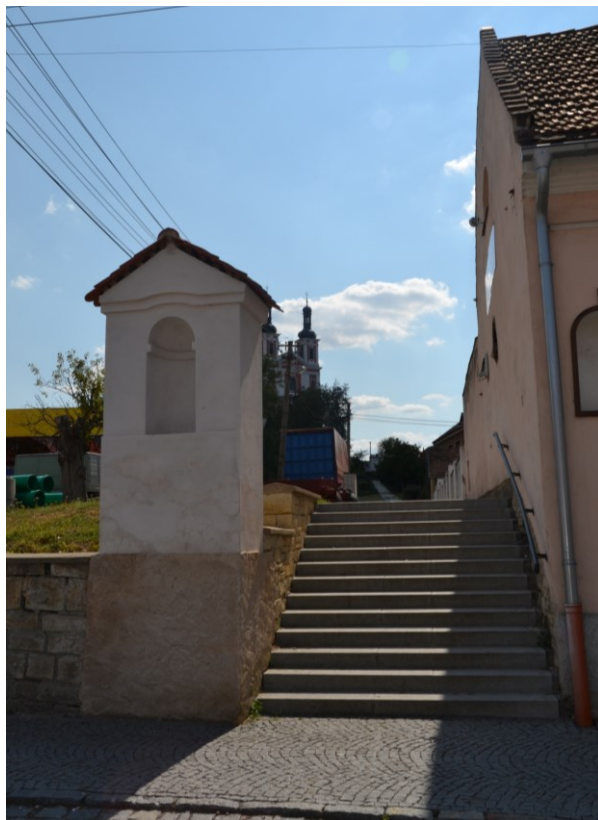
Jezuitská rezidence u poutního kostela Panny Marie Pomocné na Chlumku.

Kaple se sochou sv. Jana Nepomuckého na Andělské cestě. Současná trasa Andělské cesty mezi poutním kostelem a hradem Košumberkem.

Paletínská kaple (kaple Čtrnácti svatých pomocníků) východně od Košumberka.

Sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého na náměstí Plk. Josefa Koukala v Luži; původně se nacházel u poutního kostela. Přístupová cesta z města Luže k poutnímu kostelu Panny Marie Pomocné.

Hrad Košumberk – nedávno zastřešená zřícenina renesančního paláce.

Hrad Košumberk – výhled z Košumberka na Chlumeck.

Poutní kaple sv. Anny u Nové Vsi. Poutní cesta od sv. Anny na Chlumeck.

Zastavení na poutní cestě: kříž na rozcestí v Hroubovicích, kříž na návsi v Bělé.

Zastavení na poutní cestě: kříž na návsi ve Zdislavi.

Zastavení na poutní cestě: kříž s Kalvárií v Radimí, kamenný kříž u Radimí s výhledem na poutní kostel na Chlumku.

Pilířová kaplička Nejsvětější Trojice – Poklona, situovaná na terénní hraně nad Střemošicemi.

Členitý reliéf Střemošické strany, nad obcí Střemošice se nachází kaplička Poklona.

Kostel Zvěstování Panny Marie se hřbitovem u bývalé vsi Janovice v blízkosti Dolů.

Košumberk a Chlumeck v pohledu od Paletínské kaple.

Komentář k vymezení rozsahu jednotky

Základní vymezení jednotky vychází z pohledové expozice hlavní architektonické dominanty, poutního chrámu Panny Marie Pomocné na Chlumku u Luže. Na východní a západní straně jednotku vymezují pohledové horizonty výrazně členitého reliéfu podél nivy říčky Novohradky na rozhraní Chrudimské a Loučenské tabule: na východě Střemošická stráň a její pokračování k Domanicím a k Bílému Koni, na západě Dobrkovský a Hroubovický kopec. Na severní straně je rozsah jednotky vymezen podle méně výrazných terénních hran ve vzdálenosti, odkud se poutní kostel projevuje jako výrazná a zřetelná krajinná dominanta. Jižní stranu pohledově uzavírá lesní komplex Bukovina.

Součástí jednotky historické kulturní krajiny jsou rovněž prostory pohledově propojené s významnými místy na poutních trasách, zejména s pilířovou kapličkou nad Střemošicemi (tzv. Poklonou, situovanou na pohledově exponované terénní hraně), s poutní kaplí sv. Anny u Nové Vsi a s kostelem Zvěstování Panny Marie v zaniklých Janovicích.

Vzhledem k významu poutního místa a mnoha směrům, odkud poutníci přicházeli na Chlumek, lze nalézt drobné sakrální objekty podobného typu (kříže, sochy) i v okolních vsích v navazujícím území (např. Dobrkov, Štěpánov). S rostoucí vzdáleností od místa však klesá koncentrace znaků v krajině a schází přímá viditelnost hlavních dominant (poutní kostel na Chlumku, resp. hrad Košumberk), proto tyto odloučené lokality nebyly zařazeny do rozsahu jednotky historické kulturní krajiny.

Jednotka historické kulturní krajiny č.2: Krajina města Luže

Typologické zařazení jednotky, kategorie kulturní krajiny

Vymezená jednotka náleží do typu 17: *Krajina města* ve smyslu metodiky *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*. Jednotka představuje organicky vyvinutou kulturní krajinu podle kategorií Výboru pro světové dědictví UNESCO.

Grafické schéma kulturních hodnot v rámci vymezené jednotky je uvedeno na mapě č. 2: *Jednotka historické kulturní krajiny č. 2: „Krajina města Luže“*.

Znaky historické kulturní krajiny identifikované v jednotce č. 2

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
urbanistické hodnoty – město Luže	Luže	Urbanistické hodnoty v rozsahu městské památkové zóny Luže. Charakteristické panorama města s dominantami dvojvěží poutního kostela P. Marie na Chlumku a věží farního kostela sv. Bartoloměje.
okraj zástavby dotvářející harmonický obraz města v krajině	Luže	Okraj zástavby, která se projevuje v hlavních směrech pohledů na panorama města a dotváří harmonický obraz města v krajině.
kostel sv. Bartoloměje (krajinná dominanta)	Luže	Původně gotický kostel z 1. poloviny 14. století. Barokizován koncem 17. století, znovu upraven roku 1846. Kostel s hranolovou věží je jednou z charakteristických urbanistických dominant obce.
poutní chrám Panny Marie Pomocnice na Chlumku (krajinná dominanta)*	Luže	Poutní kostel z let 1690–1696, postaven Giovannim Battistou Alliprandim podle návrhu Pavla Ignáce Bayera. Charakteristická krajinná dominant, zdálky viditelná a dobře rozlišitelná.
jezuitská rezidence*	Luže	Raně barokní patrová stavba jezuitské rezidence z let 1677–1682 (Andrea de Quardi), navazující na poutní kostel Panny Marie na Chlumku. Uplatňuje se v pohledech z JV a V směrů.
hrad Košumberk (krajinná dominanta)*	Košumberk	Gotický hrad z konce 13. století, rozšířený a opevněný v 15. století, renesančně přestavěn a rozšířen na přelomu 16. století. V 18. století zpusťl, po roce 1920 konzervován Družstvem pro záchranu Košumberka. Charakteristická krajinná dominant.

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
hřbitov	Luže	Městský hřbitov z roku 1904 obehnaný cihlovou zdí, se smíšenou výsadbou vzrostlých dřevin.

* Znak společný pro obě jednotky.

Body výhledu, na jejichž základě byla vymezena jednotka historické kulturní krajiny

<i>Bod výhledu</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
vyhlídka na město z hradu Košumberk	Košumberk	Výhled z hradu Košumberk na město a poutní kostel na Chlumku, v popředí areál Hamzovy léčebny.
vyhlídka na město, silnice od Štěpánova	silnice ze Štěpánova (k.ú. Bělá)	Výhledy ze silnice na město s dominantami poutního kostela a jezuitské rezidence.
vyhlídka na město – boží muka Nad Zdislávkou	u silnice Bělá – Štěpánov (k.ú. Bělá)	Široký výhled na město Luže, poutní kostel Panny Marie a Košumberk od božích muk u bývalé cesty z Hroubovic.
vyhlídka na město, silnice z Bělé	Bělá	Výhledy ze silnice na město s dominantou poutního kostela, v pozadí Košumberk.
vyhlídka na město, silnice z Dobrkova	silnice z Dobrkova (k.ú. Radim)	Vyhlídka na Luži a poutní chrám z poutní cesty ze směru od Chrástu.
vyhlídka na město – rozhledna Jahůdka	u Bělé (k.ú. Radim)	Celodřevěná rozhledna vysoká 12 m z roku 2008, umístěná na terénní hraně. Výhled na městečko Luže, poutní kostel Panny Marie Pomocné, hrad Košumberk, na pás Orlických hor, Krkonoše a Kunětickou horu. Umožňuje vnímání konfigurace kulturní krajiny, veřejně přístupná.
vyhlídka na město od Voletic	Voletice	Vyhlídka z terénní hrany ze silnice z Voletic na město s poutním chrámem a Košumberkem.
vyhlídka na město, stráž pod Střemošicemi	k.ú. Luže	Stráž pod Střemošicemi, výhled na Košumberk a poutní chrám.
vyhlídka na město, silnice ze Střemošic	k.ú. Luže	Výhled na město s dominantami poutního chrámu a Košumberka.

Fotografie jednotky historické kulturní krajiny č.2 „Krajina města Luže“ a jejích znaků

Centrum města Luže s dominantou věže kostela sv. Bartoloměje od severozápadu.

Panorama města Luže ovládá dominanta poutního kostela Panny Marie Pomocnice. V pohledu od hřbitova v Bělé je vpravo od kostela patrná budova bývalé jezuitské rezidence.

Výhlídka na poutní chrám ze silnice z Dobrkova do Luže.

Výhled na město Luže s dominantami Košumberka a poutního kostela na Chlumku od kostela sv. Jiří ve Voleticích.

Pohled na město s dominantou poutního kostela Panny Marie od židovského hřbitova v Luži.

Pohled z Košumberku na areál Hamzovy léčebny a Chlumek.

Komentář k vymezení rozsahu jednotky

Město Luže se významně vizuálně uplatňuje v obraze krajiny. Dominantou panoramatu je dvouvěžový poutní kostel Panny Marie Pomocnice na Chlumku, jehož podnož tvoří měřítkově málo narušená zástavba s drobnější dominantou kostela sv. Bartoloměje. V rámci harmonické veduty města se výrazně projevuje i blízká terénní vyvýšenina s dominantou hradu Košumberka. Panorama města je vnímatelné z různých směrů.

V rámci sídla byly vymezeny urbanistické hodnoty v rozsahu prohlášené městské památkové zóny Luže. Významnou roli hraje okraj zástavby, dotvářející harmonický obraz města v krajině. Vzhledem k charakteristickému reliéfu s terénními terasami je vymezení vizuálně přehledného prostoru jednotky č. 2 v některých částech totožné s vymezením jednotky č. 1.

Celek historické kulturní krajiny: krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže

Rozsah celku určují dvě výše prezentované jednotky historické kulturní krajiny.

Kromě znaků typu zjištěných v rámci obou jednotek byly v území identifikovány ostatní znaky historické kulturní krajiny, které jsou tematicky nebo vývojově odlišné, tvoří samostatnou jednotku, ale umocňují nebo doplňují kvality kulturní krajiny, zvyšují kulturní hodnotu celého území a jsou důležité pro objektivní pochopení a komplexní interpretaci vývoje krajiny. Zákres ostatních znaků historické kulturní krajiny obsahuje mapa č. 3: *Ostatní znaky historické kulturní krajiny v celku „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže“*.

Souhrnné grafické schéma kulturních hodnot v rámci vymezeného celku historické kulturní krajiny je uvedeno na mapě č. 4: *Celek historické kulturní krajiny „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže“*.

Ostatní znaky historické kulturní krajiny

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
tvrziště Komárka	Zdislav	Archeologická lokalita v terénní hraně nad řekou Novohradkou zahrnuje terénní stopy po středověké opevněné tvrzi snad již z 1. poloviny 13. století. Nepravidelně trojúhelníkovitá akropole chráněná z východu až severoseverovýchodu korytem Novohradky, na ostatních stranách systémem jednoduchých, případně zdvojených příkopů a valů.
pomník partyzánům	u silnice Luže–Štěpánov (k.ú. Bělá, Štěpánov u Skutče)	Památník válečných obětí, připomínající historické události související s 2. světovou válkou v této lokalitě. Na pomníku deska s nápisem: „Zde padlo devět příslušníků čtvrtého partyzánského praporu jm. gen. L. Svobody v Luži 9.5.1945.“
tvrziště Hanusovy zámky	u Nové Vsi u Skutče	Archeologická lokalita na ostrožně nad vsí s kostelem Sv. Anny, SZ od Nové Vsi, s terénními pozůstatky středověké tvrze snad z počátku 14. století.
židovský hřbitov	Hroubovice	Nejrozsáhlejší pohřebiště židovské kultury v regionu, s množstvím náhrobků, z nichž některé jsou velmi solidní řemeslné a umělecké úrovně. Ve vsi se silnou tradicí židovského osídlení představuje prakticky poslední hmotný doklad této kultury. Založen po roce 1750, nejstarší náhrobek 1788. Od devadesátých let 20. století postupná obnova.
hřbitov	Bělá	Osamoceně situovaný nevelký hřbitov, skupina vzrostlých dřevin v otevřené zemědělské krajině.

<i>Znak</i>	<i>Umístění</i>	<i>Popis</i>
vila Eliška	u silnice Luže–Radim (k.ú. Radim)	Secesní vila Eliška z počátku 20. století. Nachází se na okraji vsi, v zahradě se vzrostlými stromy obehnané ohradní zdí.
kostel sv. Jiří (krajinná dominanta)	Voletice	Příklad venkovského sakrálního areálu drobného gotického kostela z 2. čtvrtiny 14. století. Kostel je obklopen ohradní zdí středověkého původu.
Voletický rybník	Voletice	Rybník je zobrazen na mapě 1. vojenského mapování, na stabilním katastru již neexistoval.
židovský hřbitov	Luže	Hřbitov založený v 17. století, cenné barokní a klasicistní náhrobky. Během války poškozen (německá střelnice), postupně obnovován.
návesní kaple	Střemošice	Dominantou obce Střemošice je novogotická kaple z roku 1876, kterou postavili zdarma občané Střemošice a následně darovali obci. Vedle kaple stojí kamenný kříž.
tvrziště Žižkův stůl	Bílý Kůň	Archeologická lokalita se stopami po tvrzi, zřejmě ze 14. století, zaniklé snad za husitských válek r. 1421. Téměř přesně kruhové tvrziště, s opevněním s valem a vodním příkopem.
staré cesty		Trasy starých cest využívané do současnosti, event. trasy starých cest čitelné v terénním reliéfu.
ovocné aleje		Ovocné aleje podél silnic nižších tříd, pohledově výrazné v plochem údolí kolem města Luže.
ovocné sady	u Radimi a Voletic	Ovocné sady na pohledově exponovaných osluněných svazích.

Fotografie ostatních znaků historické kulturní krajiny

Kostel sv. Jiří ve Voleticích je krajinnou dominantou.

Secesní vila Eliška se zahradou poblíž Radimí.

Židovský hřbitov v Hroubovích.

Židovský hřbitov v Luži.

Ovocné sady na svazích kolem Voletic.

Ovocné sady nad Radimí.

Návesní kaple ve Střemošicích.

Kulturní hodnoty celku historické kulturní krajiny

V celku se propojují kulturní hodnoty obou identifikovaných jednotek. Významovým centrem krajiny mariánského poutního místa na Chlumku u Luže je barokní kostel Panny Marie Pomocnice se sousední bývalou jezuitskou rezidencí. Kostel je komunikačně propojen s blízkými poutními kaplemi sv. Jana Nepomuckého a tzv. Paletínské kaple, které byly častým cílem poutí a procesí. Obdobnou funkci měly i kaple sv. Anny u Nové Vsi, tzv. Poklona u Střemošic, kostel Zvěstování Panny Marie v Janovičkách. V okolní krajině je dochováno množství dalších znaků krajiny poutních míst, zejména křížů a kaplí, které byly pravidelnými zastávkami na pouti na Chlumeck nebo cílem procesí. Kostel Panny Marie Pomocnice je významnou krajinnou dominantou, zdaleka viditelnou, jejíž působení není podstatně narušeno dosavadním rozvojem města Luže. Předmětem památkového zájmu je kromě fyzického zachování staveb a objektů také zajištění prostorového působení těchto znaků, zejména dominantního postavení siluety kontinuálně fungujícího poutního kostela v rámci města a přilehlé krajiny.

Krajina města Luže je hodnotná vzhledem k podstatně dochovanému urbanismu a zachování charakteristického panoramatu města s hlavními dominantami poutního chrámu P. Marie na Chlumku, věže kostela sv. Bartoloměje a zříceniny hradu Košumberk. Je vhodné zvážit možnost prohlášení krajinné památkové zóny v rozsahu vymezeného celku historické kulturní krajiny.

Památková ochrana

Grafické schéma vymezených jednotek a celku historické kulturní krajiny ve vztahu k zájmům památkové péče obsahuje mapa č. 5: *Překryv celku „Krajina poutního místa Chlumek u Luže a města Luže“ se stávající památkovou ochranou.*

<i>Katastrální území</i>	<i>Název</i>	<i>Rejstř. číslo ÚSKP</i>
<i>MĚSTSKÁ PAMÁTKOVÁ ZÓNA</i>		
Luže	městská památková zóna Luže (vyhláška Východočeského KNV č. 1990701 ze dne 17. 10. 1990 o prohlášení památkových zón ve vybraných městech a obcích Východočeského kraje)	2009
<i>NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA</i>		
Luže	poutní areál s kostelem Panny Marie Pomocné a jezuitskou rezidencí na Chlumku u Luže (nařízení vlády č. 23/2018 Sb. ze dne 31. 1. 2018, o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky)	41122/6-912
<i>KULTURNÍ PAMÁTKY</i>		
Bělá, Štěpánov u Skutče	pomník partyzánů	23290/6-4810
Doly	kostel Zvěstování Panny Marie	34092/6-916
Hroubovice	židovský hřbitov	11367/6-5941
Luže	kaple se sochou sv. Jana Nepomuckého	18603/6-915
Luže	kaple Čtrnácti svatých pomocníků, tzv. Paletínská	29294/6-914
Luže	hrad Košumberk, částečná zřícenina (zřícenina gotického hradu a zámek s pivovarem)	38789/6-905
Luže	sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého	36546/6-911
Luže	socha sv. Floriána	19994/6-910
Luže	kostel sv. Bartoloměje	42041/6-909
Luže	bývalá koželužna čp. 75 a 76	101112

<i>Katastrální území</i>	<i>Název</i>	<i>Rejstř. číslo ÚSKP</i>
Luže	fara	50507/6-6163
Luže	radnice	11028/6-5894
Luže	městský dům čp. 35	105083
Luže	měšťanský dům Komenského č.p. 87	20782/6-907
Luže	měšťanský dům Náměstí Plk. Josefa Koukala č.p. 10	33761/6-4708
Luže	měšťanský dům Náměstí Plk. Josefa Koukala č.p. 6	36722/6-906
Luže	synagoga, Jeronýmova č.p. 232	19142/6-908
Střemošice	výklenková kaplička Nejsvětější Trojice – Poklona	34841/6-989
Střemošice	socha archanděla Michaela	101509
Střemošice	tvrz - kruhové tvrziště Žižkův stůl, archeologické stopy	31767/6-990
Štěpánov u Skutče	tvrziště Hanusovy zámky	32582/6-4989
Voletice	kostel sv. Jiří	38127/6-1016
Zdislav	tvrz - tvrziště Komárka, archeologické stopy	24631/6-917
	OCHRANNÉ PÁSMO	
Luže	ochranné pásmo nemovité kulturní památky, zříceniny hradu Košumberk v Luži (rozhodnutí OkÚ v Chrudimi č. RK/818/96/MM ze dne 28. 11. 1996 o vymezení ochranného pásma)	3056

Návrh na doplnění územně analytických podkladů

Celek historické kulturní krajiny vymezený na základě rozsahu dvou identifikovaných jednotek vypovídá o rozsahu památkového zájmu na zachování kulturních hodnot krajiny. Představuje území s významnými kulturními hodnotami, které je žádoucí prohlásit za krajinnou památkovou zónu.

V daném případě je vhodné doplnit územně analytické podklady obcí zejména o vymezení celku historické kulturní krajiny jako jevu 11 – *urbanistické a krajinné hodnoty*. To umožní věnovat pozornost zachování vizuálních souvislostí rovněž v západní, severní a východní části celku, tj. i mimo prostředí NKP poutního kostela P. Marie Pomocné na Chlumku a mimo ochranné pásmo kulturní památky zřícenina hradu Košumberk. V rámci jevu č. 11 je vhodné doplnit také vymezení urbanistických hodnot historického jádra města Luže, přestože městská památková zóna je zahrnuta v povinném jevu 5a *památkové rezervace a památkové zóny a jejich ochranná pásma*. Do jevu č. 11 je vhodné doplnit také významné krajinné dominanty, které se v území výrazně uplatňují.

Pro posílení ochrany identifikovaných kulturních hodnot je navrženo doplnit územně analytické podklady obcí v ORP Chrudim o následující kulturní hodnoty, vyznačené v mapě č. 6: *Návrh na doplnění územně analytických podkladů*.

Jev 11 – urbanistické a krajinné hodnoty:

- celek historické kulturní krajiny *Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže*
- významné krajinné dominanty:
 - Luže, poutní chrám Panny Marie na Chlumku
 - Luže, hrad Košumberk
 - Luže, kostel sv. Bartoloměje
 - Střemošice, pilířová kaplička Nejsvětější Trojice – Poklona
 - Voletice, areál kostela sv. Jiří

Grafická schémata kulturních hodnot území (samostatné mapové listy)

Mapa 1: Jednotka historické kulturní krajiny č. 1: „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže“

Mapa 2: Jednotka historické kulturní krajiny č. 2: „Krajina města Luže“

Mapa 3: Ostatní znaky historické kulturní krajiny v celku „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže“

Mapa 4: Celek historické kulturní krajiny „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže“

Mapa 5: Překryv celku „Krajina poutního místa Chlumeck u Luže a města Luže“ se stávající památkovou ochranou

Mapa 6: Návrh na doplnění územně analytických podkladů

Literatura

BOHÁČ 1995: Zdeněk Boháč a kolektiv, *Poutní místa v Čechách*, Praha 1995, s. 104–106.

DOLEŽALOVÁ 2014: Martina Doležalová, *Poutní kostel Panny Marie na Chlumku*, Bakalářská práce, Univerzita Pardubice 2014.

HOLUBOVÁ 2011: Markéta Holubová, *Maria Hilf - Stolz und Schutzschild auf dem Chlumeck bei Luže: zu den Beziehungen zwischen Jesuitenresidenz und marianischem Wallfahrtsort im Barock*, in: *Leben und Alltag in böhmisch-mährischen und niederösterreichischen Klöstern in Spätmittelalter und Neuzeit: Referate der gleichnamigen Tagung in Brno vom 28. bis 29. Oktober 2008*, Brno – St. Pölten 2011 s. 178–197.

KOŠNÁŘ 1903: Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*, Praha 1903, s. 275–282.

KUČA 1998: Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, III. díl, Praha 1998, s. 709–717.

LANGOVÁ – RŮŽIČKOVÁ 2018: Alžběta Langová – Renáta Růžičková, *Stopy Židů v Pardubickém kraji*, Pardubice 2018.

NAŇKOVÁ: Věra Naňková, *Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži*, dostupné online na www.chlumeck.net.

NAŇKOVÁ 1996: Věra Naňková, *Stavební vývoj poutního areálu na Chlumku u Luže*, in: *Ars baculum vitae : sborník studií z dějin umění a kultury : k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.*, Praha 1996, s. 160–167.

OŠTÁDALOVÁ 2013: Hana Ošťádalová, *Proměny poutního místa na Chlumku v Luži v průběhu „dlouhého 19. století“*, Diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci 2013.

SKŘIVÁNEK 1995: Milan Skřivánek, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka – epizoda z dějin protireformace*, in: *Rekatolizace v českých zemích : sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993*, Jičín 1995, s. 85–94.

VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 2002: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn a kolektiv, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2002, s. 355–357.

Zpracovatel dokumentace

Ing. Věra Veselovská, NPÚ ÚOP v Pardubicích; spolupráce Ing. Marek Ehrlich, NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích. Mapové výstupy Ing. Olga Ehrlichová, NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, 2019.

Fotodokumentace Ing. Věra Veselovská, NPÚ ÚOP v Pardubicích, 2018.